BİYOGRAFYA 2

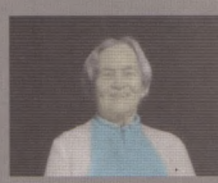
Behice Boran

FATMAGÜL BERKTAY • METE ÇETİK • TARIK ZAFER TUNAYA • ŞABAN ERİK
KURTULUŞ KAYALI • MÜBECCEL B. KIRAY • HASAN ÜNAL NALBANTOĞLU • NİHAT SARGIN

BAĞLAM

BİYOGRAFYA 2

Behice Boran

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 178
Biyografya 2
Behice Boran

ISBN 975-6947-68-3

Biyografya
Yayın Yönetmeni: Ayşegül Yaraman
Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Ali Ergur

Birinci Basım: Nisan 2002
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Baskı: Kardeşler Matbaası

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68

İçindekiler

Önsöz 7
Ayşegül YARAMAN

Behice Boran'ın Kısa Biyografisi 11

Olağandışı Bir Kadın: Behice Boran 13
Fatmagül BETKTAY

Bir Akademisyen Olarak Behice Boran 27
Mete ÇETİK

TİP ve TBKP Genel Başkanı Behice Boran İçin Birkaç Söz 67
Tarık Ziya EKİNCİ

Behice Boran Üzerine 71
Şaban ERİK

1960'lı Akademisyenlerin Üzerindeki Bir Entelektüel Silueti: Behice Boran 89
Kurtuluş KAYALI

Mübeccel Kıray'la Söyleşi 101
Ayşegül YARAMAN-Ali ERGÜR

Bir Toplumbilimcinin Gecikmiş Portresine Doğru 127
Hasan Ünal NALBANTOĞLU

Sosyalist Yaşadı, Sosyalist Öldü 141
Nihat SARGIN

Behice Boran Hakkında 157
Çetin ALTAN
Mehmet Ali AYRAR
Koray DÜZGÖREN
Müşerref HEKİMOĞLU
Şule PERİNÇEK
İlhami SOYSAL
Sevgi SOYSAL
Mina URGAN

ÖNSÖZ

Biyografi, son yıllarda dikkat çekici bir biçimde ilgi odağı olmaya başladı. Genellikle tarihî figürler ve özellikle kadınlar, ait oldukları dönemde sahip olamadıkları önemin öcünü alırcasına bu çok satan 'tarihî romanların/araştırmaların' nesnesi konumuna yükseldiler; yakın dönemlerin 'yıldızları' da, nedense, genellikle yaşamlarının sansasyonel bir noktasında yayımlanan biyografileriyle ünlerini pekiştirmek veya bu süreci biraz daha uzatabilmek olanağı buldular. Bu artan yayın ve ilgide, kuşkusuz özel yaşamın gözetlenen bir meta olarak pazara çıkışının payı büyük. *Biyografya* ise, sosyal bilimlerin toplumsal ve doğaldır ki insana dair değişiklikleri yakalamakta zorluk çektiği, kantitatif yöntemlerin yetersiz kaldığı noktada devreye giren bir kalitatif yöntem olarak önemsiyor yaşam öykülerini. Biyografilerin, otobiyografilerin, günlüklerin bu anlamda değerlendirilmeye başlaması bireyin bağımsız bir aktör olarak önem kazandığı Aydınlanma'nın getirdiği zihniyetle doğrudan ilişkili. Ancak bu yönteme sosyal bilimsel ilgi 19. yüzyılda Almanya'da, daha sonra ise, A.B.D.'nin ilk sosyoloji bölümünün kurulduğu Chicago Üniversitesi bünyesinde gerçekleşti. 1930'lardan sonra ise kantitatif yöntemin yükselişine paralel olarak biyografi önem yitirdi. Bu yöntemsel tercihte, kantitatif yöntemin uygulanmasında kolaylık ve hız getiren teknik gelişmeler kadar, ulus-devletlerin tektipleştirici uygulamalarının insana dair açıklamalarda böylesi kısıtlayıcı yöntemleri yeterli kılması da rol oynamıştır kuşkusuz. Oysa 1960'lara gelindiğinde toplumsal gerçeklikleri mevcut yöntem ve normlarla açıklamak güçleşir. Toplumsal yapıya yönelik radikal eleştiriler ve feministlerin sosyal bilimlerdeki erkek egemen yapıya başkaldırmaları yeni yöntem ve açıkla-

ma arayışlarını gündeme getirir. Kantitatif yöntemlerin parasal ve içeriksel kısıtlamaları biyografinin de içinde bulunduğu kalitatif yöntemlerin yeniden yükselişine neden olur. Bu yeni dönemde yaşam öyküleri toplumun, dolayısıyla toplumsal değişmenin en küçük birimi gibi ele alınarak genel çıkarsamalara gidilen holistik söylemin bir uzantısı olarak kullanıldığı gibi, bireysel olanla toplumsal olanın interaktif ilişkisinin örneklendiği bir veri gibi de değerlendirilmektedir. Öte yandan, biyografiyi, yaşam öyküsü yazılanla yazanın bu interaktif ilişki gerçeğini etkileşim içinde (yeniden) yarattıkları biçiminde yorumlamak, gerçekliği durumsal gören postmodern anlayışla da ilişkilendirilebilir. *Biyografya*'da yöntemin uygulanışıyla ilgili bu sorunsalların seçimi kuşkusuz yazarın ve yazılanı yorumlayan okurun iradesindedir. Önemli olan gerçeğin çok yönlülüğünü ve bu çok yönlü gerçekle çok yönlü birey ilişkisini olabildiğince zengin ve farklı bakış açılarından ortaya koyabilmek.

İkinci sayıyı ayırdığımız Behice Boran'ın yaşam öyküsü işte bu amaçlara ulaşmaya çalışıyor. Bilim kadını, araştırmacı, siyasal parti başkanı, milletvekili, eş, anne gibi Behice Boran çoğul kimliğini, kendisiyle yaşamının çeşitli kesitlerinde yüzyüze ilişkide bulunanlar ve bu kimlikleri daha mesafeli yorumlayan araştırmacılar irdeledi. Yazıların genel değerlendirmesi Behice Boran'ın özel yaşamıyla siyasal yaşamının iç içeliğini sergiliyor. Araştırmalarıyla ve akademik yaşamıyla ilgili bilgiler ise, kısıtlı bir çevrenin tekelinden çıkıp, üstelik çok ayrıntılı çalışmalarla ortaya kondu. Kuşkusuz Behice Boran ile ilgili söylenecek çok şey, bunları söyleyecek çok kişi var. Bu bir başlangıç.

Behice Boran, 'herkesin aşk acıları vardır. Benim de arkadaşlık acılarım var' diyor. Oysa ben onun yaşam öyküsünün yazarlarını araştırırken, aslında en karşısında gibi görünenin dahi şimdi onun canını acıtmaktan çekindiği izlenimine kapıldım; hatta bu durumun birinci elden tanıklıkların sayısını azalttığını ve içeriği, kimi zaman sansürlediğini gör-

düm. *Biyografya*'nın bu sayısının en büyük eksikliğinin bu duygusallıktan kaynaklandığını düşünüyor, ama bunun da bir başka yerel gerçeklik olarak değerlendirilebileceğini, ama bir gün aşılabileceğini umuyorum. Yazarlar olmasa böyle bir yayın gerçekleşemez; ama onların bir kısmına ulaşmamızı kolaylaştıranların da rolü büyük. Paylaşımıyla her zaman zenginleştiğim Ali Ergur'un ve yayıncılığın ötesinde bu üretimle bütünleşen Bağlam Yayınları mensuplarının desteğini de çok önemsiyorum. Hepsine teşekkür ederim. Süreli yayınlarda uzun soluklu ve başarılı olmanın yolu bu birlikteliklerden geçiyor, biliyorum.

AYŞEGÜL YARAMAN

BEHİCE BORAN'IN KISA BİYOGRAFİSİ

1 Mayıs 1910 Bursa'da doğdu.

1931 Amerikan Kız Koleji'ni bitirdi ve İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne girdi.

1933 İ.Ü. Felsefe Bölümü'ndeki eğitimini yarım bıraktı ve Amerikan Kız Koleji ile Manisa'da öğretmenlik yaptı.

1934 Michigan Üniversitesi'nden burs kazandı ve ABD'ye gitti.

1939 ABD'de Sosyoloji doktorasını tamamlayıp, Türkiye'ye döndü. Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Sosyoloji doçenti olarak göreve başladı.

1941 Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes ve Adnan Cemgil ile *Yurt ve Dünya* dergisini çıkarmaya başladı.

1943 Muzaffer Şerif Başoğlu ile birlikte *Yurt ve Dünya*'dan ayrılarak *Adımlar* dergisini çıkarmaya başladı.

1945 *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nı yayımladı.

1948 Üniversiteden siyasi görüşleri neden gösterilerek uzaklaştırıldı; çevirmen Nevzat Hatko ile evlendi.

1950 Osman Fuat Toprakoğlu, Muvakkar Gürkan, Vahdettin Barut, Kemal Özmeriç, Reşit Sevinsoy, Adnan Cemgil ile birlikte Türkiye Barışseverler Cemiyeti'ni kurdu ve başkanı oldu. Bu cemiyetin faaliyetleri nedeniyle tutuklanıp on beş ay hapse mahkum oldu.

4 Eylül 1951 Oğlu Dursun doğdu.

1953 Tahliyesinden üç ay sonra TKP tutuklamaları nedeniyle yeniden gözaltına alındı; ama beraat etti.

1962 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi'ne girdi.

1964 TİP Merkez Yürütme Kurulu'na seçildi.

1965 TİP Urfa milletvekili seçildi.

1968 TİP Genel Yönetim Kurulu'na seçildi. *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*'nı yayımladı. 1969 Şaban Yıldız'ın

TİP Genel Başkanı seçildiği dönemde Parti'nin Genel Sekreteri oldu.

1970 TİP 4. Büyük Kongresi'nde Genel Başkan seçildi.

1971 Tutuklandı; on beş yıl hapse mahkum edildi ve TİP kapatıldı.

1974 Af ile serbest bırakıldı.

1975 Yeniden örgütlenen TİP'in kurucuları arasında yer aldı ve yeniden Genel Başkan seçildi.

1 Mayıs 1979 İstanbul'da sokağa çıkma yasağını protesto etmek isteyen TİP yönetiminin topluca sokağa çıkma kararında partisinin başında yer aldı; tutuklandı; yirmi beş gün tutuklu kaldı.

12 Eylül 1980 Tüm siyasal partilerle birlikte TİP de kapatıldı. B. Boran bir süre evinde gözaltında tutuldu. Hastalanarak hastahanede tedavi gördü ve yurtdışına çıktı.

1981 'Yurda dön' çağrısına uymadığı için TC vatandaşlığından çıkarıldı.

7 Ekim 1987 TKP ve TİP'in Türkiye Birleşik Komünist Partisi adı altında birleşme kararını açıkladı.

10 Ekim 1987 Brüksel'de öldü.

16 Ekim 1987 Ankara'da TBMM'de cenaze töreni yapıldı.

18 Ekim 1987 İstanbul'da Şişli Camii'nde kılınan namazdan sonra Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verildi.

OLAĞANDIŞI BİR KADIN: BEHİCE BORAN

Fatmagül Berktay

1992'de, Behice Boran'ın ölümünün 5. yılında yapılan anma toplantısındaki[1] konuşmama, "Boran, yaşadığı dönemin çelişkili koşullarını ve düşünce çerçevesini yaşamında ve yapıtında yansıtan önemli bir tarihsel kişiliktir. Bu nedenle, onu anmak artık onunla ilgili anılarımızı ve izlenimlerimizi derleyip anlatmanın ötesine geçmek zorunda; onu kendi döneminin bütünselliği içinde ele alan analitik araştırmalara yerini bırakmak zorunda. Oysa gördüğüm kadarıyla, böyle bir şey yok, hatta güvenilir ve kapsamlı bir biyografisi bile yok. Bu, bence düşünsel hayatımızın kısırlığının ve toplumsal belleğimizin çok zayıf olmasının da bir göstergesi" diyerek başlamıştım. *Biyografya*'nın bu sayısının Behice Boran'a hasredilmesini bu nedenle çok önemsiyorum.

Kadınlar ile İktidar Arasındaki Sorunlu İlişki

Boran, mensubu olduğu Türkiye İşçi Partisi 1965'te parlamentoya 15 milletvekili soktuğunda -bunlardan biri de kendisidir- partisinin Merkez Yürütme Kurulu üyesidir; disiplinli bir sosyalist partide bu son derece önemli bir karar alma mevkiidir, ama Behice Boran ileride daha da olağandışı bir biçimde TİP'in siyasal önderliğini üstlenecektir. Kadınlar ile iktidar, özellikle de siyasal iktidar arasındaki ilişki her zaman sorunlu olmuştur. Bu gerilim, kadınların oy hakkını elde edip siyasal yaşama etkin olarak katıldıkları 20.

[1] "Tanıyanların Gözüyle Behice Boran", 11 Ekim 1992, Sepetçiler Kasrı. Konuşmacılar: Aziz Nesin, Cevat Geray, Fatmagül Berktay, Murtaza Çelikel, Nihat Sargın, Oya Baydar, Rıtkay Aziz, Sadun Aren, Suphi Karaman, Şükran Kurdakul, Uğur Mumcu; Oturum Başkanı, Ruşen Keleş.

yüzyılda da yeni biçimler ve renkler kazanmakla birlikte varlığını sürdürdü. Türkiye'ye bu açıdan baktığımızda, 1935'ten bu yana parlamentoda kadınların temsil edildiğini ama bu temsilin her zaman çok sorunlu olduğunu ve 1960'lar öncesi ile sonrası arasında kadın milletvekillerinin nitelikleri, konumları ve duruşları açısından önemli farklılıkların varlığını gözleyebiliyoruz.

Behice Boran'ın yaşamı ve yapıtı, bir dönem Türk siyasal hayatını araştırmaya olanak sağladığı kadar, kamusal/özel alan ayrımının yerel sol yaklaşım ve politikalarda nasıl kurgulandığına ve bu arada "iktidar" olgusunun nasıl algılandığına ilişkin önemli ipuçları ve karşılaştırma olanakları da vermektedir. Boran'ın gerek yaşamı ve kişiliği, gerekse siyasal duruşu ve görüşleri, modern toplumun bir karakteristiği olan kamusal yaşam/özel yaşam ayrımını berrak bir biçimde yansıtmaktadır, ayrıca 1935'ten 1960'lara kadar meydana gelen ve kadınlara da yansıyan toplumsal değişimi simgelemesi açısından ilginçtir.[2] İlk dönem kadın milletvekillerinin, kamusal alana yeni çıkmakta olan bir toplumsal grubun mensupları olarak bilgi ve deneyim açısından kendilerini geride hissetmeleri ve bir bütün olarak kadınları temsil ettiklerine ilişkin inançları, onları parti politikası yapan siyasetçilerden çok "ulusun kadın temsilcileri" olma konumuna getirir. Oysa, 1960 sonrasında, parlamentodaki kadınların artık kendilerine çok daha güvenli olduklarını ve mensup oldukları siyasi çizgiyi savunduklarını görebiliyoruz.

27 Mayıs müdahalesiyle açılan 1960 sonrası dönemde Türkiye'nin siyasal yapısında önemli değişiklikler meydana geldi ve çoğunluk sistemi yerine nisbî temsil sisteminin benimsenmesiyle yeni toplumsal güçlerin küçük partiler halinde parlamentoda temsil edilmesi mümkün oldu. Ne var ki bu, kadınların temsili açısından önemli bir değişme anlamına gelmedi: 1961-65 döneminde 3, 1965-69 döneminde 8, 1969-73 döneminde ise 4 kadın temsilci parlamentoda yer

[2] Yeşim Arat, "Türkiye'de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rolleri, 1934-1980", *Ekonomi ve İdari İlimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1 (Kış 1987), s. 45-65.

aldı. 1934'ü izleyen ilk seçimde 17 kadının meclise girmesinden sonra bu oranın çok partili dönemde sürekli düşüş göstermesini, Şirin Tekeli, siyasal sistemin kendisine değil, toplum yapısından kaynaklanan etkenlere bağlar. Yeterince parti üyesi kadının bulunmayışı, parti yönetiminde ağırlıklarını duyuramamalarına ve yeterince aday kadın bulunmamasına yol açmış, sonuçta parlamentoda kadınların hem çok az sayıda, hem de nitelikçe "olağandışı" karakterde kadınlarla temsil edilmelerini getirmiştir.[3] Behice Boran da işte bu "olağandışı" kadınlardan biridir.

Gerçi bu dönemde kadınların temsili, sayısal bakımdan fazla değişmemiştir ama, nitelik ve kadınların meclisteki tutum/davranışları açısmdan önemli bir değişim gerçekleşir. Meclise girdikleri ilk dönemde son derece çekingen, neredeyse oradaki varlıklarından dolayı özür diler bir tutum ve ruh hali içinde olmalarına karşılık, 1960 sonrasmda kadın temsilciler artık çok daha atak ve cesurdurlar. Bu kadın temsilciler yeterli bilgi ve beceri birikimine sahiptirler ve bundan kaynaklanan özgüveni meclisteki davranışlarına yansıtırlar. Söz almakla meclisi "rahatsız ettikleri" için özür dileyen ve "kadınca sorunlar"dan başka şeylerle ilgilenip "çizmeyi aşmamaya" dikkat eden ilk dönem kadın milletvekillerinin aksine, kendilerini geleneksel olarak kadınlara özgü sayılan sorunların dile getirilmesiyle sınırlandırmazlar ve hemen her konuda söz haklarını ısrarla savunurlar.[1]

İlk dönem kadın temsilcilerinin kendilerini "ulusun temsilcileri" olarak nitelendirmekle birlikte "kadın olarak farklılıkları"nın fazlasıyla farkında olmalarına karşılık, 1960 son-

[3] Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Yaşam*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982, s. 297.

[1] Bu konuda bkz. Yeşim Arat, *a.g.e.* ve *The Patriarchal Paradox*, Associated University Press, USA, 1989. Arat, kadın parlamenterler arasındaki genel eğilimin, bütçe konuşmalarında ve genellikle kendi komisyonlarıyla ilgili bütçe konusunda görüş belirtmek olduğunu ve 1935'ten 1965'e dek bu eğilimin hiç değişmediğini, gündemdışı söz alan çok az kadın milletvekili olduğunu, söz aldıklarında da çoğunlukla tek maddelik müdahalelerde bulunduklarını belirtiyor. Bunun dışında genellikle "kadınları ilgilendiren" sosyal konularda -ana, çocuk, eğitim vb. konuşuyorlar.

rası kadın milletvekillerinin "eşitlik" vehmi içinde oldukları ve dolayısıyla da kadın-erkek eşitliği için, ya da kadınların özgül sorunları için mücadeleyi gereksiz gördükleri gözlenmektedir. Bu nedenle, ne kendilerini kadınların temsilcisi olarak algılarlar, ne de kadın sorunlarını yansıtmaya çalışırlar. Siyasal görüşleri kendi parti programları çerçevesinde belirlenmiştir ve artık, partilerini temsilen söz almakta, parti görüşünü dile getirmektedirler, meclisteki tutumları da erkek meslektaşlarından farklı değildir. Kadın olmanın simgesel önemlerinin azalmasına paralel olarak, kendilerini kadınların temsilcisi olarak görme ve onların sorunlarını yansıtma eğilimleri de azalmaktadır. Buna karşılık ilgi alanlarının ve üzerinde söz aldıkları konuların çok geniş bir yelpazeyi yansıttığı gözlenir.

Sözkonusu dönemde az sayıda kadının grup idare kurullarına girdiği, formel parti hiyerarşisinde yükseldiği de görülür ve bu durum onların farklı siyasal kamplarda yer almalarını getirirken, kadın olarak simgesel bir bütünlük içinde bulunmalarını engeller. Frey ve Tekeli'nin araştırmalarında, 1960'lara dek kadın milletvekillerinin ancak %3'ünün kendilerini "önder" olarak görmesine karşın, bu oranın 1960'larda %14.3'e çıktığı saptanıyor.[5] Gene Tekeli'ye göre, parti merkez yönetim kurullarının bir yandan kadınların genel olarak parti kademelerinde yükselmelerini teşvik etmezken, diğer yandan adaylar konusunda kadınlardan yana tavır almaları yalnızca görünürde bir çelişkidir. Çünkü milletvekilliğine kontenjandan parti merkez kurulları kararıyla getirilen kadınların kişilikleri gözönünde tutulduğunda, parti kurmaylarının, "en az erkekler kadar" mücadeleci ve başarılı olacaklarından emin oldukları kadınları desteklediklerini, buna karşılık genel olarak kadınların politikaya daha yaygın biçimde girip kendilerini yetiştirmelerini teşvik etmedikleri gözlenmektedir.[6]

[5] Frederick W. Frey, *The Turkish Political Elite*; Şirin Tekeli, *a.g.e.*.

[6] Ş. Tekeli, *a.g.e.*, s. 280.

"Seçkin" ama "Kadın"

Simgesel bir bütünlük göstermeseler de, kadın parlamenterleri birbirlerine bağlayan önemli ortak özellikler vardır. Bir kere, toplumun geneline oranla çok iyi eğitim görmüşlerdir (1960-80 arasında meclise giren 26 kadının 17'si üniversite, 9'u lise mezunudur). Yüksek eğitim görmüş, meslek sahibi bir "seçkinler kümesi" oluşturan bu kadınlar, bazı yazarlara göre "adeta bu toplumun kadınlarıyla aralarında hiçbir benzerlik bulunmayan aşırı derecede 'seçkin' bir küçük azınlıktır".[7]

Bu grubun bir "seçkinler kümesi" olduğuna katılmakla birlikte, "bu toplumun kadınlarıyla aralarında hiçbir benzerlik bulunmadığı" yargısını kesinlikle paylaşmıyorum. Zaten ilginç olan nokta da tam budur: Sözkonusu kadınlar, eğitim ve meslek açısından erkeklerle eşit hatta onlardan üstündürler, bilinçli davranış bakımından da önemli bir farklılık sergilemezler; gelgelelim evlerinde, özel yaşamlarında toplumun diğer kadınlarına çok benzerler. Çünkü toplumun genelinde erkek egemenliği hükmünü sürdürmekte ve ataerkil toplumsal cinsiyet kalıpları varlığını korumaktadır; bu kadın milletvekilleri de egemen cinsiyet rollerini sorgulama bilinci içinde değillerdir. Tersine böyle bir sorunu yok farzederek, "kadın-erkek yoktur, insan vardır" klişesine sarılırlar.

Behice Boran, yukarıda sözünü ettiğim özellikleri, gerçekten billurlaşmış bir biçimde kendi kişiliğinde ve yaşamında yansıtan bir tarihsel/siyasal kişiliktir. Boran'ın tipik bir kadın milletvekili olmadığı halde 1935'ten 60'lara dek meydana gelen ve kadınlara da yansıyan toplumsal değişimi simgelediğini belirten Arat bu yargısında haklıdır; ama bence Boran bunun ötesinde, modern toplumun -ister kapitalist, ister sosyalist- bir özelliği olan kamusal/özel ayrımını yaşamında ve kişiliğinde çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Cinsiyetçi toplumsal yapının ve kültürün, kadınları

[7] Ş. Tekeli, *a.g.e.*, s. 290.

eş/anne/ev kadını rolüne koşullandırdığını, ancak buna direnen kadınların var olduğunu biliyoruz. Ne var ki bu kadınlar kendilerine dayatılan alanla sınırlanmaya direnirken geleneksel rolü de reddetmiyorlar ve "bir koltuğa iki, bazen daha da fazla karpuzu sığdırmaya" çalışıyorlar; bunlar sıradışı, "süper kadın"lardır ve Behice Boran, bu güçlü kadınların yetkin bir örneğidir.

Birçok yazarın da saptadığı gibi, o, yalnızca kadın parlamenterlerle değil, tüm parlamenterlerle karşılaştırıldığında olağandışı, faal ve etkili bir temsilci kişiliği sergilemektedir. 1965'te meclise girdiğinde TİP Merkez Yürütme Kurulu üyesidir ve sosyalist bir misyon taşıdığı bilinci ve sorumluluğuyla hareket etmektedir. Nitekim mecliste, sosyalist politika açısından önemli her konuda grubu adına söz almış, soru önergeleri vermiş olması bunun kanıtıdır. Arat'ın verdiği rakamlara göre, Boran, 1965-69 döneminde tam 57 kez söz almıştır, üstelik de bunu zaman zaman son derece düşmanca davranan bir meclise karşı kendisini ve söz hakkını cesaretle savunarak yapmıştır.

Boran, kadınların politikaya girmelerinde önemli bir etken olabilen baba, ya da koca yerine siyasete girmiş birisi değildir. "Dulluk hakkı"nı kullanan bir siyasetçi olmak şöyle dursun, kendi partisinin çizgisinin belirlenmesinde tayin edici bir rol oynayan ve bu çizginin savunusunu yazı ve sözüyle olduğu kadar yaşamıyla da yapan olağandışı bir kadın, bir siyasal önderdir. (Hatırlamak gerekir ki kendisi, Medeni Kanun'a ve ataerkil kültüre meydan okumak pahasına, kocasının soyadını -Hatko- değil, kendi soyadını kullanmakta diretmiştir.) Ama aynı zamanda "iyi bir zevce", "iyi bir anne" olmaya çalışan ve bir kadının bütün bu rolleri başarıyla yerine getirebileceğini öne süren bir "süper kadın"dır.

Aslında Behice Boran, kendi olağandışılığının farkındadır. Bir yandan "herşey birden yapılabilir" derken bir yandan da "politika zordur, herkes yapamaz" der.[8] Kadınların

[8] Ş. Tekeli, *a.g.e.*

özel zorluklarla karşılaştıklarını bilir, onlara pek fazla tepeden bakmaz, ama onlarla özel bir dayanışma ihtiyacı da duymaz. Yetkin bir bilim kadını, çok yetenekli ve mücadeleci bir politikacı, bir siyasal önderdir, ama aynı zamanda eş-anne rolünü reddetmeyen (hatta özel konuşmalarında bunları yücelten) bir "zevce"dir. Gene özel konuşmalarında, oğluna yeterince zaman ayıramamaktan yakınır, yemek tarifleri alışverişinde bulunur, eğer yemek yapılacaksa yemeğin, temizlik yapılacaksa temizliğin vb. en iyi şekilde yapılması gerektiğini savunur. Aslında, ataerkil bir toplumda "ben varım" demeye çalışan bütün kadınların yaşadıkları zorlukları, çelişkileri, ikilemleri yaşamaktadır ve hepsinin de farkındadır. Ancak bu farkındalık, bir üst düzeye ulaşıp "feminist bir bilinç" niteliği kazanmaz. Çünkü Boran'ın içinde yer aldığı modernist/sosyalist kavramsal çerçeve buna engeldir.[9]

Geleneksel sol ideoloji, Aydınlanma'nın insan hakları teorisini ve Akıl yüceltmesini devralır ve bu teorinin odağındaki soyut "insan" kavramına sınıfsal bir somut içerik kazandırır. Bu anlamda, liberal insan hakları teorisinin sınıfsal körlüğüne bir eleştiri ve aynı zamanda da düzeltmedir. Artık, hukuk önünde genelleşen soyut insanın mensup olduğu bir sınıf vardır ve bu sınıfsal aidiyetin eşitsiz sonuçları vurgulanır. Sosyalist teorinin bu düzeltmesi, burjuva insan hakları öğretisine somut bir içerik kazandırılması açısından çok önemli olmakla birlikte, aynı öğretinin cinsiyetçi körlüğünü dokunmadan bırakır. Oysa, insanlar arasında yalnızca sınıfsal eşitsizlik değil, toplumsal cinsiyet açısından da eşitsizlik ve hiyerarşi vardır, ve bu olgu kadınlar ile erkekler arasında bir ezme-ezilme ilişkisine yol açarak ataerkil sistemi pekiştirir. Sosyalizmin, modernleşme projesinden devraldığı ve yu-

[9] Bu noktada, Boran'ın yaşamı boyunca kendi yolunu kendisi çizmiş, kendi soyadını taşımakta ısrar etmesinin de gösterdiği gibi "kendi adını koymaya" cesaret etmiş, ve daima kendi omuzları üzerinde kendi kafasını taşımış bir kadın olarak "kendiliğinden bir feminist bilince" sahip olduğu söylenebilir. Ancak benim burada vurgulamaya çalıştığım, içinde bulunduğu kavramsal çerçevenin, bu kendiliğinden bilincin feminist teorik bilinç düzeyine ulaşmasını engellediğidir.

karıda sözünü ettiğim sistemsel eşitsizliğe bağlı bir başka miras ise, kamusal/özel alan ayrımının benimsenmesidir. Bu ayrım, toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanmamasını ve "kadın-erkek yoktur, insan vardır" klişesinin savunulmasını kolaylaştırır. Oysa "insanlar", insanlıklarını somut aidiyetler içinde, belli bir sınıfa, milliyete vb. olduğu kadar belli bir cinsiyete mensup olarak yaşarlar. Kadın ve erkek olma konumu dışında bir "insanlık" konumu yoktur. Ne kadar unutmaya çalışırsak çalışalım bu gerçek, bir biçimde kendini dayatır ve bilincimizde ve yaşamımızda yarılmalara yol açar. Behice Boran da, kendi ideolojik çerçevesi açısından kamusal yaşama çok önem veren ve üstelik burada olağanüstü başarılı olan güçlü bir "süper kadın" olarak kendisini cinsiyetin ötesinde "insan" olarak algılamakta, özel yaşamı ikincil görmekte ama bir yandan da içinde bulunduğu toplumun dayattığı cinsiyet kalıplarının dışında olduğunun bilinciyle kendi olağandışılığını vurgulamaktadır. "Kadın" olmak ile "insan" olmak arasında bir çelişki olduğunun farkındadır, ve bu çelişkiyi ancak çok güçlü ve ayrıksı kadınların aşabileceğini düşünür. Bir yandan da, kadın olmanın getirdiği sorunları ve bölünmeleri derinlemesine yaşar.

Bilim Kadını Siyasetçiye Karşı

Boran'ın siyasetçi kimliği ile bilim insanı kimliği de bu bölünmeden payını alır. 1945'te yayınlanan ve Mübeccel Kıray'ın "Türkiye'deki en kapsamlı sosyal yapı araştırmaları"na örnek gösterdiği *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, iki köy tipinin karşılaştırmalı incelemesidir ve Boran'ın bilim kadını kimliğini cisimleştirir. 1970'de yayınlanan *Türkiye'de Sosyalizm Sorunları* ise siyasetçi kimliğinin önplana çıktığı bir kitaptır. Bu kitapta "kadın" sözcüğüne bile neredeyse hiç rastlanmaz: diğer araştırması ise, dağ ve ova köylerine ilişkin karşılaştırmalı bir sosyolojik araştırma olduğu için cinsiyet faktörü ister istemez çok önemli bir yer tutar. İlginç olan, burada elde edilen sonuçların ve bakış açısının Boran'ın kamusal/siyasal kimliğine yansımamasıdır. Bu, yuka-

rıda sözünü ettiğim modernist/sosyalist çerçevenin doğal sonucudur.

Toplumsal Yapı Araştırmaları'nda, Boran, seçtiği iki köy grubunu ekonomik temel ve ekolojik konum farkları açısından inceleyerek bu farkların sosyal yapıları ve yaşamın diğer alanlarını nasıl etkilediğini ele alır.[10] Bu arada özellikle üretimdeki işbölümünü ve aile içi ilişkileri cinsiyet ayrımı açısından inceler ve hemen her alanda kadınların ikincil konumda olduğunu tesbit eder. Köylerdeki cinsiyete dayalı işbölümüne göre, "rutin, sıkıcı, fazla maharet istemeyen işlerin kadınlar, maharet ve kafasını kullanmak gerektiren işlerin de erkekler tarafından yapıldığını" belirterek bu tarz işbölümünün kadını "amme hayatından, daha geniş temaslardan, muhitten mahrum" ettiğini söyler. Boran'ın tesbitlerine göre, "icabında kadın ve erkek birbirlerinin işini yapabilirler; bu, bilhassa, kadının erkek işlerini üzerine alması şeklindedir".[11] Kadının ekonomik yaşamdaki statüsü ve fonksiyonu ile, toplumsal statüsü arasında bir korelasyon olup olmadığı canalıcı sorusuna ise, önemli bir yanıt getirir: Kadının üretime katıldığı toplumlarda, statüsünün de otomatik olarak yüksek olduğu görüşünü reddeder ve kadının çok çalıştığı ve kadın emeğinin değerli olduğu toplumlarda da kadının statüsünün düşük olduğunu saptar: "Kadının iktisadi hayata, istihsale iştirak ettiği cemiyetlerde kadının sosyal mevkii yüksektir, kadının ekonomide mühim bir mevki tutmadığı cemiyetlerde ise düşüktür [şeklinde bir görüş var]. Halbuki, iktisadi fonksiyonla sosyal mevki arasında bağ açıkça ortaya çıkmıyor. Kadının çok çalıştığı, kadın emeğinin kıymetli olduğu cemiyetlerde de sosyal mevkiinin düşük olduğu görülüyor. Bizdeki köy topluluklarında da vaziyet böyledir. Kadın, erkekten fazla çalışıyor, hiç değilse daha az

[10] Behice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları* (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1945. Bu araştırma için Mübeccel Kıray, ODTÜ'deki bir sohbet toplantısında, "Şimdi size sosyal yapı deyince çok basit geliyor. O zamanlar sosyal yapı deyince, nedir bu çimento yığını mı diye sormuşlardı. Üstünden 40 yıl geçti, hâlâ bugünkü problemleri ele almaktadır" diyor, haklı olarak.

[11] Aynı yerde, s. 103.

çalışmıyor. Daha uzun saatler işliyor ve daha çeşitli iş görüyor. Buna rağmen, gerek ailede, gerek cemiyette erkek hakim durumdadır."[12]

Boran'a göre, önemli olan sarfedilen emek miktarı, üretime katılma payı değil, üretimin örgütlenmesinde kadının hangi işleri gördüğü, fonksiyonu ve mevkiidir. "Kadınların işleri ev, tarla ve bağa münhasırdır; hariçle temas isteyen işler, değirmene un götürmek, şehre nakletmek, satmak erkeklerin işidir. Meslek halinde farklılaşan fonksiyonlar da tamamen erkekler tarafından yapılır." Dolayısıyla, kadınların üretim faaliyetindeki işleri, onları "hariç" ile, kamusal yaşamla temas ettiren işler değildir, ve "aileyi bir iktisadi işletme telakki edersek istihsali tanzim, kontrol ve idare fonksiyonları ve bu hususta karar vermek selahiyeti erkektedir, kadın sadece el emeğini temsil eder, yani amelelik eder. Şehirde, fabrikalarda çalışan ameleler fiilen istihsalde bulundukları mevkide nasıl aşağı sosyal statüde iseler, fabrikaları sevk ve idare edenlerin mevkii de yüksek ise, köy istihsal organizasyonunda da vaziyet öyledir. Bu organizasyonda, erkeğin gördüğü fonksiyonlar, ona istihsalde fiili mülkiyet haklarını ve fonksiyonlarını verir."[13] Boran burada, kadınlar ile proletarya arasında haklı bir benzetme kurmakta ve feminist teorinin, sosyalist argümanlara karşı ısrarla savunduğu bu pozisyonu, bilimsel araştırmacı kimliğiyle, daha 1940'larda saptamaktadır.

Boran'ın iktisadi değişme, dinin etkisi ve kadının statüsü arasındaki ilişkileri ele alışı da son derece nettir: "Kadının işçi olarak çalıştığı iktisadi teşekkül aile olduğu için ve üretim teşekkülünün idarecisi, patronu erkek olduğu için, kadın erkeğe nisbetle aşağı mevkidedir, ona tabidir. İslam dininin

[12] Aynı yerde.
[13] Aynı yerde, s. 104.

telakkileri, kadına verdiği mevki iktisadi şartlara dayanan bu vaziyeti daha da destekliyor. Bununla beraber, iktisadi şartlar değişse, şehirde olduğu gibi köyde de kadının mevkii dinin tesirlerine rağmen değişir." Dağ köylerinde, "şerefsiz bir iş" olarak kabul edilen ağır yük taşıyıcılığının da kadınlar tarafından yapıldığını tesbit eden Boran, kadının aşağı statüsünün kendisini "cinsi ahlak kaidelerinde de gösterdiğini" belirterek çok önemli bir noktaya parmak basmaktadır: "Kadın ve erkek için ayrı iki ahlak miyarı var: Kadın için sıkı sadakat, erkek için tam bir hürriyet!... Erkeğin bu hürriyetine itiraz etmek kadının aklından geçmez: 'Ne yapacak? Erkek o!'"[14]

Boran'ın araştırma yöntemi bütüncüdür, parçayı ilgili olduğu olgularla birlikte bir ilişkiler sistemi içinde ele alır. Ataerkil örüntü konusunda da aynı bakış açısıyla, bunun bir sistem sorunu olduğunu, hem ovada hem de dağ köylerinde "erkeğin tahakkümü"nün bulunduğunu, dağ köylerinde bu tahakkümün ovadakinden de fazla olduğunu saptar: "Kadınlar yalnız kocadan değil, oğullarından da dayak yiyorlar ki, bu bir sistemin varlığını gösteriyor."[15] Ve, "hülasa, hangi yaşta olursa olsun, köy işbölümü sistemi, kadınların aleyhine, erkeklerin lehinedir. Bu vaziyetin, kadının ve erkeğin köy cemiyetinde aldığı mevkiyle yakından ilgisi vardır."[16] Bu saptamanın, cinsiyet ayrımcılığını ve kadın-erkek eşitsizliğini bir sistem sorunu olarak ele alan ve toplumsal cinsiyet kavramının bir analiz kategorisi olarak her türlü sosyal araştırmaya dahil edilmesi gerektiğini savunan feminist teoriyle tam bir uyum içinde olduğu açıktır. Ne var ki, Behice Boran'ın saptamaları bilimsel kimliği/yapıtı çerçevesinde kalır ve onun siyasetçi kimliğinin, siyasal analizlerinin bir parçası olmaz. Bu da gerçekten, üzerinde durmaya değer bir paradoks oluşturur.

[14] Aynı yerde, s. 190.
[15] Aynı yerde, s. 201.
[16] Aynı yerde, s. 104

"Karar Verme Selahiyeti"ne Sahip Olmayı Seçmek

Nitekim, *Türkiye'de Sosyalizm Sorunları* (Tekin yayınevi, İstanbul, 1970) adlı kitabında, "ben bu kitapta sorunları mutad sanayileşme ve böyle bir sanayileşmeye ilişkin sosyal sınıflar çerçevesi içinde incelemeye çalıştım" derken, cinsiyet ayrımının yarattığı sorunları hiç dikkate almaz. Boran bu kitabın yazımını 1968'de tamamlamıştır ve ciddi bir entelektüel olarak Batı'daki canlı tartışmalardan haberdardır. "Teknik ve bilimsel devrimin ufkunu açtığı yeni dönemde yeni sosyal amaçlar, değerler, hayat biçimleri, özgürlük olanakları belirmektedir ve bunlar tartışılmaktadır" tesbitini de yaparak bütün bu gelişmelerin Türkiye'yi de etkileyeceği öngörüsünde bulunur. Gene de, bu tür çalışmalarda adet olduğu üzere, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş"e ilişkin bir tarihsel anlatıya da giriştiği halde, ne kadın sorunundan, ne de emek süreçlerinin içerdiği (ve kendisinin çok iyi bildiği) toplumsal cinsiyet boyutundan hiç söz etmemesi, her halde geleneksel sosyalist çerçevenin "kadın-erkek yok, insan var" klişesini benimsemesi, en azından onu sorgulamaya gerek olmadığı düşüncesiyle ilgilidir. Sosyalist teorinin, burjuva insan hakları teorisinin cinsiyet körlüğünü devam ettirmesi ve kamu/özel ayrımını yüceltmesi de gene bununla bağlantılıdır.

Behice Boran gibi, sosyalist iktidar sorunlarıyla hem teorik olarak, hem de mücadeleci bir politikacı olarak derinlemesine ilgili bir insanın, kadın ya da erkek olmanın iktidar ilişkileri sistemi içinde farklı ve hiyerarşik konumlarda olmaya, yani bir tabiyet ilişkisine yol açtığını yıllar önce açık seçik saptamış bir bilim kadınının, iktidarın toplumsal cinsiyet boyutuna dikkat etmemesi, ideolojinin olağanüstü etkisiyle bir dereceye kadar açıklansa bile, bunun maddi/toplumsal yapının gerçekleriyle de yakından ilgili olduğunu düşünüyorum.

Politika yapmak, bazı "kaynaklar" gerektirir. Bireysel düzeyde sahip bulunulan ilgi, bilgi, zaman, çevre, iş güven-

cesi, para, teşvik vb. Bu kaynaklar sınıfsal olarak eşit dağılmadığı gibi, cinslere göre de eşit dağılmış değildir. Cinsiyetçi örgütlenme yapısı (ataerkil sistem) ve kültür, kadınları hem çeşitli maddi kaynaklardan uzak tutarken aynı zamanda eş-anne-ev kadını roliine koşullandırır; evin dışı, kamusal alan, kadının yeri değildir. Bu kalıba direnen kadınlar her zaman olmuştur, ama onlar "direndikleri"nin, olağandışı olduklarının farkındadırlar.

İşte bu nedenle, Behice Boran hem "kadın-erkek yok, insan var" diye düşünür, ama aynı zamanda kadınların eşitsiz konumunun yol açtığı ayrımcılığın ve zorlukların farkındalığıyla "politika işi zordur, herkes yapamaz" der. Bir bilim kadını olarak yaptığı gözlemlerin açtığı ufuk ile, toplumsal statüyü esas belirleyenin "amme hayatındaki mevki" -"istihsali tanzim, kontrol, ve idare fonksiyonları hususunda karar vermek selahiyetine sahip olmak"- ya da bugünkü (feminist) dille ifade edecek olursak "karar alma konumu"na ulaşmak olduğunun bilinci içindeki Boran'ın kamusal alanda başarılı olup, karar alma konumuna yükselmeyi bilinçli bir biçimde seçmiş olduğunu söyleyebiliriz. Seçtiği yolda başarılı olduğuna, üstelik daima hem kendi kendisi hem de ideolojik çerçevesi ile tutarlı kaldığına da hiç kuşku yoktur. Behice Boran, sadece iki karpuzu değil, çok sayıda karpuzu bir koltuğa sığdırabilecek güçte ve yetenekte bir "süper kadın"dır ve başka birçok şeyin yanı sıra kadınlar için bir rol-modeli olarak da önemlidir. Ne var ki, buradan bir adım öteye geçip diğer kadınlara el uzatmak ve "kadın politikası" yapmak, henüz onun kavramsal çerçevesinin dışındadır. Ama, yıllar önce anı defterime, "akıllı ve sevimli olduğun kadar güçlü olman dileğiyle, ki öylesin" diye yazarak kadınların güçlenmesi gereğini vurgulayan Behice Hanım'ın, eğer yaşasaydı, sorgulayıcı ve araştırıcı bilimsel ve insani tutumuyla o adımı da atacağını söylemek sanırım aşırı bir yargı değildir.

BİR AKADEMİSYEN OLARAK BEHİCE BORAN

Mete Çetik

Bir akademisyenin portresini çizerken herhalde hayatının akademik faaliyetlerini etkileyen her yönünü ele almak gerekir. Ancak konu Behice Boran olduğunda bunların tespiti için eldeki malzeme azdır. Yazdığı eserler ulaşılabilir olmakla birlikte, o dönemde siyasi faaliyetleri ile çalışma ve özel hayatına ilişkin bilgiler sınırlıdır. Boran üniversitede birlikte çalıştığı arkadaşları Pertev Naili Boratav ya da Niyazi Berkes gibi özel yazışmalar da bırakmamıştır.[1] Yalnızca Uğur Mumcu'ya 1986 yılında verdiği röportajında özel hayatına ait bazı bilgileri bulabiliyoruz. Bunun dışında o sırada siyasi görüşü ve Marksist olup olmadığı hakkındaki görüşler de bazı kişilerde taban tabana zıttır. Kimi yandaşları ve karşıtlarınca başından beri sosyalist, Marksist ve Kemalizm'den uzak gösterilirken, yine yakın çevresinden ya da sosyalist kamptaki karşıtı kimilerince de bunlarla alakası bile olmayan bir Amerikan tarzı sosyolog gibi gösterilmektedir.[2]

Behice Boran'ın bir akademisyen olarak portresini çizerken, bir yandan üniversitede çalıştığı dönemde yazdığı yazı ve kitapların ele alınması ve bunların siyasi eylemlerinden ayrılması mümkün olan yerlerinin ayrıca değerlendirilmesi,

[1] Beş yıl kadar önce oğlu Dursun Hatko, kendisine Boran'dan hiçbir özel evrak kalmadığını söylemişti. Şu anda Tarih Vakfı bünyesindeki TİP Arşivi de sadece 1960 sonrası siyasi faaliyetlere ait belgeleri içeriyor. Henüz tasnifi yapılmadığı için araştırmacıya açılmayan, yine Tarih Vakfı'ndaki Şaban Yıldız Evrakı içinde belki Boran'a ait bir şeyler olabileceği söyleniyorsa da bunların akademisyenliği dönemine ait özel belgeler olması ihtimali çok güçlü değildir.

[2] Mübeccel Kıray da Dil-Tarih'ten hocası olan Boran'ı sosyolojide özellikle tarih felsefesini aşmaya önem veren ve "birikmiş sosyolojik bilgi"yi esas alan Anglosakson sosyoloji ekolünden kabul eder: Mete Çetik, "Mübeccel Kıray'la Görüşme", (bant kaydı), Ağustos 2001, İstanbul. Ve ayrıca, Kıray, Mübeccel (1999) "1940'lı Yılların Türk Sosyal Bilimcileri" *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 62-73. Ancak Boran'ın, özellikle, burada üzerinde

diğer taraftan da bir üniversite mensubu olarak nasıl yaşadığı, nasıl çalıştığı, nasıl geçindiği üzerinde durulması gerektiği akla geliyor. Siyasi angajmanları üzerinde ancak akademisyenliğini ilgilendirdiği ölçüde durulması gereklidir. Ele alınması gereken konular şunlar olmalı: aileye ilişkin bilgiler, kişilik bilgileri, alınan eğitim, geçim durumu, mesleki bağlılığı-tutkusu, girdiği mesleki-siyasi üst bağlantılar ve akademik performansı. Eserlerini ele alırken burada akademik niteliği yüksek olanlara ağırlık vereceğim, diğer yarı popüler yazılarından bazılarına yeri geldikçe değineceğim.

Bu çalışmada Behice Boran için girişilen portre denemesi, hakkında daha fazla malzeme bulunabilen Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif Başoğlu gibi bilim adamları için de yapıldığında Dil-Tarih grubunun çalışma ve yaşama şartları hakkında daha fazla bilgi verebilecektir. Malzeme sınırlılığı aşılabildiği oranda, benzer şekilde oluşturulacak portrelerin üst üste getirilmesinden elde edilecek bir dönemsel ve yerel genişletilmiş akademisyen portresi denemesi, üzerinde çalışılan grubu anlamakta faydalı olacaktır.[3]

Boran'ın nasıl çalıştığının ve yaşadığının bilgisine ait bazı izlere Ankara Üniversitesi Rektörlüğü ve Dil ve Tarih-Coğ-

---

duracağım "Sociology in Retrospect" yazısı, ABD sosyolojisinin sınırlılıklarına karşı büyük oranda eleştirel yaklaşığını göstermektedir. Kıray, Boran'ın yaklaşımıyla kendininkini özdeş görüyor ama Boran ABD sosyoloji akımlarındaki farklılıklara karşı duyarlıdır. İlhan Tekeli, Kıray'ın epistemolojik kabullerini benimsemediğini belli etmektedir. Sonra Kıray'la "hocası" arasında kendisinin yorumunu belli etmediği bir ilişki kurmaktadır. Sorulsaydı Kıray'ın bu yaklaşımını "hocasına" bağlayacağını söylemektedir. Ama, işin bu yönü Boran'dan daha çok Kıray'ın yaklaşımıyla ilgilidir: Tekeli, İlhan (2000) "Değişmenin Sosyoloğu: Mübeccel Belik Kıray", *Mübeccel Kıray İçin Yazılar*, (Yay. Haz: Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş, Mehmet Türkay) İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 40.

[3] Burada yine de, bir genel ve gayrı şahsi akademisyen profili çalışmasının, bir tek somut portre üzerinde çalışmaktan farklı mantığa ve malzemeye dayanması gerektiği belirtilmeli. Örneğin, bir akademisyenin diş tedavi masrafının kurum tarafından karşılanması o akademisyeni anlamakta önemli bir şey ifade etmezken, tüm akademisyenler için üniversite bütçelerinden ayrılan sağlık harcamaları, akademisyenlere yapılan sosyal transferi anlamakta önemli bir yekûn bilgisidir. Ya da bir akademisyenin mesleğiyle kurduğu bağ ve tutkusu portre çalışması bakımından çok önemliyken, genel profil çalışmasında buna ilişkin bir veri bulunamaz. Genel profil çalışmasındaki bir değerlendirme kalemi, özel portre çalışmasında anlamlı muadilini genellikle bulmaz. Dil-Tarih için bahsedilen, daha çok bir grubu anlamakta fikir verecek genişletilmiş portre gibi düşünülebilir.

Manisa'da öğrencileriyle birlikte

rafya Fakültesi personel arşivlerinde rastlayabiliyoruz. Bu fazla belirgin olmayan izler içinde, kendisinin hayat ve akademik kariyer çizgisini bir ölçüde takip edebiliriz:

Gençliği ve Eğitimi

Boran, 1 Mayıs 1326 (14 Mayıs 1910)'da Bursa'da doğar.[4] Bu doğum tarihi, sık sık doğum günü ve sonradan benimsediği siyasi çizgi arasında akla gelen ilginç çağrışımın da biraz zorlama olduğunu düşündürüyor.[5] Kendisinin Kazanlı Tatar kökenli bir aileden geldiğini söylüyor. Babasının adı Sadık, annesinin adı Mahire'dir. Babası zahire tüccarıdır, okur yazar, gazete takip eder, Hürriyet ve İtilaf'a yakın ve milliyetçidir. Annesi de okumaya düşkündür. Ailesi eğiti-

[4] "Nüfus Hüviyet Cüzdanı Sureti", AÜ Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[5] Oysa Boran da Uğur Mumcu'ya 1 Mayıs 1910 tarihini verir. Mumcu, Uğur (1999) *Bir Uzun Yürüyüş*, 30. B., Ankara: umzag. s. 9. Ancak nüfusa tarihin yanlış geçme ihtimalinden de bahseder.

me önem vermektedir, kendisinden büyük iki kardeşini de okutmuşlardır. Evlerinde ablasının çaldığı bir piyano vardır.

Boran, ilk öğrenimini bir öğretim kurumunda değil, fakat "hususî" şekilde yaptığını beyan etmiştir.[6] Ailesinin de İstanbul'a yerleşmesinden sonra, İstanbul Amerikan Kız Ortaokulu'ndan 1927'de, kolej kısmındansa 1931'de mezun olur.[7] Mezun olduktan sonra İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesi'ne girer. Burada 1931-32 ve 1932-33 seneleri derslerini tamamlar. Ancak Darülfünun'dan mezun olmaz.[8] Bu dönemde İstanbul'da, "Arnavutköy Francala Sokak no: 28" adresinde oturmaktadır.[9] Darülfünun'da öğrenciyken 1932 yılında Cenevre'de "Bureau d'Etudes Internationalles"de yaz kurslarına gider.[10] Fransızcasını burada geliştirdiği anlaşılıyor. Bu bilgi de yine ailesinin gelirinin iyi olduğu hakkında fikir veriyor.

Darülfünun'dan ayrılmasının nedenini bilmiyoruz. Buradan alacağı dereceye önem vermemiş ya da hayata erken atılmayı seçmiş olabilir. Babasını da bu dönemde kaybetmiş olmalı. Bundan sonra, Manisa'da öğretmenlik yapmakta olan ablasının yanına yerleşmek üzere, Manisa Orta Mektebi İngilizce Muallimliği'ne atanır.[11] İngilizce muallimliği ehliyeti almak için sınava daha sonra girer ve 18 Şubat 1934 tarihinde ehliyetname alır.[12] Boran'ın ne kadar süreyle ve ne derece ciddi surette öğretmenlik yapmayı düşündüğü de tabii bilinmiyor. O dönemde, orta öğretimdeki öğretmenler ile üniversitedeki akademisyenlerin hâlâ sınırları kesin olarak ayrılmamış gruplar olduğu ve karşılıklı geçişin büyük oranda gö-

[6] "Sicil". AÜDTCF Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[7] "Sicil" ve 11 Haziran 1931 tarihli "Amerikan Kız Koleji Şahadetname Sureti", AÜDTCF Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[8] "Sicil Karnesi". AÜ Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[9] "TC İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi talebe-i asliyesine mahsus hüviyet varakası", AÜ Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[10] "Tercüme-i Hal Varakası", AÜ Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[11] "Kararname". TC Maarif Vekaleti Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü 10 Eylül 1933 tarih ve 2121 sayı, onay: 16 Eylül 1933; Göreve başlama tarihi 26 Eylül 1933'tür: "Sicil Karnesi". İki belge de AÜ Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası'ndadır.

[12] Boran sınavda 9.5'tan 10 alır. Sınav kağıdı ve ilgili yazışmalar AÜ Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyasındadır.

rüldüğü de biliniyor. Hiç öğretmenlik yapmamış akademisyen sayısı o dönemde çok düşüktür. Akademisyenliğe ayrılan zaman ve enerjiden çalacağı endişesiyle öğretmenlik yapmaktan kaçınma hali, belki 1950'lerde yerleşmiş olmalı.[13]

Boran'ın 20 Mart 1934 tarihindeki adresi "Dr. Alimcan Bey / Derviş Ali Mahallesi / Manisa"dır.[14] Bundan sonra Boran, kendisi başvurmadığı halde kolejden bir hocasının girişimiyle, Michigan Üniversitesi'nden aldığı bursla Amerika'ya doktora eğitimi için gider. Manisa'daki öğretmenlik görevinden 1 Temmuz 1934'te ayrılır, Ağustos ayında ABD'ye geçer ve 31 Ağustos 1934'ten itibaren de müstâfi sayılır.[15]

Amerika'da Michigan Üniversitesi'nde sosyoloji doktorasına başlar.[16] Orada da nasıl şartlarda kaldığını bilmiyoruz. Ancak dört yıllık eğitiminin sonunda 24 Şubat 1939 tarihinde doktora derecesini alır.[17] Tezinin başlığı, "A Study of Occupational Mobility"dir.[18] Bu tez için, sonradan, sınıfsal akışkanlığı meslekler üzerinden takip etmeyi umduğunu

[13] Asla öğretmenlik yapmayı düşünmediğini, kendisine üniversitede iş verilmediği zaman -öğretmenlere saygı duymakla birlikte- sekreterlik yapmayı tercih ettiğini söyleyen Mübeccel Kıray belki bu yeni eğilimin ilk örneklerindendir: Mete Çetik, "Mübeccel Kıray'la Görüşme", (banı kaydı), Ağustos 2001, İstanbul.

[14] "Tercüme-i Hal Varakası", AÜ Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[15] "Sicil Kartısı"; ayrıca: Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü'nden Vekalet Makamına, (8 Teşrinievvel 1934 tarih ve 3068 sayılı) yazı. Her iki belge için: A.Ü. Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[16] Mübeccel Kıray, yaptığım görüşmede, Türkiye'deki Amerikan Koleji mezunlarının Amerika'da iki yıllık lisans eğitimini tamamlamış kabul edildiğinden bahsederek Boran'ın burada lisans derecesi de aldığını söyledi. Boran'ın Darülfünun'da aldığı iki seneyle birlikte bunu lisans derecesine saydırmış olması akla gelebilir ama Boran'ın doktora derecesini ve tezinin adını veren listede Edebiyat Fakültesi mezuniyet tarihi olarak da koleji bitirme yılı olan 1931 gözükmektedir. (Krş: "Students' Dissertations in Sociology" *American Journal of Sociology*, C. 46, sayı 1, Temmuz 1940, s. 58-74.) Bu bilgi dergiye enstitüler tarafından verildiğine göre -(burada Ann Arbor)-, Boran belki Michigan'a girerken bu tarihi lisans derecesinin dengi olarak saydırmış olabilir. Kendisi tarafından doldurulan belgelerden hiçbirinde de böyle bir "lisans derecesi" beyanına rastlanmadım. Uğur Mumcu'ya da bir lisans derecesinden bahsetmez.

[17] "The Horace H. Rackham Yüksek Tahsil Mektebi"nin havalesi üzerine Michigan Üniversitesi'nce (Ann Arbor) Rektör Alexander G. Ruthven imzalı 24 Şubat 1939 tarihinde verilen diploma için: "Michigan Diploma Sureti ve İngilizce Tercümesi", AÜ Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[18] "Students Dissertations in Sociology" *American Journal of Sociology*, C. 46, sayı 1, (Temmuz 1940), s. 58.

ama sonuçlarından tatmin olmadığım söylemiştir. Amerika'da olduğu döneme ilişkin bilgimiz kısıtlı olmakla birlikte Niyazi Berkes'in aksine sosyoloji dergilerine makale ya da kitap eleştirisi yazmamıştır. Bildiğimiz, Türkiye'ye döndüğünde artık hayli iyi bir eğitim almış ve sola, belki de Marksizme eğilimli -hatta Ankara'da Hukuk Fakültesi'nde "Hukuk Sosyolojisi" dersine talip olduğunda, komünist olduğu şüphesiyle bu ders kendisine verilmeyen[19] - bir sosyolog olduğudur.

Behice Boran'ın bu siyasi eğilimi nasıl edindiği düşünüldüğünde, o yıllarda -kendisinin sonradan makalelerinde belirteceği gibi- Amerikan üniversitelerinde sosyalizme ve Marksizm'e karşı bir sindirme yanlısı tutum olmadığı, bu nedenle, karşı propaganda görme ihtimalinin düşük olduğu akla geliyor. Görece özgür bir ortamda akademik ilgilerinin kendisini o noktaya getirmiş olması makul bir açıklama olabilir. Boran, derslerde okutulmuyordu, dese de, Marksist kuramla ilk tanışıklığını bölümündeki bir sosyoloji profesörünün oğluyla girdiği tartışmadan edinir.[20] ABD yıllarının sonunda Marksizmi tereddütsüz benimsediğini söyler. Antropoloji derslerinden edindiği sosyal evrim anlayışının da önemine değinir. Ayrıca, uluslararası ortam savaşa doğru giderken ve bir tarafın temsilcisi Nazi Almanya'sı iken de, karşıtı grupta saf tutan insanlar, bu dayanışma grubu içinde başka zaman edinemeyecekleri etkilere daha açık hale gelebilirler. Dünya ve Türkiye'de siyasi saflaşmanın belirleyicilerinin başında belki bu savaş geliyordu. Bunun dışında orada görüştüğü insanların Marksist olması durumu düşünülmeli. Dil-Tarih davasında verdiği ifadede Mihri Belli ile İstanbul'da kolejden tanıştığını ve Amerika'dayken de birlikte okuduklarını söyler.[21] Uğur Mumcu'ya Zeki Baştımar'la

[19] Hirsch, Ernst E. (1997) *Anılarım*. TÜBİTAK: Ankara. s. 340-41.

[20] Mumcu, *a.g.e.*, s.16.

[21] (Boran'ın Ankara 4. Asliye Ceza Mahkemesinde 21. IV. 1949'daki cevabı) Mihri Belli ise, anılarında Boran'la Amerika dönüşünde Berkes aracılığıyla tanıştığını yazar. Boran'ın ifadesi kolej ve Amerika yıllarına çok daha yakın bir zamanda söylenmiştir. Krş: Belli, Mihri (1989) *İnsanlar Tanıdım*, C.I, y.y.: Milliyet Yay., s. 179-80.

olan arkadaşlığın yanında bir fikri birliktelikten de bahsetmiştir. 1946'dan sonra siyasi tavrı TKP ile uyumludur. Esat Adil'den şahsen de hoşlanmaz. Şefik Hüsnü'nün partisine yakındır ve seçimlerde parti kararı yönünde boş oy kullanır. DP önderleriyle 1945'e kadar ortak girişimlerde bulunmuşsa da, sonrasında DP'ye hiçbir yakınlık duymaz. 1951 Tevkifatları'na iki yıl gecikme ile dahil edilince TKP bağlantısı olasılığı bir kez daha belirir. Ama beraatiyle birlikte konu tekrar muğlaklık kazanır.[22]

Boran'ın Dil-Tarih'teyken yazdığı yazılarında siyasi görüş belirttiği kısımlar gerçekten, sonradan Atatürk ilkeleriyle de telifi mümkün görülebilen ifadelerdir. *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'ndaki kapitalizmin tarihselliğine dair eklenmiş dipnot, makalelerindeki "halkçılığa doğru" gidiş tespiti bu türden ifadelerdir. *Adımlar*'da 1943 yılı Cumhuriyet İnkılabının anlamı hakkındaki Boran'ın kaleminden çıktığı anlaşılan imzasız yazıda,[23] dünya çapındaki gelişen ilkeler olarak Cumhuriyet'in ilkelerinden halkçılığı, Batı'nın yükselen rejimi olarak anar ve devletçiliğin Batı emperyalizminden kurtulmakta sağladığı yararların altını çizer.[24] Ancak o da Muzaffer Şerif gibi otarşiye şiddetle karşıdır. Tümüyle Cumhuriyet İnkılabı'nı ise uzun bir reform hareketinin İstiklal Savaşı ortamından güç alan çok ileri bir hamlesi olarak gösterir. 1944 yılında, Milli Şef'e ve Parti'ye bağlılık bildirisine imza atması, dönemin solcu aydınlarının siyasi görüşlerini ifadelendirmede fazla çeşitlenmiş bir tercih skalası içinde hareket edemediklerinin, daha geniş ve muğlak kanallarda

[22] "25 Eylül 1953 tarihinde tevkif edilen ve 1 Şubat 1954 tarihli celsede tahliyesine karar verilen mazinin BEHİCE BORAN (HATKO)" o tarihteki mahkeme kayıtlarına göre "Anadoluhisarı Riyaziyeci Sokak 7 No'da oturur, ev kadını"dır. Boran TKP üyeliğine dair sağlam delil olmadığı için beraat eder: Esbab-ı Mucibeli Hüküm / 1951 TKP (Türkiye Komünist Partisi) Tevkifatı (2000) y.y.: BDS Yayınları, s. 15 ve 193-95.

[23] "Cumhuriyet İnkılâbımızın Tarihî Manası", *Adımlar*, İkinci Teşrin 1943, sayı 7, s. 209-214.

[24] Bir başka yazıda Boran balıkçılıkta devletçiliği savunur. Fazla avlanan torigin denize döküldüğünü, ya devletin balık avcılığı yapmasını ya da torik tüketiminin artmasını önerir: B[oran]. B[ehice].S[adık]. (1941) "Denize Atılan Balıklar", *Yurt ve Dünya*, sayı 11, Sonteşrin, s. 259.

eylemde bulunmaya mecburiyetlerinin göstergesidir belki. Henüz siyasi sistem farklılaşmış grupların ifadelerine uygun bir yeni şekillenme kazanamamıştır. *American Journal of Sociology*'de yazdığı yazısı Türkiye'dekilere göre bu bakımdan biraz daha açıktır. Sonuçta Boran'ın örneğin TKP ile bir ilişkisi varsa bu, dönemin partililerinin ortaya çıkarabileceği bir şeydir. Ancak, sonradan solculuğa bulaşmış ABD'li bir sosyolog yorumu da zayıf bir karşı argüman gibi gözükmektedir. Buna ait bazı noktalar üzerinde yazılarını değerlendirirken duracağım.

Dil-Tarih Dönemi: Entelektüel Çevre ve İnsan

Boran Türkiye'ye döndükten sonra, Hasan Âli Yücel'in inisiyatifiyle, o sıralarda yeni kurulmakta olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne 31 Mayıs 1939 tarihinde sosyoloji doçenti olarak atanır.[25] Başta İstanbul'da görev almak istemiştir ama Darülfünun'da okuduğu dönemden de Niyazi Berkes'le tanışıklığı olduğu tahmin edilebilir. Amerika'dayken de bu grupla ilişkiyi sürdürmüş olmalı. Hepsinin ötesinde o dönemde ABD'den sosyoloji doktora derecesi almış bir kişi, büyük umutlarla kurulmuş ve eleman aramakta olan DTCF için çok uygun görülmüş olmalıdır.

Ankara'da Dil-Tarih'in dört önemli isminden Pertev Naili Boratav 1938; Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes ve Niyazi Berkes'in o sıradaki eşi Mediha Berkes de 1939 yılı içinde göreve başlamıştır. Bu son üç isim önce Darülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesi'nde okumuş ve Boratav'dan farklı olarak eğitimlerine ABD'de devam etmişlerdir. Muzaffer Şerif, Harvard'tan lisans (1932) ve Columbia'dan doktora derecesi (1935) almış, ama Mediha ve Niyazi Berkes II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine eğitimlerini tamamlayamadan Türkiye'ye dönmüşlerdir. Beşinden başka bu topluluğa Konservatuar'dan Sabahattin Âli, lise öğretmeni Adnan Cemgil, DTCF'den Saffet Dengi (sonradan, Korkut), Nusret Hızır, Güzin Dino, İrfan Şahinbaş ve

[25] "Sicil Karnesi", AÜ Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

Orhan Burian gibi isimler de katılır.

Adımlar dergisinin *Yurt ve Dünya*'dan ayrılarak kurulmasının nedenleri de çok belirgin değildir. Derginin sahibi ve neşriyat müdürü Boran'dır. Boran yıllar sonra, "*Adımlar* kanımca daha tutarlı ve belirgin bir ideolojik çizgideydi, en azından öyle olmasına özen gösteriyorduk" demektedir.[26] *Adımlar*'ın çıkış yazısına bakıldığında belli konularda kendi uzmanlıklarına göre Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu'nun yazdığı kısımlar seçilebilmekle birlikte, yazının tümünde genel bir şekillendirici olarak Hilmi Ziya Ülken'in bakışı fark edilmektedir.[27] Hilmi Ziya'nın insan, Batı, kişilik, milli kültür konularındaki görüşleri burada okunabilmektedir. Yine de Boran'ın Hilmi Ziya'ya, Başoğlu'nun olduğu kadar yakın olmadığını düşündürecek nedenler var.

Başoğlu, 1938 ve sonrasında Hilmi Ziya ile birlikte *İnsan* dergisini çıkarır. Daha öncesinden de yakın oldukları bellidir. Çok geniş ilgi alanıyla Hilmi Ziya, Muzaffer Şerif için, görüşleri uyuştuğu yerlerin de çokluğunda, bir cazibe merkezidir. Ancak sanırım diğer konulardaki fikir ortaklıkları, daha çok bu noktalarda Muzaffer Şerif'in "pasif" onayı ile istikrarsız şekilde kurulmuş gibidir. Sosyal psikoloji disiplininin tarihinde dünyadaki en önemli insanlardan biri de olsa Muzaffer Şerif, bu konuların dışında toplum ve dünyanın genel seyri, felsefe, bilim sorunlarının ayrıntılarında Hilmi Ziya'nın asabi polemikçi merak ve tutkusunu paylaşmış gibi durmamaktadır.

Boran, kişilik ve toplumsal kuralların belirmesi konularında Muzaffer Şerif'in özgün anlayışını kabul etmekle birlikte, Hilmi Ziya'ya yakınlığı, dünyadaki değişim sorunları karşısında aynı gelişmeci tavrı alması yanı sıra, özellikle Durkheim ve her alandaki Ziya Gökalp eleştirileri ile sosyal olayların determinizm içerdiği görüşünü paylaşmasından

[26] Uğur Mumcu, *a.g.e.*, s. 26.

[27] Siyasi ton ya da kişilik farkı gibi iddiaların yanında, bu yöne ilk olarak Kurtuluş Kayalı işaret etmişti: Kayalı, Kurtuluş (1994) *Türk Düşünce Dünyası*, Ayyıldız Yayınları: Ankara, s. 176-198.

kaynaklanmışa benziyor.[28] Durkheim'ın spritüalist "maşeri vicdan" kavramının materyalist, realist metotlarla incelenebileceği iddiasının bir çelişkiyi barındırdığını söylemesi, Boran'ın Ülken'e katılmasının temelini oluşturmuş gibidir.

Boran Türk sosyolojisinde egemen oluşundan çok rahatsız olduğu Durkheim için eleştirilerini 1947'de de yazacaktır.[29] Maşeri vicdan meselesiyle birlikte, Durkheim'ın, eksiklerini çok iyi gördüğü halde kapitalizmin temel varsayımlarını hiç eleştirmeden kabul ettiğini ve önerdiği korporatizminin Faşist korporatist düzenine ilham verdiğini de iddia etmektedir. Bunun dışındaki meselelerde Boran, Ülken'e bir itiraz getirmemekle birlikte fazla şiddetli olmayan Marksizm eleştirilerine katılması zor gözükmektedir.[30]

Bu düşünsel yakınlık meselesi bir tarafa, bir siyaset adamına "mensubiyet" derecesinde olmasa da "umut bağlama" diyebileceğimiz bir tavrı da göstermiş durmamaktadır. Boran'ın Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ya da Sabahattin Âli derecesinde Hasan Âli Yücel'e yakın olup olmadığı, ya da örneğin Berkes'lerin ve Cemgil'in geçici süreyle gözlerini bağlayan Mareşal Fevzi Çakmak'ta gelecek için bir önder figürü görüp görmediği de belli değildir. Yücel'e Türk eğitimi açısından önem vermesinin yanında bir yakınlığı olduğunu düşündürecek neden gözükmüyor.

Bu şekilde bu dört kişilik Dil-Tarih grubunun içinde en bağımsız duranın Boran olduğu anlaşılabilir. Sadece kişiliği nedeniyle değil, fakat entelektüel öncelikleri bakımından da onu bu akademisyen grubunun yakın olduğu kişi ya da çevrelere bağlayan çok fazla şey yoktur.

Behice Boran'ın bir tasfiyeye konu olmasında en önemli nedenlerden birisi, değişim meselesine etkin katılım niyeti

[28] Boran, Behice Sadık (1943) "Sosyoloji Dergisi, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Semineri Tetkik ve Araştırmaları, Müdür: Prof. Hilmi Ziya Ülken, 1942", *Adımlar*, sayı 1, Mayıs, s. 32-33.

[29] Boran, Behice (1947) "Sociology in Retrospect", *American Journal of Sociology*, C. 52, sayı 4, (Ocak), s. 312-320.

[30] Ülken, Hilmi Ziya (1943) "İlim Karşısında Tarih", *Adımlar*, sayı 5, Eylül, s. 152.

ve bu değişimin yönü ve derecesini ortaya koymak için yaptığı araştırmalardır. Saha araştırmalarıyla kesit aktarma işi, teorik yönelimleri farklı da olsa Boran ve Berkes'in ortak yönüdür. Hem *Yurt ve Dünya*'nın hem de *Adımlar*'ın, aralarındaki farklılıklar bir yana, başlıca tasalarının, modern bir toplumun gerekleri açısından bakıldığında, Türkiye'nin bulunduğu yer ve bu gereklerin gerçekleşmesini engelleyen güçlerle mücadele olduğu anlaşılabilir. Türkiye'de gerici güçler olarak gördükleri ve savaşın etkisiyle ilerleyen ırkçı ve Nazi hayranı gruplara karşı anti-faşist, Turancı ve ırkçı karşıtı yazılar da dergilerinde geniş ölçüde yer alır. Bu mücadele içinde takındıkları sert ve polemikçi tavırları da hedefe yerleşmelerini getirmiştir. Buna II. Dünya Savaşı sonrasının bunaltıcı anti-komünist politikalarının eklenmesi de tasfiye tarihini belirleyici derecede etkili olmuştur.[31]

Boran'ın bu dönemde nasıl yaşadığına dair bazı bilgilerimiz de var: Ankara'ya ilk geldiğinde Mediha ve Niyazi Berkes'in evinde bir odada kalmaktadır.[32] Daha sonra annesi de yanına gelmiş ve ayrı eve çıkarak uzun süre ikisi birlikte kalmışlardır. Boran 16 Mart 1946'da, 36 yaşındayken, Nevzat Hatko ile evlenir.[33]

Bir akademisyen olarak nasıl geçindiği de önemli bir konudur. Bu dönemde hemen tüm akademisyenler liselerde ya da diğer yüksek okullarda branşlarına uygun öğretmenlikler alarak, bazı dergilere, ansiklopedilere telif karşılığı makaleler yazarak, çeviri yaparak gelirlerini artırma uğraşındadırlar. Milli Eğitim Bakanlığı'nın tercüme bürosu da bu konuda akademisyenlere epey destek olmuştur. Diğer dönemlerde olduğu gibi, 1940'larda da akademisyenlerin çok rahat bir geçim temin edecek ücretle çalışmadıkları, sürekli ek gelir peşinde koşmak zorunda kaldıkları, birkaçının personel dosyasına bakıldığında görülebilir.

[31] Küçük, Yalçın (1987) *Türkiye Üzerine Tezler*, C. II, 3.B., s. 258-533.

[32] Pertev Naili Boratav'dan Hayrünnisa Boratav'a; [mektup, 13.IX.1940; eski yazı] (Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi-0043PNB/170.3-13.09.1940-7/19)

[33] "16/III/946 tarihinde Basın, Yayın Umum Müdürlüğü memurlarından Nevzat Hatgo[?] ile evlendiğimi saygı ile bildiririm." Boran'dan DTCF Dekanlığı'na, [tarih yok, Mayıs 1946 olmalı.]

Boran'ın bu bakımdan aldığı ek görevlere bakacak olursak: Ankara Kız Lisesi'nde haftada dört saatlik "Yurt Bilgisi" dersi öğretmenliği (1940),[34] Ankara Kız Lisesi Felsefe Öğretmenliği (1940),[35] yine Ankara Kız Lisesi Felsefe Öğretmenliği (1941),[36] Ankara Kız Lisesi Sosyoloji Öğretmenliği (1943),[37] DTCF'de Profesör Pratt'ın derslerinde tercümanlık (1945)[38] görevleri tespit edebildiklerimizdir. Bunun yanında tespit edemediklerimiz de olmalı. Ayrıca yukarıda saydığım ek gelirlerinden Boran'ın yararlanmakta olduklarını saptayabileceğimiz özel belge ve yazışmaları bırakmadığı da burada tekrar belirtilmeli. Birlikte yaşadığı ve muhtemelen bütçeleri ortak olan annesi Mahire Boran'ın da bir evi vardır.[39]

Bunun yanında, Boran'ın yıllar boyunca, çalışmasına uzun süreli aralar vermesini gerektirecek şekilde ağır ve kronik bir barsak rahatsızlığı çektiğini eklemek gerekli.[40] Dosyalarındaki evrakın önemli bir oranı hastane, teşhis, tedavi, istirahat yazışmalarına aittir. Bu hastalığın önemsiz herhangi bir rahatsızlık olmadığı ve bir akademisyen olarak hayatında çalışma süresi ve temposunu doğrudan etkileyecek bir unsur olduğu anlaşılıyor.

Bir insan olarak, Boran'ın arkadaşlarıyla başlangıçta -özellikle aynı evde kalacak kadar Berkeslerle- çok samimi olduğu ve sıcak ilişkiler kurduğu anlaşılıyor. Boratav askere gittiğinde, vekalet bıraktığı ve maaşını çekmeye yetkili kişi

[34] Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğü'nden DTCF Dekanlığı'na, 29 Teşrinisani 1940 ve 4111/62-3389 sayılı yazı; AÜ DTCF Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[35] TC Maarif Vekaleti Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü (18 Eylül 1940 tarih ve 1219 sayılı) "Kararname", AÜ DTCF Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[36] "Sicil Karnesi", AÜ Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[37] Tanık Leman Yetkin'in 4. Asliye Ceza Mahkemesi'nde 21 Temmuz 1948'de verdiği ifade.

[38] DTCF Dekanlığı'ndan Milli Eğitim Bakanlığı'na: Bu görev için maaşına 30 TL ek yapılması ile Boran'ın tayinine izin başvurusu: AÜ DTCF Personel Arşivi Behice Boran Kişisel Dosyası.

[39] "Sicil", A.Ü. DTCF Pers. Arş. Behice Boran Kişisel Dosyası

[40] (Mete Çetik, "Mübeccel Kıray'la Görüşme", bant kaydı, Ağustos 2001, İstanbul.) ve tüm Behice Boran resmi evrakı.

de odur.[11] Taşınmalarında da Boratavlar Ankara'da değilken onlara yardımcı olur.[12] Ancak özellikle Almanlara sempati duyan DTCF Felsefe hocaları ve genelde tüm Alman yandaşları ve ırkçılara karşı iyi geçinmek gibi bir endişe taşımamaktadır. Uzlaşmaz tavrından çok rahatsız olan Felsefe Enstitüsü Müdürü Prof. Lacombe 15 Haziran 1942 tarihli bir rapor hazırlayarak öğretim üyeleri arasındaki geçimsizliği anlatır.[13] Düşüncelerini savunma konusunda çok sert ve ödün vermez oluşu, kırıcı olmaktan çekinmemesi, çalıştığı konulardaki otoriter tutumu ve kendini çok önemsemesi olarak algılanan tavrı ile yakın çevresi bildiğimiz grup içinde dahi uzak kalınan bir kişi haline geldiği anlaşılıyor.[14] 1948 sonrasında Boran, Berkes ve Boratav okullarından ayrılmak zorunda kalırken, son ikisi Boran'dan da uzak kalmayı tercih etmiş gibidir. Boratav'ın 1950 yılı sonrası mektuplarında Boran'ın adının geçtiğine rastlamadım, oysa sık sık eşine Berkes'le yazışmalarından bahsetmekte ve ondan havadis aktarmaktadır. Ancak en azından Mediha Berkes'in (Esenel)

[11] Pertev Naili Boratav'dan Hayrünnisa Boratav'a: 5.XI.1940 [mektup, eski yazı], "Dün Behice'den para havalesi de geldi. Aylığım olacak. [...] Bir defa Behice ay başında telgrafla gönderince aynı ikinci üçüncü günü para elimdedir." (Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi -0048PNB/170.3-05.11.1940-7/32)

[12] Hayrünnisa Boratav'dan Pertev Naili Boratav'a: 16.10.1940; [mektup, eski yazı], Hayrünnisa Boratav, ev işi için Behice Boran'a mektup yazmış. Eşyaları onun bir odasına kaldırmayı ve "onlara" [annesi ile birlikte] 7 TL vermeyi düşünüyor. (Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi -0048PNB/170.3-16.10.1940-7/28)

[13] "Niyazi Berkes, hiç olmazsa kısmen birlikte çalışmak lüzumunu anlamıştır. Behice Boran daha mücadeleciydi, fikirleri uğrunda kıyasıya bir mücadele açmıştır." Lacombe, bu geçimsizliğin ideolojik bir boyutu olduğuna değinmez ve sahalarındaki ehliyetlerini ilgilendirmediğini özellikle belirtir. ("Fezleke", 1948 DTCF Davası Dosyası)

[14] Örneğin kendisinden iki yaş büyük Niyazi Berkes'in hiç unutamayacağı şekilde, onu başkalarına "asistanım" diye tanıtması, Boran için "Big Ben" yakıştırmasını kullanmasına yol açacaktır. Berkes anılarında "doçent" olarak atanmasına kadar geçen kısa süre içinde (1939-1941) Boran'ın kendisine "asistanı" imiş gibi davranıp davranmadığından bahsetmez, ama zaten o şekilde davransaydı dostluklarının daha o yıl biteceği tahmin edilebilir: "Bayan Boran, karşılaştığınız bir tanıdığına beni 'Tanıştırayım, asistanım Niyazi' diyecek kadar şişmişti. Ben İstanbul Üniversitesi'nde asistan olduğum zaman o, orada Felsefe öğrencisi idi." Berkes, Niyazi (1998) *Unutulan Yıllar*, (yay. haz. Ruşen Sezer) İstanbul: İletişim Yayınları, s. 148. Aslında Niyazi Berkes İstanbul Üniversitesi'nde sosyoloji asistanlığı görevine 1934 Mayıs ayında başlar. Bu tarihte Behice Boran Darülfünun'daki öğrenimini terk edip Manisa'da öğretmenliğe başlamıştı. Ancak Berkes'in Darülfünun'daki son yılıyla Boran'ın ilk yılında her ikisi de burada öğrenciydi.

teması kesilmemiştir. Mediha Berkes, Türk Barışseverler Davası'nda hapiste olduğu sırada Boran'ı ziyarete gider.[15]

Bu noktada Boran'ın kişiliği ile mesleğe bağlılığı arasında ilişki kurmak gerekebilir. Boran'ın güçlü bir egosu olmakla birlikte, bunu tatmin için bir akademik kariyer hırsına sahip değildir. Mesleğiyle sosyal değişime katkıda bulunacağını düşünecek kadar işini önemsemekle birlikte üniversiteden çıkarıldıktan sonra muhakkak tekrar akademiye dönme yolunu aramamıştır. Eski görevine dönmek için girişimlerde bulunmuşsa da konuya çok ciddi olarak eğildiği de söylenemez. Yoksa ABD sosyoloji çevrelerinde de tanınan bir sosyolog olarak yurtdışında da iş bulabilirdi. Bunun yerine Boran siyaset alanındaki kariyeriyle tatmin olmuştur.

Dışarıdaki insanlara da tavırları sıcak gelmemiş olmalı. Türk düşünce hayatının bir diğer yaman kadını Halide Edip'le bir karşılaşması kavgayla sonuçlanır: "Behice Boran'la bir toplantıda buluşmuştum. Ufacık tefecik, 'dağları ben yarattım' gibi bir edası var. Bana karşı öyle küstahça konuştu ki, bütün toleransıma rağmen, kendisini azarlamak lüzumunu duydum."[16] Oysa Boran'ın 1941 yılında yazdığı gibi, kişiliği üstünde bile belki Halide Edip'in eserlerinin -onu muhafazakâr da bulsa- önemli bir etkisi vardır: "Bundan on, on iki sene evvel Halide Edip'in eserlerini büyük bir alâka, hatta bir nevi ihtirasla okuyanlardan idim. [...] Çizdiği kuvvetli kadın karakterlerini beğenir, içimden ben de onlar gibi olmak isterdim."[17]

Sosyal Değişimin Müdahil Sosyoloğu

Behice Boran sosyal değişme konusuna büyük önem vermekte ve bu sürece doğrultu tayin edecek şekilde etkin katılım niyeti taşımaktadır: Türkiye ve dünya büyük bir toplumsal değişim yaşamaktadır. Bunun yönü tamamen belirlenmiş

[15] Esenel, Mediha (1999) *Geç Kalmış Kitap*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, s. 273.

[16] Sertel, Sabiha (1987) *Roman Gibi*. 2.B., İstanbul: Belge Yayınları, s. 290.

[17] Boran, Behice S. (1941) "Halide Edip'in Yeni Romanları" *Yurt ve Dünya*, sayı 5, Mayıs, s. 21.

olmamakla birlikte belirli bir eğilimi ve bu değişimin taşıyıcısı olan büyük kitlelerin tercih ettiği "halkçılık rejimine" doğru bir gidişi vardır. Bizzat bu yön tayini bir mücadele konusudur. Bu süreç içinde, gelişimden yana olan ilerici ve bir de eski düzenin değerlerini korumaya çalışan gerici güçler vardır. Sosyal bilimciler, sanatçılar ve genel olarak tüm aydınlar bu çalkantılı süreç içinde değişime katkıda bulunmalı, bu görevden kaçmamalıdırlar. *Yurt ve Dünya*'da ve *Adımlar*'da yazdığı tüm sosyoloji tetkikleri ve sanat-edebiyat eleştirilerinde bu değişim mücadelesine yönlendirici müdahale niyeti görülür. *Yurt ve Dünya*'daki yazıları daha çok köy, işçi ve şehir meseleleri üzerine saha çalışmaları ve edebiyat tenkitleri iken, *Adımlar* yazıları daha popüler ama genel bilimsel ve sanatsal meseleler üzerinde durduğu yazılardır. Yeni şartlar yeni kıymetler doğurmaktadır ve Boran, mevcut değerler karışıklığında hangi değerlerin "cemiyetin seyrine uygun", hangilerinin "gidişine engel olan" değerler olduğunu aydınlatmanın sosyolojinin görevi olduğunu söyler. Yine dünyadaki büyük değişimin buhranları karşısında çevreden kopup bireysel, ruhsal süreç tahlillerine dalmış edebiyatçıları "realiteden kaçma çabası içinde" diye niteler.[18]

Behice Boran, Mumcu'ya mesleğe girişini anlatırken, Türkiye'nin toplumsal sorunlarını ve asıl olarak da medeniyet değişimi problemini, tıpkı kendisinden önceki Türk düşünce adamları gibi sosyoloji yoluyla çözme arayışında olduğunu gösterir: "Bunları şunun için anlatıyorum. Sosyolojiyi bilinçli olarak ve belirli bir maksatla seçtiğimi vurgulamak için. Toplumsal gerçekliğin ne olduğunu, genelinde toplumların nasıl gelişip değiştiğini öğrenmek beni çok ilgilendiriyordu, ama kafamın ardında Türkiye'nin 'muasır medeniyet'e erişmesi sorunu yatıyordu."

Boran'ın Gökalp'e olan tüm muhalefetine rağmen, sosyolojinin sosyal ilerleme ve medeniyet değişmeleri sorunlarına

[18] Boran, Behice Sadık (1943) "'Sanat Sanat İçindir' 'Sanat Cemiyet İçindir' Dolambacı", *Adımlar*, sayı 2, Haziran, s. 37-42.

bir çözüm olarak bu ölçüde devreye sokulması bakımından Gökalp'in tavrını devam ettirdiği fark edilebilir.

Boran'ın doçentliğe yeterliği bakımından hazırlamak zorunda olduğu habilitasyon tezi "Bir Köy Üzerinde Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Tetkiki"dir. 1941 yaz aylarında tezi için saha çalışmalarını yürüteceği Manisa'ya öğrencisi Fatma Taşkıngöl'ü (Başaran) de birlikte götürür.

1941 yılı araştırma gezisine ait programını Dekanlığa yaptığı izin ve avans istemi başvurusunda verir. Bu dönemde araştırma için izin ve avans başvurusunda bulunan tüm akademisyenlerin bütün masrafları üniversite idarelerince karşılanmaktadır. Boratav ve Berkes'in de benzer izinleri rahatça aldığı belirtilmeli. 1941 yılı gezisinden sonra, Boran, bir Manisa köyü (Tepecik) üzerine yazdığı tezini sunar ve Haziran 1942'de bu aşamayı geçer. Tepecik köyü, 1945'teki kitabında "açık" köy olarak adlandırdığı ova köylerinden biridir.[49] Boran'ın tahmini masraf listesi ile ilettiği toplam para talebi 101.80 TL'dir.[50]

Boran'ın habilitasyon tezi olarak hazırladığı bu çalışma tüm jüri üyelerinin büyük beğenisini kazanır. Olivier Lacombe, Dekanlığa yazdığı raporda "muharririn fikrî kuvveti

[49] Verdiği "Tetkik Seyahati programı ve Tahmini Masraf Listesi"ndeki program kısmı şöyledir: 4 Ağustos 1941: Ankara'dan Manisa'ya gidiş 5 Ağustos 1941: Manisa'ya muvasalat 8 Ağustos 1941: Tepecik köyüne hareket'8-30 Ağustos 1941: Köyde ikamet 31 Ağustos 1941: Manisa'ya dönüş 1-8 Eylül 1941: Diğer civar köylere birer günlük seyahat 10 Eylül 1941: Ankara'ya dönüş

[50] Aynı belgedeki masraf tahmini de aşağıdaki gibidir: Tahmini Masraf Listesi: Manisa'ya gidip gelme tren ücreti: 24 Lira Köylere gitmek için araba masrafı: 30 Lira Dört gün şehirde ikamet: 12.80 Lira Yirmi iki gün köyde ikamet: 35 Lira Toplamı: 101.80 Lira
Burada, Boran'ın Fakülte'den talep ettiği 101.80 TL'nin bugün için ne ifade ettiği hakkında kısa bir not yazmak gerekebilir. 101.80 TL'nin tüketici fiyat endeksi bakımından 2001 yılı karşılığı 362.212.368 TL'dir. Bunun çok makul bir miktar olduğu söylenemez; bugün için, çok düşük olduğunu göstermek için, örneğin 1939 yılında doçent olarak DTCF'de çalışan Pertev Naili Boratav'ın aylık maaşının 55 TL civarında, ya da Boran'ın 1948'deki çıplak maaşının 60 TL olduğu söylenmeli. Bu maaşların çok üzerinde olan 101.80 TL karşılığının da bugün için bir doçent maaşının üstünde olması beklenmeli. Bu problemi gidermek üzere, 1941 yılında 101.80 TL'nin eğer bir ücret olsaydı, 2000 yılında -veriler o zamanın ötesine geçmemektedir- ne ifade ettiğine bakarak bir fikir yürütebiliriz. Bunu tahmin için de imalat sektörü çalışanlarının ücretlerinin artışı kadar bir artışın bu fiyat için de gerçekleştiğini varsayabiliriz. Bu durumda 2000 yılında 101.80 TL araştırma masrafının karşılığı 757.888.967 TL olur.

ve ifade kabiliyeti", "fikirlerin kavranması ve izahındaki vuzuh ve kuvvet, çalışma tarzında işlemede, vakıaları görüş işinde emniyet"i ile "Bayan Boran, kendi sahasında şimdiden hakikî bir fikir olgunluğu ve hakikî bir hakimiyet elde etmiştir" demektedir. Türk toplumuyla ilgili görüşlerini ise kendisinden daha iyi değerlendirenlerin olacağını söyler. Diğer jüri üyesi Emin Erişirgil de yazdığı raporda Boran için, "sosyolojik müşahedelerde ilim yolunu selâhiyetle kullanabilecek bir olgunlukta olduğunu gösterdikten başka sosyal problemleri koyuş şekli bakımından da çok nadir görülen bir kavrayışa sahip bulunduğunu ispat etmiştir" demektedir. Jürinin diğer üyesi Dekan Şevket Aziz Kansu'dur. Jüri 13 Haziran 1942'de tezi görüşür ve "tamamen tatmin" olduklarını belirten kararı alırlar. Boran 20 Haziran 1942'de ders takririni de verir. Konferansının konusu "Sosyolojide Tekâmül"dür. Jüri bu sunuşu da beğenir ve doçentliğe yeterlik bakımından yapılan bu sınamayı Boran başarıyla geçer.

Bundan hemen bir ay sonra, yine aynı yörede sürdüreceği araştırma için, bu kez iki öğrencisini Mübeccel Belik (Kıray) ve Fatma Taşkıngöl'ü yanında götürmek için dekanlığa izin başvurusunda bulunur, ama dekanlığın kararı havale ettiği Kansu, Louis ve Baykal'dan oluşan heyet bunu uygun bulmaz. Fatma Taşkıngöl'ün Manisalı oluşu nedeniyle yine Boran'la ikisi gider. Boran'a 150 Liralık avans verilir. Tek bir köy üzerine olan tezin malzemesiyle ikinci gezinin malzemesini birleştirerek, üç yıl sonra bunu bir kitap olarak ya-

2001 Şubat krizi öncesine ait kabul edilen bu fiyat, fiyat endeksinin verdiğinden daha makul gözükmektedir. Ancak bu da imalat sektöründeki ücret artışının. Boran'ın araştırma masrafları toplamının artışına eşit ya da yakın olması ihtimalinde geçerlidir. Aslında örneğin tren bileti ücretinin o dönemde masraf toplamında kapsadığı yer bugünküne oranla son derece büyüktür. Aşağı yukarı Manisa'ya trende gidiş geliş Boran'ın doçent maaşının yarısına eşittir. Bu bakımdan masraf kalemlerinin fiyat artışının tek tek hesaplanması da bize iyi fikir vermez, çünkü burada asıl önemli olan DTCF'nin bir çalışanına araştırma masrafı olarak ne kadar parayı verebildiğini göstermektir. Bu ikinci hesabı yaparken masraf toplamı, ücret artışıyla orantılandırıldı. Bu da bugünün 1941'e göre daha zenginleşmiş Türkiye'sinin ihtiyaçları ve masrafları toplamı için anlamlı bir gösterge olabilir. Tüm bu hesaplamaları ve yorumları AÜSBF'den arkadaşım iktisatçı Burça Kızılırmak yaptı. Kendisine teşekkür borçluyum.

yıllar.[51] Ayrıca arada geçen dönemde Ankara köyleri üzerine yaptığı araştırmaların sonuçlarını da karşılaştırma için yer yer kullanır.

Boran DTCF dergisinde bu kez sosyolojideki bazı metodolojik sorunları ele aldığı bir makale yayınlar.[52] Bunu 1947'de yazacağı "Sociology in Retrospect" ile karşılaştırmak bakımından özetlemekte yarar vardır. Çıkardığı dergilerdekilerden farklı olarak daha akademik içerikli olan bu makalesinde, pozitif bilimler metodunun sosyal bilimlerde kullanılıp kullanılamayacağı sorusunu tartışır. Boran bu yazıda, sonradan sınıfsal karakterini gizlemeye çalıştığı ve tarafsızlık iddiasında olduğu için eleştireceği pozitivistlerle, -yer yer örneğin genel metod tartışmalarından uzaklaşmalarını belirtmesinde olduğu gibi eleştirerek de olsa-, toplumsal olguların pozitif bilim metotlarıyla işlenmesi konusunda bir anlayış ortaklığı sergiler. Savaş yılları ortamında yazdığı bu yazısında, Alman bilimine karşı Amerikan sosyolojisiyle bir anlaşma içinde gözükür!

Alman görüşünü aktarır: Dışta gözüken olgu akışını izlemek metodu sosyal bilimlere uygulanamaz, bunun yerine ferdin değerlerini, sübjektif şartlarını *"anlamak"* gereklidir. Bu görüşün Amerika'daki temsilcisi olan Charles Cooley'i de eleştirir. Sonra, buna karşı "bilginin bir ve bütünlüğü ve sosyolojinin müspet bir bilim olabileceği tezi"nin cevaplarını sayar: (Bu kısımları yazarken çoğu yeri, söylediğine göre, dört yıl sonra sert bir şekilde tartışacağı C.A. Lundberg'in *Social Research* adlı kitabından aktarmıştır.) Anlamlandırma ve idrak, tüm uyaranlara karşı verilen bir tepkiler bütünlüğüdür ve ister dışarıdan ister içe bakışla edinilsin tüm bilgiler aynı psikolojik sürecin ürünüdür. Bu nedenle de, sosyal gerçekliğin değerler içermesi, onlar için pozitif biliminkinden farklı bir araştırma metodu uygulanmasını gerektirme-

[51] Boran, Behice Sadık (1945) *Toplumsal Yapı Araştırmaları* (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

[52] Boran, Behice Sadık (1943) "Sosyoloji Anlayışında İkilik". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 3, Mart, Nisan, s. 67-74.

mektedir. Boran bu ikilikten hangisinin üstün geleceğinin anlaşıldığını vurgulayarak yazıyı bitirir.

Yine aynı dönemde *Adımlar*'da yazdığı bir başka yazıda[53] Amerikan sosyolojisindeki seyri aktarır. Yine Cooley'i, Beşeri Ekoloji akımını ve Kültür Tetkikleri yaklaşımını eleştirir. Beşeri ekolojinin rekabeti esas kabul ederek kapitalizmin apolojisini yaptığını işaret eder. Ancak Boran da 1945'teki kitabında bu akımın "ekolojik organizasyon"a benzer şekilde formüle ettiği bir yapıyı belirleyici varsayar. Bu "mektepler"in varlığını hep bocalama olarak görür ve Amerikan sosyolojisinin alacağı biçimin, sistemli bir bilgi, bir bilim haline gelmesinin, Amerikan toplumunun göstereceği seyre bağlı olduğunu söyler.

Savaşın sonuna doğru Nazi rejiminin gerilemesiyle birlikte Türkiye'de de siyasi hava, Alman destekçisi ve ırkçı-Türkçü grupların aleyhine değişmiştir. Ancak bu durum fazla uzun sürmez ve özellikle Dil-Tarih hocalarını hedef alan şekilde tersine dönüşü ile Hasan Âli Yücel aleyhindeki yayımlar artıkça, Milli Eğitim Bakanı da bu grup arkasındaki desteğini çeker. Sonuçta *Adımlar* ve *Yurt ve Dünya* dergileri diğer bazı sağ ve sol yayınlarla birlikte kapatılır. Hasan Âli Yücel de giderek daha fazla baskılar yönünde hareket etmeye başlar. Bu grubun üyeleri hakkında soruşturmalar açılır. 1945'te *Görüşler* ve *Tan* olaylarından sonra da Bakanlık emrine alınırlar. Ancak sonradan Danıştay kararıyla göreve dönerler.[54]

Boran, 1945 yılında *Toplumsal Yapı Araştırmaları* kitabını yayımlar. Burada da toplumsal bütünlük ve toplumsal değişme meselelerini iki köy tipi üzerinde ele alır. Kitabının "Problem ve Metod" bölümünde, insan-tabiat ilişkilerinden türeyen sosyal ilişkilerin doğrudan tabiatla ilişkilerden türe-

[53] Boran, Behice S. (1943) "Sosyolojide Bocalamalar" *Adımlar*, sayı 21, Mart, s. 10-13 ve devamı: Boran, Behice S. (1943) "Sosyolojide Bocalamalar" *Adımlar*, sayı 22, Nisan, s. 22-25.

[54] Burada ayrıntılarına girilmeyecek olan Dil-Tarih tasfiyesi için: Çetik, Mete (1998). *Üniversite'de Cadı Kazanı: 1948 Dil-Tarih Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

meyen sosyal ilişkilere göre daha asli ve belirleyici olduğunu ve bu iki ilişki sisteminin arasındaki bağıntı sorununun sosyal değişim sürecinin anlaşılmasında temel olduğunu vurgular. Tetkik edilen birim bu bütünlük içinde "manalandırılmalıdır". Boran'ın bu giriş yazısının -belki daha doğrusu tüm yazılarının- örtük şekilde "polemik" olduğu fark edilebilir.

Köy ve şehir farkından bahsederken geçim-uğraş alanlarında beliren fonksiyonel farklara değinir. Açık ve kapalı köy tiplerini de bu eksene yerleştirecektir. Sonra, saha çalışmalarına karşı çıkan Durkheim'cıların, bir somut örnekle toplumun gerçek yapısı hakkında genellemelere geçilemeyeceği düşüncesini eleştirir. Toplum içinde de araştırılan değişkenin serbest bırakılması ve ona müdahale edenlerin bertaraf edilmesiyle kontrollü deney ortamı yaratılabilir ve laboratuar koşullarına yaklaşılabilir.[55] Burada incelenen toplumun bir birimiyle doğrudan temasa geçilmektedir ve Durkheim'cıların aradığı ve bazı kurumlarda bulunduğu varsayılan toplumsal gerçeğin realitede bazen tam tersi saptanabilecektir.

Bu arada, Marksistliği hakkında konacak etiket konusunda çok titiz davrananlar için iki noktaya değinilebilir: Birincisi Boran, mülkiyetin gelir dağılımında önemine vurgu yapmakla birlikte, ova köylerinin piyasa için üretim yapmasından "kapitalist üretim" diye bahsetmekte, "küçük meta üretimi"ni tespitte bir duyarlık göstermemektedir. Ancak bu üretimin "azamî kâr" güden Amerikan kapitalistleri yanında "yaya kalacağı"ndan bahsetmektedir. Bunlar arasındaki farkın teknik gelişmeden ve kâr güdüsündeki derece farkından doğduğunu düşündüğü anlaşılıyor. Marksist diye üniversiteden çıkarılan Boran'ın yanında *Kadro*'cu İsmail Hüsrev Tökin'in uzun yıllar önce yazdığı *Türkiye Köy İktisadiyatı*'yla çok daha tarihi materyalist olduğu iddia edilebilir. İkincisi vergi, nüfus, ölüm oranları gibi pek çok konuda uzun hesaplamalar yapmasına rağmen tabakalanma ile ilgili bölümde bir ticaret marjı veya faiz ödemesi hesabına gitmemektedir.

[55] Boran, buna rağmen tetkik kapsamına, kültürel etkenleri sabitleyebilmek için, hiçbir aşiret kökenli köyü almamak kararlarının fiiliyatta uygulanamadığını, "yerli" diye seçilen köyün aşiret kökenli çıktığını da kitapta not ediyor (s.36).

Köylülerin tüccarlarla ya da faizcilerle karşılıklı durumlarına değil, köyde kendi aralarındaki gelir sıralamasına ağırlık vermekte ve gelir dağılımını bir bölüşüm karşıtlığı içinde anlamadığını düşündürmektedir. Bu, belki Marksizmi o yıllarda Amerika'da öğrenenlerle Rusya'da öğrenenler arasındaki farkı yansıtan bir husustur. Boran, Osmanlı merkezi feodalitesini yıkmada dış kökenli ticaret sermayesinin önemini 1943'te de belirtmesine karşın, üretimi organize etmek gücünden yoksun olduğunu düşündüğü için buna ayrı bir yer vermediğini 1962'de de yazmıştır.[56]

Bir önceki yıla göre biraz sakin geçen 1946 yılından sonra, 1947 yılının hemen başında Meclis'te bir konuşma yapan İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, DP ve ona yakın hareket eden Mareşal Fevzi Çakmak'ı hedef alırken, bu isimlerin komünist olduğu bilinen kişilerce yönlendirilen *Yurt ve Dünya* ve *Adımlar* dergileri yazarlarıyla ilişkide olduklarını söyler.[57] Bundan sonra Fevzi Çakmak bu "suç"u Hasan Âli'nin üzerine atar, buradan Yücel-Öner davası doğar. Ancak bu arada hep konuşulan konu "komünist" olan bu isimlerdir ve bundan sonra üniversiteden atılmalarının yolu adım adım hazırlanacaktır.

Uzun Bir Tartışma: "Sociology in Retrospect"

Behice Boran, hakkında açılacak ve sonu kaçınılmaz şekilde üniversiteden atılmasına varacak soruşturmaların hemen arifesinde, Amerika'nın en eski sosyoloji dergisi olan *American Journal of Sociology*'de, sosyolojiyi bir pozitif bilim olarak kurma çabasının tarihsel ve eleştirel bir değerlen-

[56] Boran, Behice (1962) "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet / I Marksist Metod Nedir?". *Yön*, sayı 50, 28 Kasım, s.13. Boran'ın bu yazısının devamında daha da açacağı Osmanlı merkezi feodalitesi hakkındaki benzer görüşlerini 1943'te de imzasız yazısında ifade etmiştir. "Cumhuriyet İnkılâbımızın Tarihî Manası". *Adımlar*, İkinci Teşrin 1943, s. 209-214.

[57] Bu dönemde DP liderleri ile DTCF hocaları arasında bir diyalog ve belli bir ilişki olduğu düşünülebilir. Boratav'ların ev eşyası taşınacağı zaman Behice Boran, Celal Bayar'a ait deponu önerir: Hayrünnisa Boratav'dan Pertev Naili Boratav'a; (mektup: 28.X.1940; eski yazı); (Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi: 0048PNB/170.3-28.10.1940-7/31.) Özellikle Sabiha Sertel'in yukarıda anılan kitabı DP liderleri ile yakınlıklarını anlatmaktadır. Zekeriya Sertel de aynı ilişkileri belki biraz abartarak aktarır: Sertel, Zekeriya (1977) *Hatırladıklarım*, 2.B., İstanbul: Gözlem Yayınları, s. 251-265.

dirmesini yayınlar.[58] Bu yazı, temel sosyoloji konuları üzerinde uzun zamandır yazdıklarını özetlediği, bazıları bakımından pozisyon düzelttiği bir çalışma ve belki de kariyerinin en önemli eseridir. Amerika'da epey yankı da doğurur. Hakkında cevap yazıları yayınlanır. Aslında Boran bir süredir ABD sosyologlarınca tanınmaktadır. Yazılarında adı geçecek olan ve polemiğe gireceği yazarların yanında Boran Amerikan Sosyoloji Derneği'nin tek Türk üyesidir.[59] Sosyal değişim içinde sosyoloğun işlevi ve sosyolojinin ve genelde tümüyle bilimin toplumun diğer kurumlarıyla olan ilişkisinin sertçe tartışıldığı bu "eski" polemiği burada biraz uzunca özetlemekte yarar var.

Boran, yazısında tarafsız ve nesnel bir bilim olma iddiasında olan sosyolojinin sınıfsal karakterini vurgular. Comte'tan başlayarak Durkheim, Weber ve Sombart'a değinerek Amerika'daki önde gelen çağdaş sosyologlara kadar bu yöndeki çabaların aslında sosyolojinin sınıfsal karakterini perdeleme amacını taşıdığını belirtir. Boran, Savaş sırasında ele aldığı bilimin birliği anlayışından sonra, gündeminde artık bu yöne ağırlık vermekte ve polemiği Amerikan sosyologlarına yöneltmektedir. Bilimin bağımsız bir değişken olmayıp, temel kurumsal yapının kültürel varsayımlarının, aslında bilimin gelişimini koşullandırdığı üzerinde durur. Lundberg'den alacağı sert cevap da bu son nokta etrafında odaklaşacaktır.

Boran, tüm 19. yüzyıl boyunca toplumun temel bölünmesine paralel olarak iki esas ideolojik sistem olduğunu ve Comte sonrası sosyoloji tartışmalarının, başlıca Marksizm ve sosyalist sistemler ile burjuva sözde bilimsel ideolojisinin oluşturduğu sosyolojik sistemler arasında geçtiğini ileri sürer.

Durkheim'ın üzerinde uzunca durmasının nedeni olarak da, onun, pozitif bir bilim olarak sosyolojinin hâlâ en önemli

[58] Boran, Behice (1947) "Sociology in Retrospect", *American Journal of Sociology*, C. 52, sayı 4, Ocak, s. 312-320.

[59] "Official Reports and Proceedings", *American Sociological Review*, C. 11, sayı 5, Ekim 1946, s. 606-635 ve yine "Official Reports and Proceedings", *American Sociological Review*, C. 13, sayı 5, Ekim 1948, s. 576-612.

kuramcısı gibi görülmesini, Fransa'da tamamen egemen olmasını ve Amerika'da da ona karşı giderek artan bir ilgi uyanmasını gösterir. Tavrı, bunu üstelik de Amerika'nın en eski sosyoloji dergisinde yazıyor olması, hitap ettiği kitlenin genişliğini ve yersiz olmayan iddialılığını göstermesi açısından anlamlıdır.

Boran, Amerika'daki sosyoloji gelişmeleri üzerinde uzun boylu durur. Geniş ve zengin imkânlar nedeniyle Amerika sınıf çatışmasını sert şekilde yaşamamıştır, bu nedenle Marksizm burada fazla tepki toplamamıştır. Yine de Amerika'da sosyoloji bir sınıf karakteri taşımaktadır; burada sosyoloji muzaffer ve iyimser burjuvazinin bilimidir. Ancak artık sosyoloji bir krizin eşiğindedir; kapitalist sistem Amerika'da bile genişlememekte, sınıf hatları keskinleşmekte, krizler ve savaşlar iyimserliğe imkân bırakmamaktadır. Bu krizin bir yararlı sonucu, bilim adamlarının faaliyet alanlarının sosyal olarak koşullanmışlığının bilincine varmalarıdır.

Boran, 20. yüzyıldan itibaren Amerikan sosyolojisinin, gelişimi önündeki iki engelden tarih felsefesini, sosyal bütünlük kavrayışını (ve böylece yegâne meşru ve nihai referans çerçevesini) kaybetmek pahasına aştığını, ancak sosyal problemler sorununu hâlâ terk edemediğini söyler. Temel metodolojik tartışmalardan uzak durulmakta, toplumsal sorun çalışmaları temel toplumsal yapı tarzlarına ilişkilendirilmemekte ve zamanın koşullarına daha uygun başlıklar görmezden gelinmektedir.

Boran, altı yıldır süren savaşın kendisini Amerikan sosyolojisindeki gelişmelerden uzak tuttuğunu söyler ve henüz eline geçen yazılar sayesinde yeni gelişmeler hakkındaki intibalarını aktarır. Sonradan cevaplandırılacağı için Lundberg üzerindeki yorumlarını vermekte yarar var:

Lundberg'in basmakalıp pozitivist pozisyonu temsil ettiğini, tüm sosyal sorunların bilime inandığımız zaman çözüleceğini iddia ettiğini söyler. Geleceğin sosyal düzenini gerçekleştirme işini bilimin omuzlarına yüklemek, sosyal değiş-

me sorununu sosyal bilimlerin gelişmesi ve itibar kazanmasına bağlamak, gerçek dışı bir bakıştır. Boran, elbette, der, eğer sosyal bilim sosyal eylem için dayanak olacak bilgi sağlar ise ve eğer bu bilgi insan ilişkilerini düzenlemede uygulanabilir olacak ise, tüm sosyal açmazlar yok olacaktır. Ama sorun da bu "eğer"lerin nasıl gerçekleşeceğindedir. Sorun, hangi sosyal değişme süreçleri ve mekanizmaları içinde, "bilime daimî inanc"ın evrensel değer olacağı bir sosyal organizasyonun doğacağı ve insan ilişkilerini düzenlemede bilimsel bilginin eylemin kaynağını oluşturacağıdır. Lundberg'in buna cevabının ise dereceli bir yayılma süreci ile bilimin faydalı olduğunun anlaşıldığı ölçüde itibarının artacağı öngörüsü olduğunu söyler.[60] Boran, Lundberg'in bilimin ve bilimin gelecekteki kaderinin koşullanmış olduğunu anlamamasının, bir sosyolog için affedilemeyecek bir kusur olduğunu iddia eder. Ona göre, bilim bağımsız bir değişken değildir; toplumun temel kurumsal sistemindeki değişmelerle sıkıca bağlıdır.

Boran'a göre tek tek sosyal kurumların ve olguların incelenmesi ancak temel sosyal yapı ile ilişkilendirilmeleri halinde gerçekleşecektir. Fizikte de artık tüm gözlemlerin -gözlemci haberdar olsa da olmasa da- ancak bir temel koordinat sistemi (KS) içinde yapılabildiği benimsenmektedir. Amerikan sosyologları ise kendi koordinat sistemlerinin bilincinde değildirler. Fizik bilimindeki koordinat sisteminin dünya olduğunu ve bunun bir neslin ömründe değişmediği-

[60] Boran eski bir yazısında, benzer konuda, toplumlarını kendisine doğru gittikleri "halkçılık" idealini gerçekleştirmek yolunda, bireyle toplumu ahenkli surette birleştirecek gidişin doğrultusunu şöyle çizer: "Her ferde azamî gelişme imkânları verecek bir içtimaî nizam kurabilmek için ferdin biyolojik ve psikolojik realitesini ve içinde yetiştiği sosyal realiteyi ve bunların karşılıklı bağlılığını bilmek gerektir. Bunun için de geleceğin içtimaî nizamı insan ilimlerinin gelişmesine ve verilerine dayanmak zorundadır. O zaman, tabiatla olan münasebetler gibi insanlar arasındaki münasebetler de ilmî bilginin verilerine, rasyonel usullere göre tanzim ve idare olunacaktır. İlmin insan münasebetlerini tanzim ve idarede de hâkim bir mevkie geleceğinin, insan münasebetlerinin ilmin verilerine göre tanzim edileceğinin habercileri, başlangıcı, az nikyasta da olsa, şimdiden mevcuttur." Boran, Behice Sadık (1943) "İlim ve Cemiyet", *Adımlar*, sayı 1, Mayıs, s. 19. Daha eski tarihli bir başka yazısında da bilimleri "mürşit" kabul etmeyi medeniyetin temel değerlerinden saymıştır: Boran, Behice Sadık (1943) "Değişen bir Dünyada Gençlik", *Yurt ve Dünya*, sayı 26-27, Şubat-Mart, s. 57.

ni, sosyal koordinat sisteminin ise bir ömür içinde köklü değişiklikler geçirdiğini belirtir. (Burada, daha sonra Lundberg'in yakalayacağı bir ifade hatası var. Boran'ın sözlerinden, fiziksel koordinat sisteminin sanki aynı şartlarda farklı sonuçlar verebilecek şekilde değişebileceğini iddia eder durum doğuyor.)

Boran bitirirken, döneminin sosyolojisinin karşısındaki gerçekleri, toplumun bütünlüğü, belirleyici temel yapı ve değişimin toplumun bütününde olduğu şeklinde sayar. Toplum yapısal değişimler geçirir, bir evrim yaşar. Sosyal değişimin temel sorunu bu yapısal değişimlerin nasıl meydana geleceğidir. Boran, bu noktalar görülmedikçe, sosyolojinin "toplumun gerçek bir bilimi" olmaktan uzak kalacağını iddia eder.

Bu yazı Amerika'da önemli bir yankı uyandırır. Keskin eleştirilerini benimsemeyenler de Boran'ı benzer sosyologların güçlü bir temsilcisi olarak kabul eder ve karşı yazılar yayınlarlar. Boran'ın görüşlerini eleştirdiği Washington Üniversitesi'nden George A. Lundberg aynı yılın Eylül ayında aynı dergide Boran'a karşı bir cevap yazısı[61] yayınlar. Bu cevap yer yer güçlü de olsa, Boran'ın da karşılık vermesi durumunda kendisini neredeyse Sovyet sistemini savunma pozisyonunda bırakacak kadar daraltıcı, alaycı ve sert bir üslupla kaleme alınmıştır. Lundberg, Marksist olmayanlar -örneğin ekonomizm taraftarları, bazı sosyal antropologlar, sol eğilimli bağımsız aydınlar vs- arasında da Boran'ın çoğu eleştirilerine katılanlar olabileceğini düşünmez gözükmektedir. Amerika'da görüşlerini paylaşmayanların dahi en güçlü karşıt görüş temsilcilerinden biri olarak görüp değerlendirdiği sırada, dünyada tanınacak bir akademisyen olarak parlamakta iken, Boran'ın Türkiye'deki akademisyenlik hayatını nihai olarak sona erdirecek bir tasfiye süreci, daha yazısının yayınlandığı günlerde başlamıştı. Bu hengâme içinde Boran sanırım cevap yetiştirecek imkânı da bulamazdı. Ve daha

[61] Lundberg, George (1947) "Sociology versus Dialectical Immaterialism", *The American Journal of Sociology*, C. 53, Eylül, sayı 2, s. 85-95.

uzun bir süre herhangi bir başka yazı da yazamayacaktı.

Lundberg, savaş ve genel histerinin bir yan ürününün, bilimin denenmiş metotlarının terk edilmesi önerisi olduğunu söyledikten sonra, bu tavrı takınan sözde bilim adamlarının bilimsel faaliyeti "iktidar mücadelesi" faaliyetleri yararına bırakmayı savunduklarını belirtir. Böyleleriyle tartışmayı gereksiz bulanlar çıkabilirse de, Amerika'nın en eski sosyoloji dergisi bu yazıyı yayınladığına göre, bir cevap da mazur görülmelidir, der.

Önce, Boran'ın 1900-1935 arasında sosyolojinin sınıf ve tabakalaşma terimlerinden uzak bir terminoloji kurmasının sosyologları siyasetten uzak tutma işlevini gördüğü iddiası üzerinde durur. Eleştirileri karşılarken sürekli alaycı üslupla yazmaktadır: Örneğin, Amerikalı Faris, Park, Burgess, Ross gibi yazarların, bu uğraşlarının, insanın sosyal davranışını tüm siyasi ve ekonomik şartlar altında tanımlama çabasından değil de, korkakça ve adice, siyasi ihtilaflardan uzak kalmak amacından kaynaklandığı, Boran sayesinde öğrendikleri... Boran için, siyasete bulaşmanın, temel bilimsel geçerlilik testi olduğu... Boran'ın, Amerikan sosyolojisini, üstün, muzaffer, iyimser burjuvazinin bilimi saymasının, Marksistlerin dışındaki herkesi burjuvazi kabul ettiği için, reddedilemez bir iddia oluşu... Lundberg'in kendisi de dahil pek çok Amerikan sosyoloğu son yirmi yılda çeşitli defalar komünist suçlamalarına maruz kaldığından, Boran'ın bu iddiasının kendileri için rahatlatıcılığı vs... Lundberg, bunun gibi, Boran'ın sosyologlarda görmek istediği özellikleri karikatürize ederek daha uzun boylu yüklenir.

Bu arada, Lundberg, Amerika'da New Deal uygulamalarında hükümet adına çalışan bilim adamlarının siyasi faaliyet karşısında bilimi küçümseyen tavırlarından ve taciz edici tutumlarından bahseder. Lundberg'in tavrını şiddetlendiren, Boran'ın yazısı dışında da, ABD'ye özgü etmenler olmalı.

Boran'ın bilim adamlarının başlıca ilgisinin "iktidar mücadelesi" olması gerektiğini unuttuğu iddiasından bahsede-

rek, aslında bunun mümkün olmadığını ve Amerika'nın dışında hiçbir ülkede mevcut düzen aleyhinde bu kadar çok araştırma olmadığını iddia eder. Lundberg'e göre, Boran'ın asıl derdi, Amerikan sosyologlarının iktidar meseleleri üzerinde çalışmaması değil, onun inancı ya da ideolojisi yanında baskı grubu faaliyetine kendilerini adamamalarıdır. Ancak bu konularda çok bilgi sahibi olan sosyologlar, iktidar değişikliklerine bakıp bilimsel faaliyeti terk etmeyeceklerdir. Bilim adamının, bilim adamı olarak işlevi, verilere ilişkin geçerli, tarafsız ve kanıtlanabilir sonuçlar çıkarmak iken, yurttaş olarak rolünün siyasi etkinliğe imkân verdiğini belirtir.

Lundberg'e göre, Boran koordinat sistemindeki yenilenme gereğini iddia ederken, komünist devrimi göz önünde tutmaktadır. Bu Einsteinvâri benzetmenin Boran'ın yazısının en ilham verici ve en derinlikli yeri olduğunu söyler. Ancak onun fizikte mekanik anlayışın yerini alan göreliliği, fiziksel evrenin yapısındaki bir değişimin sonucu olduğu şeklinde yanlış anladığını söyleyip, yine bununla eğlenir. Bundan sonra bilimin tarihsel gelişimi konusunun önemi hakkında ona yürekten katıldığını söyler. Sosyal bir etkinlik olarak fizik bilimi de sosyal ve siyasi devrimlerle yüzleşmiştir. Marksistler ise bunu sadece kendilerinin fark ettiğini düşünürler, der.

Şunu sorar: Sosyologların "koordinat sistemlerini" değiştirmeleri için gerekli olan temel sosyal değişiklik, ne kadar temelli olmalıdır? Boran'ın bilimin tarihsel olarak koşullanmışlığı beylik lafı, bilimin kendisinin tarihin temel bir alanı olduğunu ve son dört yüzyıldır kurumsal gelişme hattını esasta koşullandırdığını görmemek demektir. Bu da gerçekte, Rus komünizmi, faşizm, New Dealizm ya da Amerikan kapitalizminin, biliminkinden güya daha "temel bir kültürel sistem" olduğu yorumundan kaynaklanmaktadır. Gerçek ise, Amerikan sosyolojisinin gelişiminin, aslında doğal bilimin muazzam önem taşıyan temel kültürel sistemi tarafından belirlenmiş olduğudur. Doğal bilimin gelişim çizgisinin ise, siyasi "iktidar mücadelesi"ndeki küçük değişiklikler tarafından yönlendirilmesi mümkün değildir. Bilim adamları-

nın, bilim adamları olarak içinde öncelikle gömülü oldukları kültür, bilimsel faaliyeti oluşturan kültür modelidir. Buna göre, eğer bilim adamları olarak, bilim kültür modeli içinde çalışmıyorlarsa o zaman bilim adamı değildirler.

Boran'ın kendisi için söylediği "basmakalıp pozitivist" sözünün üzerinde durur. Modern doğal bilimin özgün bir felsefi yönelimi vardır ve herhangi bir alışıldık felsefî kategoriyle sınıflanamaz. Marksistler, çağdaş bilimsel yaklaşımı "pozitivist" diye nitelerken, bu gerçeği anlamaktaki yetersizliklerini ortaya koyarlar.

Lundberg'in yazısının yayınlanmasından bir ay sonra, bu kez bir başka önemli sosyoloji dergisinde "sosyolog" tanımına[62] girişen California Üniversitesi'nden Gwyne Nettler de "Sociology in Retrospect"e değinir. Bu yazı da Behice Boran'ın sosyoloğun işlevi konusundaki görüşüne karşıtlığın gözükmesi açısından önemli. Boran burada sosyal değişmeyi moralize edenler içinde değerlendirilir.

Nettler, Amerikan Sosyoloji Derneği'nin dahi halen belirgin bir sosyolog tanımı olmadığına işaret ettikten sonra, "sosyolog" için üç özellik ileri sürer. İlk ikisi, sosyal ilişkilere dair büyük çapta bilgi sahibi olması ve aldığı eğitimin kendisine sağladığı bilgiyi artıracak özel teknikleri kullanabilmesidir. Üçüncüsü sosyoloğun ayırt edici "işlevi"dir. Nettler'e göre sosyoloğun temel işlevi özel şartlar altında, özel tipteki sosyal olayların gerçekleşme olasılığını araştırmaktır.

Nettler, sosyoloğun kötü çizilmiş, muğlak tanımının sorumlusu olarak, "işlev" meselesindeki "roller karışıklığı"nı gösterir. "Nedir"in tarifiyle uğraşan olmak ile "ne olmalı"nın savunucusu olmak arasında sosyolog, bir rol karışıklığı yaşamaktadır. Bir bilim adamı mı yoksa bir ahlakçı mı? karışıklığının sorumlusu da "Sorumluluk" ekolü ve "değerlendirmeci" ekol adını verdiği iki akımdır.

"Sorumluluk" ekolünün temsilcileri olarak Robert Lynd, Kurt Wolff ve Behice Boran'ı anar. Bu gruba mensup olan-

[62] Nettler, Gwynne (1947) "Toward a Definition of the Sociologist", *American Sociological Review*, C. 12, sayı 5, (Ekim), s. 553-560.

lar belli eylem tarzlarını meslektaşları için bir görev olarak savunmaktadırlar. Bu şekilde konuşmaya başlayan bir sosyolog artık o andan itibaren bir sosyolog olarak değil, ahlakbilime bulaşmış bir amatör filozof olarak konuşmaktadır. Nettler'a göre, bu argümanın bir diğer ve gücünü arttıran yönü ise, bu tavrın bilimin kendi çıkarına da olduğu, özgür araştırmanın ancak demokrasi koşullarında mümkün olabileceği iddiasıdır. Nettler konuyu açarken, Behice Boran'ın makalesini, bu ekol için temsil edici bir metin olarak alır ve "bilimin tarihsel olarak koşullanmışlığı" ve sosyologların demokratik tarafta yer almaları gereğini aktardığı parçalardan alıntı yapar. Bunlara cevaben demokrasinin bu konuda tek olduğu iddiasını doğru bulmadığını söyler. İkinci olarak, bu iddia kabul edilse bile bu "sosyolog" için tanımlayıcı bir şart değildir. Bir siyasi sisteme inanç mesleki bir gerek oluşturmaz.

"Değerlendirmeci" ekolün temsilcisi olarak da, araştırmacının değerlerini önceden açması gereğini dile getiren Gunnar Myrdal'ı anar. Buna cevaben de kendi eğilimlerimiz ve diğer sosyologların değerlerinin araştırılmasının söz konusu tezlerin bilimsel geçerliliği için hiçbir şey ifade etmediğini belirtir. Bir bilimsel çalışma için sadece iki soru vardır: 1) tezi nedir? ve 2) bu tezi desteklemek için hangi kanıt getirilmiştir?

Bu iki ekolün de yazılarında, sosyal değişimin yönlendirilmesi için "bir şey yapmak" dileğini yansıttıklarını söyler. Bu ekollere mensup olanlar üstelik, "nedir?" sorusuyla uğraşanlara bu çabalarının statükoyu sürdürme işlevini gördüğü değerlendirmesiyle iftira etmektedirler. Oysa "nedir?" meselesiyle uğraşmak, "ne olmalı"ya götüren yolun geçerliliğini kontrolde kullanılabilecektir.

Boran'ın yazısı, yayınlandıktan iki sene sonra dahi sosyolojinin gelecekte edineceği nitelik ile ilgili tartışmalarda referans almaktadır. New School'dan Cedric Dover, Melville J. Herskovits'in *Man and His Works* adlı kitabı için yazdığı tanıtım yazısında,[63] antropolojinin alt dallara bölünmesi ve

[63] Dover, Cedric (1949), "Man and His Works: The Science of Cultural Anthropology. By Melville J. Herskovits....", *The American Journal of Sociology*, C. 54, sayı 4 Ocak, s. 384-385.

burada sosyolojiye tahsis edilecek yere değinir. Sosyolojiye bundan sonra, "uygulamalı ve karşılaştırmalı antropoloji" diye adlandırılabilecek şekilde, uyum ve bütünleşme sorunlarının mı bırakılacağını sorar. Kısa yazısında konuyu fazla açmayan Dover'a göre, Herskovits bu konu üzerinde fazla durmamıştır ve bu soruya cevap, Boran'ın sosyolojinin köken ve işlevlerini değerlendirdiği yazısında bulunabilecektir.

Tasfiye

Bu cevap yazılarının yayınlandığı dönemin başlarında Behice Boran üniversiteden atılmak üzere, soruşturmalar, davalar, Senato kararlarıyla uğraşmaktadır. Son yazı yayınlandığında ise Fakülte Yönetim Kurulu kararıyla ders vermesi ve öğrenciyle münasebeti yasaklanmış ve daha sonra bir TBMM tasarrufuyla da üniversitedeki kadrosunun ödeneği kesilerek öğretim kadrosu dışına çıkarılmıştır. O sırada sadece hakkında yürümekte olan davayı kazanıp aklanarak, göreve dönme yolunun açılacağını -sonradan anlaşılıyor ki boş yere- ummaktadır. Belki sonradan onun da umudu kalmaz ve 1949 yılında, -yine annesi de birlikte olmak üzere- İstanbul'a taşınır.[64] Aldığı düşük miktardaki "açık maaşı"nı takviye için de Yunanca çevirmeni olan eşiyle birlikte bir tercüme bürosu açar.

Aradan geçen zaman içinde Boran, Ankara Üniversitesi Senatosu'nun haklarında aldığı üniversite öğretim mesleğinden ihraç kararını Üniversiteler Arası Kurul'da iptal ettirmiş, ama TBMM'ce 1948 Temmuz ayında üniversiteden uzaklaştırılmış ve ayrıca Danıştay Genel Kurulu'nun lüzum-u muhakeme kararıyla Ankara 4. Asliye Ceza Mahkemesi'nde yargılanmaya başlamıştır. Hakkındaki isnatlar, "sağcı talebeleri sınıfta bırakmak", "konferanslarda Rus rejimini methetmek", "seminerde komünizmi methetmek" ve "iptidai cemiyetlerde mülkiyet hakkı olmadığı için bunları[n]

[64] Boran'dan A.Ü. Rektörlüğü'ne, 21 Temmuz 1949; A.Ü. Pers. Arş. Behice Boran Evrak Dosyası

modern cemiyetten üstün olduğunu söylemek"tir.[65] Dava da 1948 yılında başlamıştır. İşledikleri suç, formüllendirildiği şekliyle, yukarda sayılanlar yoluyla, vazife sırasında "yabancı ideoloji yayarak Türk gençliğine zehir saçmak" fiili ve böylece görevi kötüye kullanmadır. Dava ülkenin ilgi odağıdır. Çıkan haberlerde hep "solcu Profesörler", "sol temayüllü hocalar" şeklinde başlıklarla haberler görülür.

10 Şubat 1950'de mahkeme kararını açıklar. Görevlerini kötüye kullanmaktan sanık Pertev Naili Boratav'ın beraatine, Behice Boran ve Niyazi Berkes'in TCK'nın 240. maddesi gereğince üçer ay hapis ve üçer ay memuriyetten mahrumiyetlerine karar verilir ve ceza tecil edilmez.

Boran ve Berkes temyize giderler ve 6 Haziran 1950'de Yargıtay 4. Ceza Dairesi mahkûmiyet kararlarını bozar ve "görülen lüzuma binaen" davayı bu kez Ankara Asliye 1. Ceza Mahkemesi'ne sevkeder. Ankara Asliye 1. Ceza Mahkemesi 30 Haziran 1950 tarihinde Boran ve Berkes'in beraatına karar verir. Karar temyiz edilmeyerek 23 Temmuz 1950'de kesinleşir.[66]

"Akademisyenlik"in Sonu: Türk Barışseverler Derneği Davası

Aslında Behice Boran ve diğer iki öğretim üyesi, TBMM tasarrufuyla ne Ankara Üniversitesi'nden ne de memuriyetten çıkartılmışlardır. Boratav ve Berkes Ankara Üniversitesi'nden hiçbir zaman atılmazlar, her ikisi de Ankara Üniversitesi'nden emekli olmuşlardır. Boratav hayatının sonuna kadar emekli maaşı alır. Onların düştüğü durum daha çok "ödeneği olmayan bir kadroyu işgal eden memur" denilebilecek ve "açık memur"a benzeyen bir durumdur. Yalnız üniversitede görevli değillerdir ve zaten dersleri ve öğrenciy-

[65] Behice Boran aleyhinde ileri sürüldüğü halde sonra soruşturma açılmayan diğer isnatlar şunlardır: "Derslerde pozitivizmi kötüleyip materyalizmi methetmek", "komünist olduğu söylenen Ruhi Su ile temas etmek" ve "marksist diye isimlendirilen *Yurt-Dünya* ve *Adımlar* dergilerinde ilgisi bulunmak".

[66] Ankara Asliye 1. Ceza Yargıçlığı'ndan, Ankara Cumhuriyet Savcılığı'na (Sayı 950/193; 23. XII. 1950 tarihli) yazı A.Ü. Pers. Arş. Behice Boran Kişisel Dosyasında vardır.

le temasları yasaklanmıştır. Diğer ikisinin tersine Boran'ın bu durumu ancak 1951'e kadar sürer.

Behice Boran, Türk Barışseverler Cemiyeti duruşmasında savunma yapıyor.

Boran Dil-Tarih davasından beraat ettikten bir ay kadar sonra, daha beraat kararı kesinleşmeden, 14 Temmuz 1950 tarihinde kendisinin başkan ve Adnan Cemgil'in genel sekreter olduğu Türk Barışseverler Derneği'ni kurar. Bu dernek ve faaliyetleri çok az bilindiği için Boran'ın memuriyet ve akademisyenlik hayatına son verecek olayları başlatan bu örgütlenme üzerinde biraz uzun durmakta yarar var: Derneğin diğer kurucu yönetim kurulu üyeleri şunlardır: Nevzat Kemal Özmeriç (Yüksek Mimar), Osman Fuat Toprakoğlu (Avukat), Reşat Sevinçsoy (Dahili Mimar), Vahdettin Barut (Avukat). Muvakkar Güran (ev kadını) dernek muhasibidir. Naci Ormanlar (Hukuk öğrencisi) da onlarla hareket eder.

Dernek "siyasi" nitelikte değildir ve kendi ifadeleriyle amacı da, "Türk halkının bu barış ihtiyacına tercüman olarak şerefli ve sağlam bir barışın kurulması için konularımızın çerçevesi içinde gerekli faaliyet ve neşriyatta bulunmak ve bütün demokratik davalarda olduğu gibi hayati bir ehemmiyeti olan Barış davasında da halkımızın iradesini belirtecek her türlü kanunî teşebbüslere girişmek"tir. Derneğin kuruluşundan hemen on bir gün sonra, 25 Temmuz 1950'de Menderes Hükümeti Kore'ye asker gönderme kararı alır. Dernek, bunun Anayasa'ya ve Birleşmiş Milletler anayasasına aykırı olduğunu, bunu protesto için TBMM'ye bir dilekçe sunulmasını, karar metninin basına verilmesini

ve bir beyanname hazırlanarak 25.000 adet basılarak dağıtılmasını 27 Temmuz 1950 tarih ve 5 numara ile karara bağlar. Karar deftere de geçirilir. Aynı gün, kuvvet göndermenin Anayasa'ya aykırı olduğu ve Hindistan'ın yaptığı gibi barış şartlarının zorlanması gereğini ifade eden bir dilekçe Genel Sekreter imzasıyla TBMM'ye sunulur. Beyanname Boran ve Cemgil tarafından kaleme alınır. Cemal Anıl'ın matbaasında basılması için -kağıtlar dernekten olmak kaydıyla- 55 Liraya anlaşılır.

Beyannamede Menderes Hükümeti'nin 4.500 Türk çocuğunu Mc Arthur'un emrine verdiği söylenmektedir. Amerikan Senatörü Crein'in 23 Temmuz 1950'de Dışişleri, Milli Savunma Bakanları ve Genel Kurmay Başkanıyla görüşmesinin hemen ardından, Bakanlar Kurulu'nun alelacele toplanarak kuvvet gönderme kararı aldığı, üstelik bunda, ABD güçlerinin yıpranmaması gereği ifadesinin de geçtiği belirtilir. ABD'nin Türkiye'yi bir Üçüncü Dünya Savaşı'na sürükleyeceği söylenerek, asker göndermenin barışçı olmadığı vurgulanır. Derneğin Türk halk efkârının en samimi görüşlerini dile getirdiği ve her gerçek Türk vatanseverinin de kendileriyle aynı fikirde olduğu söylenir.

Bu beyannameleri 28 Temmuz 1950 tarihinde Adnan Cemgil, Beyoğlu'nda; Nevzat Kemal Özmeriç, Samatya'da; Reşat Sevinçsoy, Eyüp ve Fener'de; Naci Ormanlar da Beşiktaş ve Ortaköy'de dağıtırlar. Özmeriç ve Ormanlar beyannameleri dağıtırken yakalanırlar. 29 ve 31 Temmuz tarihlerinde de diğer Yönetim Kurulu üyeleri tutuklanır. Milli Savunma Bakanlığı'nın 8 Ağustos 1950 tarih ve As. Ad. 50/4502 sayılı yazısıyla bu eylem, Askeri Ceza Kanunu'nun 58. maddesi delaletiyle Türk Ceza Kanunu'nun 161. maddesine uygun görülerek haklarında dava açılmasına izin verilir. Bu yoldaki 31 Ekim 1950 tarih ve 28309/48 sayılı son soruşturmanın açılması kararı ve iddianame ile sanıklar mahkemeye verilirler.

Çok ilginç bir şekilde, dernek beyannamesinin doğrulu-

ğunu tetkik bakımından, duruşma sırasında Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve Necmettin Sadak da ifade verirler.

Sanıkların geçmişleriyle ilgili İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nden gelen 11 Eylül 1950 tarih ve 11085 / 12384 sayılı yazıya Adnan Cemgil itiraz eder ve heyet de bu itirazı geçerli kabul eder. Bu bilgilerin gerçeğe aykırı bir şekilde verilmesinin iyi bir nazarla karşılanmadığı ve tekrar etmemesi gereği mahkeme kararında özellikle belirtilir.

Yargılama sonunda 30 Aralık 1950 tarihinde dernek üyelerinin, "milli mukavemeti kırmak ve milli menfaatlere zarar verecek faaliyette bulunmak" suçundan Askeri Ceza Kanunu'nun 58. maddesi delaletiyle Türk Ceza Kanunu'nun 161. madde 1. fıkrasına ve suçun propaganda yoluyla işlendiğinden 1 ve 2 nolu bentlere göre ve sulh zamanında işlenmesinden dolayı onbeş sene ağır hapsin dörtte biri olan üçer sene dokuzar ay ağır hapislerine karar verilir. Naci Ormanlar'ın, "iştirak"i olduğundan ve 21 yaşından küçük olduğundan bir sene altı ay yirmi iki gün hapsine, matbaacı Cemal Anıl ve mürettip Talat Tıhan'ın beraatlerine karar verilir. Kararda duruşma yargıcının "propaganda" tanımına uymayan durum nedeniyle muhalefet oyu vardır.[67]

Bu hüküm hakkında Askeri Yargıtay 2. Ceza Dairesi görevsizlik nedeniyle re'sen bozma kararı alır. Daire kararı da Genel Kurul tarafından kaldırılır ve yine aynı hüküm şu gerekçelerle 14 Nisan 1950 tarihinde (51/261) tekrar bozulur: 1) Eylemde propaganda vasfı bulunmaması, 2) Kanuni suç unsurlarının incelenmemiş ve tebarüz ettirilmemiş olması, 3) Aslî cezaya ilaveten TCK'nın 173. maddesi gereğince umumi emniyet nezareti cezası verilmemiş olması. Dava tekrar aynı mahkemece -bu kez değişik üyelerle- görülür. Yeniden yapılan duruşmada, Askeri Ceza Kanunu'nun 191. madde 2. fıkrası gereğince davada Askeri mahkemelerin görevli olduğu (bir muhalif oyla) kabul edilerek bozma kararına uyulur ve duruşmaya geçilir. Yargılama sonunda kabul

[67] "Gerekçeli Hüküm Fıkrası", (30.12.1950 Tarih ve M.E. 950/14; Karar: 950/15), A.Ü. Rekt. Pers. Arş. Behice Boran Evrak Dosyası.

edilen karar metninde beyannamenin hemen her iddiası tartışılmaktadır:

"1- Kore'ye asker göndermekte milli menfaat, Amerikan menfaati ve zoru meselesi" konusunda Mahkeme kararındaki yorum şöyledir: "Amerika'nın büyük menfaatleri yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin menfaati, komünist saldırganlığının, Birleşmiş Milletler kuvvetler ile her yerde ve her zaman durdurulması idealinin tahakkuk etmesidir." Mahkemenin bu suç unsuru içeriği hakkındaki tesbiti "asılsız ve mübalağalı" olduğudur.

"2- Amerika'nın, Türkiye'yi 3. cihan harbine yol açacak maceralara sürüklemek istemesi meselesi" konusunda Mahkeme kararındaki yorum şöyledir: "Çünkü, 3. cihan harbine yol açacak maceraları açanların Amerika'da değil, Kuzey Kore ve Komünist Çin hükümetleri oldukları, Amerika'nın mütecavize karşı Birleşmiş Milletler mekanizması içinde harekete geçtiği ve üçüncü cihan harbine yol açmamak için bir hayli fedakârlık ve sulh teşebbüsleri yapagelmekte olduğu aşikârdır." Mahkemenin bu suç unsuru içeriği hakkındaki tesbiti, "asılsız" olduğudur.

"3- Kore'ye asker gönderilmeyerek barışçı yollardan teşebbüsler yapılması konusu"nda Mahkeme kararındaki yorum şöyledir: "Barışçılık öğütleri yapmakla yetinmek, Türk milletinin karakterine ve ahde vefa düsturuna sadakatine uymayacağı gibi", bütün dünya milletleri barışseverdir, demeleri de Kuzey Kore'nin barışsever olmadığını görmezden gelmektir, deniyor. Mahkemenin bu suç unsuru içeriği hakkındaki tesbiti, suç unsurunun olmadığıdır.

"4- Eylemde 161. maddenin bütün unsurlarının mevcudiyeti" konusunda Mahkeme kararındaki yorum şöyledir: Fiilde bu maddede geçen "ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak, halkın maneviyatını kıracak, memleketin mukavemetini azaltacak" unsurlar vardır. "Amme psikolojisine taalluk eden bu hallerin mevcudiyetinin maddi şekilde tesbiti bahis konusu olamayacağından, takdiri mahkemeye aittir." Mahkemenin bu suç unsuru içeriği hakkındaki tesbiti, suçun sabit olduğudur.

Bunun dışında kararda, savcının, komünist barışçı teşekküllerce yapılan emperyalist Sovyet emelleri propagandasını da iddia ettiği, ancak buna delil olmadığı söyleniyor.

"Savunmalar"ı mahkeme şöyle tesbit etmiş: A. Sanıklar sadece düşünce açıkladıklarını, suç kastı ve mahiyeti olmadığını iddia etmişlerdir; B. 161. md. belirsiz, esnek ve antidemokratiktir; C. Madde 161'deki suç unsurları burada yok. Mahkeme bu iddiaların hepsini reddeder.

Derneğin komünist parti ya da yurtdışında komünist partilerce yönlendirilen benzer barış dernekleriyle bağlantıda olup olmadığı araştırılır; buna dair bir delile rastlanmaz.

Karar 13 Haziran 1951 tarihinde açıklanır. Hükümde, TCK'nın 161. maddesi gereği, her bir sanığa bir sene üçer ay hapis cezası ve beşer ay emniyet nezareti cezası verilir. Muvakkar Güran'ın "kendi halinde bir ev kadını" olduğu için cezası üçte bire indirilir; emniyet nezareti cezası da üç ay on gün olacaktır. Naci Ormanlar indirimlerle birlikte dört ay beş gün hapis cezası alır. Yattığı süre bunu geçmektedir. Fakat bir ay on iki gün İstanbul ve Kocaeli mıntıkasında ikamet ve emniyet nezareti cezası uygulanacaktır. Karar temyiz edilmez ve 18 Eylül 1951'de kesinleşir.

Behice Boran'ın ilaveten yatacağı süre altı ay sekiz gündür. Boran daha önce 29 Temmuz 1950-7 Aralık 1950; 30 Aralık 1950-7 Nisan 1951 ve 21 Nisan 1951-28 Mayıs 1951 tarihleri arasında tutuklu bulunduğu için toplam süresinden altı ay yirmi yedi gün düşülmüştür.

Duruşma yargıcı muhalefet şerhinde, 15 Temmuz 1950 tarihli ve demokratik esaslara göre kabul edilmiş Basın Kanunu md. 36, Askeri Ceza Kanunu'nun 55:58 maddelerinde yazılan suçlar basın yoluyla siviller tarafından işlenirse, bunun umumî mahkemelere bırakılacağını yazdığından, davaya Ağır Ceza Mahkemeleri'nin bakması gereklidir, der.[68]

[68] Bu bilgiler, "Gerekçeli Hüküm Fıkrası", (30.12.1950 Tarih ve M.E. 950/14; Karar: 950/15. A.Ü. Rekt. Pers. Arş. Behice Boran Evrak Dosyası) ve Ankara Garnizon Komutanlığı 2 No.lu Askerî Mahkemesi (Gerekçeli Hüküm Fıkrası), (13.6.1950 Tarih ve E. 951/14; Karar: 950/16), A.Ü. Rekt. Pers. Arş. Behice Boran Kişisel Dosyası) belgelerinden derlenmiştir.

Boran son yargılama aşaması ile hükümlülüğü başlarında hamiledir ve 4 Eylül 1951'de doğum yapar.[69] Sağlık durumu nedeniyle zaman zaman cezaevinden çıkarıldığını düşünmek akla yatmakla birlikte, Boran anlaşılıyor ki, hamileliği, doğumu ve loğusalığı döneminin büyük kısmını tutuklu ve hükümlü olarak geçirmiştir. Melih Cevdet Anday da Boran'ın doğum yapmasıyla ilgili şiirini ("işte kundak / işte hapis") bu dönemde yazar. Boran her salıverildiği dönemde de açık maaşının ödenmesi için Rektörlüğe başvurmaktadır. Sultanahmet Cezaevi'nde, Ankara'da ve Nevşehir Cezaevleri'nde kalır.

Aldığı hüküm ağır cezayı içerdiğinden, Ankara Üniversitesi Senatosu 15 Aralık 1951 tarihinde Boran'ı "devlet memurluğundan ihraç" ve "üniversite öğretim mesleği yetki, ünvan ve haklarından da kesin olarak mahrum" eder.[70] İşlediği suç daha sonra 1954'te "ağır cezayı müstelzim" olmaktan çıkar ve Boran 1960'ta 113 sayılı genel af kapsamına girer. 1962'de 121 sayılı yasayla mahkum olduğu eylem suç olmaktan çıkarılır. Mahkumiyetine esas olan suçun yüz kızartıcı olmadığı ve tamamen ortadan kalkmış olduğuna dair Yüksek Seçim Kurulu kararı 18 Kasım 1965 tarihli *Resmi Gazete*'de yayınlanır. Milletvekilliği sırasında memur statüsüne iade işlemi yapılır ve bu süre emekliliğine sayılarak iki defa terfi eder. 1970 yılında milletvekili adaylığı için devlet memurluğundan istifa ederek ayrılanların memuriyete iadesini düzenleyen 1046 sayılı kanundan yararlanarak Fakülteye dönme isteği, Boran'ın durumuyla bir ilgilisi olmadığından reddedilir. Danıştay 5. Daire'de açtığı davada sonraki gelişmelerin göreve iadeyi gerektirir olduğu kabul edilmez

[69] Behice Boran'dan A.Ü. Rektörlüğü'ne, 25 Ekim 1951 tarihli dilekçe; 4 Eylül 1951'de bir erkek çocuğu doğurduğunu bildirerek bir aylık ikramiye talebi. Buna idarece, Boran'ın halen mevkuf ve maaş almadığı için tahakkuk ettirilemediğine ve saklanması için müsaadeye ilişkin not düşülmüş.

[70] 15. XI. 1951 tarih ve 633 sayılı Senato kararını ileten, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'nden, Milli Eğitim Bakanlığı'na; 31-116/254 sayı ve 6 Şubat 1952 tarihli "GİZLİ" ibareli yazı. [A.Ü. Rekt. Pers. Arş. Behice Boran Evrak Dosyası]

ve Boran'ın isteği geri çevrilir.[71]

Üniversiteye Dönebilir miydi?

Kendilerini üniversiteden uzaklaştıran TBMM'nin 1948'deki tasarrufunun 1924 Anayasası'na aykırılığı, daha 1949 yılında TBMM'ce itiraf edilerek bundan sonra bu şekilde işlem yapılmaması karara bağlanmıştır. Yapılan işlem üç kişi hakkında "genellik"ten uzak, idari işleme benzer bir tasarrufta bulunmaktır ve bir fonksiyon gaspıdır, bu da işlemi yetki yönünden sakatlar. (L) cetveline alınma boş kadrolar için söz konusu olduğundan, dolu bir kadroyu bu cetvele almak, işlemi biçim yönünden de sakatlar. Bu tartışmalar 1949 yılı bütçe görüşmeleri sırasında hem Meclis, hem de basında hayli yer almış ve sonunda Meclis'te ilgili kanunda usulen tadilat yapılmadıkça, "meşgul" kadroların (L) cetveline alınmasının teklif edilmesinin uygun olmayacağı karara bağlanmıştır.

Eğer Boran, mahkûmiyeti nedeniyle memuriyetten çıkarılmasını gerektiren durumun kalktığı ortaya çıktığında, 1962 veya 1965'ten sonra, göreve başlama başvurusunda bulunmak suretiyle idareyle bir uyuşmazlık çıkararak bu uyuşmazlığın iptali için bir idarî dava açıp, Ankara Üniversitesi 1948 yılı Bütçe Kanunu'nu değiştiren Ankara Üniversitesi Kuruluş Kadroları Kanunu'nun Geçici 2. maddesinin iptalini itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne getirseydi, bu madde iptal edilebilirdi. Bu durumda, eğer, idarenin reddetme gerekçesinin, red kararı tarihinde yasayla bağlı olduğu için haklı olduğu anlayışı dışında "dinamik" bir yorum yapılırsa, artık en azından bundan sonra bağlayıcı yasal engelin kalktığı kabul edilerek Boran'ın göreve başlatılma işleminin yapılması gerekirdi. Bugün de, eğer emekli maaşı için yasal varisi var ise, bu maaş farkının yeniden hesaplanıp eklenmesi istenebilir ve (L'ye alınmakla kademe ilerlemesi de

[71] Bu bilgiler için: T.C. Danıştay 5. Daire (Esas No:1970/2327; Karar No: 1971/9938 ve 22. XII. 1971 tarihli) kararı; Behice Boran'dan, DTCF Dekanlığı'na 5 Kasım 1969 tarihli başvurusu; Boran'dan, Danıştay'a -5. Daire 1970/2327'ye esas- 4 Mart 1970 tarihli başvurusu [A.Ü.DTCF Pers. Arş. Behice Boran Kişisel Dosya]

durmuştur) dava açıp, konu Anayasa Mahkemesi'ne getirilerek iptali sağlanabilir gözükmektedir. Burada önemli olan, anayasaya aykırı bir yasal düzenlemeyle görevden alınmış olmalarının hukuken tespitidir.

Portre

Boran'ın akademisyenliği döneminde verdiği portreyi siyasi, bilimsel ve kişilik özellikleri bakımından özetlemek gerekirse: Hâlâ tartışılan siyasi-teorik rengi açısından eserlerinin bıraktığı izlenim, Rusya'da yetişmiş eski Marksistler gibi "ustaların" eserlerine referansla sınıfsal analizler yapmaktan, ya da *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* türünden eserler verecek tarzdan uzak oluşudur. Amerika'da Marksist olmayan radikal solcu sosyal bilimcilerden de etkilendiği anlaşılıyor. Ama Milıri Belli'nin, Boran'ın eski yazdıklarını yayınlamaktan çekindiği iddiasını haklı çıkaracak kadar Marksizmle alakasız bir Amerikan sosyoloğu olmadığı da yine yazdıklarının bütününden anlaşılabilir.

Boran'ın, az çok iyi gelir sahibi, göçmen ve eğitimli bir aileden gelen, yine de çalıştığı dönemde geçim şartları çok iyi olmayan, döneminin kadınlarına -hatta erkeklerine- oranla çok iyi bir eğitim almış bir sosyolog olduğu anlaşılıyor. Yer yer katı mizaçlı, kırıcı, yakınlarıyla samimi, güzel sesli, kişiliği güçlü, bağımsız, kendinden fazlasıyla emin, sosyolojiyi çok iyi bilen, siyasi çizgisi güncel terimlerle düşünüldüğünde sosyalist, Marksist, sosyal ilerlemeci, Kemalizm arasında yayılımını kaybetmeyen, hem siyasi meselelerde örtük konuşup yazacak kadar temkinli, hem de düşünceleri için her türlü mücadeleyi göze alacak kadar da atak bir portre olarak beliriyor. Bilim ve sanat konularında bilgisi geniş, edebiyatta romantizmden özel hayatta da bohemlikten nefret eden, münakaşacı, senenin bir dönemini hasta yatağında geçiren, mesleğinin gereği diye kabul ettiği faaliyetleri nedeniyle meslekten çıkarılmış bir sosyolog. Güncel jargona yetişemediği için, kendi meslek grubundan hep "bilim adamları" diye bahseden, dönemi üniversitesinin en parlak "bilim kadını".

TİP VE TBKP GENEL BAŞKANI BEHİCE BORAN İÇİN BİRKAÇ SÖZ

Tarık Ziya Ekinci

Bir döneme damgasını vuran sayın Behice Boran hakkındaki izlenimlerimi, çok kısa da olsa, yazmanın zamanı geldiğine inanmıyorum. Ne var ki, değerli arkadaşım Ayşegül Yaraman'ın ısrarları karşısında, derinliğine bir çözümlemeye girmeden birkaç söz söylemem zorunlu oldu.

Aramızdan ayrılışının üzerinden 15 yıl geçmiş olmasına karşın, Boran'ın kişiliği etrafında oluşan güçlü duygusal ortamdan bağımsız nesnel bir değerlendirme yapmak olanaksızdır. Bu doğrultuda bir değerlendirme, ancak, 70 yıl boyunca uygulanan reel sosyalizmin ve bunun Türkiye sosyalist hareketi üzerindeki etkilerinin her yönüyle araştırılıp incelenmesinden sonra mümkün olacaktır. Bugün Boran hakkında yapılacak değerlendirmelerin, duygusallığı ağır basan övgüler olmaktan öteye gidebileceğini sanmıyorum. Buna karşın, koşulların elverdiği oranda, nesnelliği olan bir değerlendirme yapmaya gayret edeceğim.

Sayın Boran değerli bir sosyolog, büyük bir Marksist kuramcı ve Leninist çizgide mücadele eden yetenekli bir politikacıydı. Uzun yıllar Türkiye İşçi Partisi (TİP) saflarında MYK üyesi, Genel Sekreter, Genel Başkan ve milletvekili olarak ön saflarda mücadele etmiştir. Özellikle, 1975'ten sonra, 2. TİP döneminde sosyalist hareketin birliği için çok çalışmış ve ölümünden kısa bir süre önce TİP'le TKP'nin bütünleşmesini sağlamayı başarmış ve TBKP Genel Başkanı olarak hayata veda etmiştir.

Türkiye'nin sosyalist mücadelesine önemli katkıları olmuş, emekçi halkın ve gençliğin politik bilinç kazanmasında emeği geçmiştir.

1963'ten itibaren TİP saflarında onunla birlikte çalışma olanağını buldum. Kimi zaman parti üst kurullarında ve parlamentoda yakın çalışma arkadaşı olarak ortak çalışmalar yaptık. Kimi zaman da aynı partinin mensubu olduğumuz halde, ondan uzak sayılacak bir mesafede ve ortak çalışma olanağından yoksun kaldım.

Aynı bölgenin milletvekilleri olarak 1967 yılı boyunca sürdürülen 'Doğu Mitingleri'nin önemli bir bölümüne birlikte katıldık. Kürtlerin demokratik istemlerini birlikte savunduk. Bu gezilerde, mitinglerden sonra halkın arasına katılarak onlarla konuşmak, yurt ve bölge sorunlarını birlikte tartışmak fırsatını bulduk. Kürtlerin ekonomik ve demokratik talepleri arasında önemli yer tutan, kimlik sorunlarına ilişkin olanlarını başlangıçta 'burjuva milliyetçiliği' olarak algılıyordu. Sonradan bunları demokratik talepler olarak benimsedi.

TİP; Türkiye'de düşünce yaşamının son derece kısır ve çorak olduğu bir tarih kesitinde siyaset sahnesine çıkmış ve karanlık bir ortamda, ağır saldırılar altında mücadele etmiştir. Bugün harcıâlem (orta malı) olan, herkesin üzerinde ahkâm (yargılar) kestiği temel sorunların büyük bir bölümü yasaklar nedeniyle o günkü aydınlarımızın bilgi alanı dışındaydı. Örneğin, Kürt sorunu yeterince bilinmeyen ve bilenlerin de dile getirmekten çekindiği bir sorundu. Kürtlere ilişkin objektif hiçbir yayın yoktu. Boran da bir bilim insanı olarak, yaşamı büyük şehirlerde ve üniversite ortamında geçtiği için, Doğu Mitingleri'ne kadar Kürt sorunu hakkında özlü bir bilgiye sahip değildi ve olması da mümkün değildi. Kürt gerçeğini, Doğu Mitingleri'ne katılan halktan ve partili Kürt aydınlarından öğrendiğini pek çok kez itiraf etmiştir. Boran, anılan mitinglerden sonra Kürt sorununa karşı daha duyarlı ve daha tutarlı bir politika izlemiştir.

IV. Büyük Kongre'nin Kürt sorununa ilişkin kararlarını içtenlikle benimsemiş, hem Anayasa Mahkemesi'nde, hem de parti yöneticileri aleyhine açılan ceza davasında bu kararları savunmuştur.

Sayın Boran'la ilişkilerimiz düz bir çizgide ilerlememiştir. Boran, siyasal düşünce ve inançlarında ödünsüz bir tutum içindeydi. Kendisine ters düşen arkadaşlarına karşı hoşgörülü davranma alışkanlığı yoktu. Kendi doğrularının mutlaklığına inanırdı. Kendisiyle aynı düşünce frekansında olan arkadaşlarıyla çalışmayı yeğliyordu. Bu nedenle, kurucusu olduğum 2. TİP döneminde, geçmişteki ortak çalışmalarımıza karşın, birbirimizden uzak ve ortak çalışma olanağından yoksun, değişik bir parti yoldaşlığı yaşadık. O kadar ki, Anayasa Malıkemesi'nde, benimle ilgili kanıtlanmayan bir savcılık suçlamasına karşı çıkarken, benim parti yönetimine karşı olduğumu, sözlerimin partiyi bağlayamayacağını söyleyebilmiştir. Oysa, mahkeme kararıyla kesinleşmeyen bir iddianın kanıt olarak kullanamayacağını söylemek mümkündü.

Boran 2. TİP döneminde, birinci dönemdeki yığın partisi anlayışını tamamen bırakmış, merkeziyetçiliği ağır basan homojen yapılı bir kadro partisi oluşturmaya yönelmiş ve bunu başarmıştır.

Sayın Boran Türkiye'de burjuva demokratik devrimlerinin tamamlandığı inancındaydı Sosyalist devrim için mücadeleyi, özgürlük, demokrasi, barış ve toplumsal ilerleme için mücadelenin önüne koymuştu. Bu dönemde, Kürt sorunu başta olmak üzere, ekonomik, demokratik, sosyal ve benzeri temel toplumsal sorunların çözümü sosyalist devrime endekslenmişti. Bu bir ütopyaydı. Henüz sanayileşmemiş ve köylü nüfusun ağır bastığı Türkiye'de, demokratik yoldan sosyalist devrimin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin hiçbir netlik yoktu. Eminim, kendisi de peşinde koştuğu bu ütopyanın nasıl gerçekleşeceğini bilmiyordu.

Kısa sürede TİP, yığın partisi özelliğini kaybederek sosyalist bilinci yüksek bir kadro partisine dönüştü. Bu süreç içinde Kürt ulusal demokratik hareketinin öncü kadroları da TİP'in dışına düştüler.

Sayın Boran'ın şahsında somutlaşan bu iki politikanın nesnel dayanaklarına inilerek incelenmesi, demokrasi, barış, özgürlük, insan hakları ve toplumsal kalkınma için mücadelenin ön plana çıktığı günümüzde, devrimci sol siyaset açısından büyük önem taşımaktadır. Nostaljik özlemlerin aşılarak, gerçekçiliğin öne çıkacağı gelecek yıllarda, sosyal bilimcilerimizin böyle bir inceleme yapmaları ilerici güçlerin mücadelesinde aydınlatıcı ve yol gösterici olacaktır.

Sayın Boran teorik planda kişi tapınmasına karşıydı. Her siyasal hareketin kendi liderini yarattığına inanırdı. Lider ve parti ilişkisini diyalektik bir bütün olarak algılıyordu. Parti yaşamındaki başarı ve başarısızlıkların da bu bütün içinde değerlendirilmesinden yanaydı. Ama kişiye tapınmanın ve otoriter bir yönetim kurmanın, büyük ölçüde, bireyin iradesinden bağımsız ve nesnel koşullara bağlı bir sürecin ürünü olduğuna inandığını sanmıyorum. Çünkü bu olgunun önlenebilmesi, ancak parti içi demokrasinin yanında, eleştiri ve özeleştiri mekanizmasının işletilmesiyle mümkündü. Oysa, TİP'te hiçbir zaman parti içi demokrasi uygulanmamış, eleştiri ve özeleştiri mekanizması işletilmemiştir.

Sayın Boran'ın ölümünün üzerinden 15 yıl geçmiştir. Onun yönetici kişiliğini değerlendirirken duygusallığın ötesine geçmemiz ve objektif davranmamız gerektiğine inanıyorum. Eminim, o da bunu yeğlerdi. Ona övgüler düzme yarışı, onu sevmek ve saymak değildir. O yaptıkları ve yapamadıklarıyla, başarı ve başarısızlıklarıyla tarihe mal olmuş bir şahsiyettir. Kuru övgülere ihtiyacı yoktur. Ona gösterilecek en büyük saygı, onun düşüncelerinden ve mücadele yaşamından nesnel dersler çıkararak bunları yeni kuşakların hizmetine sunabilmektir.

Büyük bir devrimcinin politik yaşamına ilişkin bu kısa değerlendirmenin günümüzdeki devrimci sol mücadelede yol gösterici olması dileğiyle, Sayın Boran'ı saygıyla anıyor, Türkiye işçi ve emekçi sınıfına yaptığı büyük hizmetlerden ve bizlere bilinç taşımadaki çabalarından ötürü şükranlarımı sunuyorum.

BEHİCE BORAN ÜZERİNE

Şaban Erik

Türkiye İşçi Partisi, 1962'lerde yeni yeni kendini göstermeye, sesini duyurmaya çalışıyordu. Bir taraftan da üye kazanmaya bakıyordu. Ben, Boran'ı ilk defa o günlerde partiye girdiğinde gördüm. Kendisini ismen tanıyor, hakkında bazı şeyler biliyordum ama, şahsen görmemiştim hiç.

Bildiğim kadarıyla, 1940'lı yıllarda üniversitede, sosyoloji doçenti olarak, hocalık yapmıştı. Hocalıkta gösterdiği istidadıyla eğitim alanında temayüz etmişti. Gazetelerde, dergilerde toplumsal amaçlar güden yazılar yazmıştı. Kafasında; geri kalmışlıktan kurtulmuş, kalkınmış, uluslararası alemde saygın bir yer tutmuş bir Türkiye'nin yaratılması; dünyanın, bütün insanlığın hayrına döner hale getirilmesi düşleri vardır. Soğuk Savaş döneminin en civcivli zamanlarında kurulan Barışseverler Cemiyeti'nin başkanlığını üstlenmişti. Marazi bir komünizm düşmanlığının hüküm sürdüğü Türkiye gibi bir ülkede Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkmıştı. Bu yaptıklarından ötürü de zararlı bir insan sayılmış; hocalıktan atılmış, hapishanelere tıkılmıştı.

Hapishaneden çıktıktan sonra, koşulların dayatmasıyla, eşinin tercüme bürosunda çevirmenlik yapmaya başlamıştı. Ve, böylece devam ederek o günlere gelmişti. Büyük amaçlar güden bir insanın bu duruma düşürülmesi, o insan için herhalde katlanılması zor bir durumdur.

Bu itibarla, sanırım Boran partiye girince yeniden doğmuş gibi olmuştur. Çünkü önünde yeni ufuklar açılmış, gönlünde esen havalara göre hareket etmek imkânları doğmuştu.

Ancak, onun partiye girişi bazı üyeleri tedirgin etti. Hatta bazılarını kaçırttı. Yer yer partiden ayrılanlar oldu. İstanbul İl Yönetim Kurulu'nda kalıbı kıyafeti yerinde, toplantılarda yaptıkları konuşmaların sonlarını "berayı malûmat arzederim" sözleriyle bitiren iki sendikacı vardı. İl Başkanı Cemal Hakkı Selek, onların varlığına sevinir, ilerisi için kendilerine umutlar bağlardı. Boran'ın partiye girişiyle bunların, hiçbir şey söylemeden ortadan kaybolmaları bir oldu. Bunlardan birine neden partiden koptuğunu sorduğumda, anlamlı anlamlı başını sallayarak, "Boran gibi bir komünistle ben bir arada olamam" dedi. Tedirginlik gösterenlerin kimileri partiden ayrılmayı kendilerine yediremediler. Ama, olayı kanıksayıncaya kadar, söylenip durdular: "Ne işi var Boran'ın partide?.. Girmese olmaz mıydı yani?.. Ülkenin ortamını, milletin anlayış seviyesini bilmiyor mu sanki?.." Genellikle kendilerine şu karşılık verildi: "Boran ve Boran gibi insanlar partiye girmeyecekler de, parti, nasıl parti olacak?.. Yüksek ayarda insanlar olmadan bir siyasi hareket yürütülür mü?.."

Boran kısa sürede partide bir ağırlık kazandı. Üst yönetim kurullarına girdi. Kurul toplantılarında görüşler, düşünceler ileri sürdü. Parti programının hazırlanmasına, parti bilim ve araştırma kurumu çalışmalarına katkılarda bulundu. Partinin çıkardığı *Sosyal Adalet* dergisinde yazılar yazdı. Parti toplantılarında, kongrelerinde, propaganda kampanyalarında etkili konuşmalar yaptı. Fikir planında partiye cephe alanlarla cebelleşti; partinin adeta savunma silahı oldu. Her açıdan güvenç veren bir hali vardı. Atılgandı. Cevvaldi.

İyi bir konuşmacıydı. Konuştuğu zaman boş laf etmez, birşeyler söylerdi. Ele aldığı konuları ustaca işler, meselelerin can alıcı noktalarını etkili bir şekilde belirtirdi. Örneğin, toplumsal gelişmelerden mi söz ediyor, "Toplumların gelişme şartları, doğrultuları, gelişme kanunları, iktidarların politikalarından, kararlarından, zor ve baskı tedbirlerinden er geç daha ağır basar" derdi.

Partideki fikir tartışmalarından mı söz ediyor, işin püf noktasına parmak basardı:

"Sosyalist partilerin dinamizmlerini devam ettirebilmeleri, sıhhatli bir ortamda gelişebilmeleri için mutlaka fikir tartışmalarının ve eleştirilerin olması gerekir. Bu fikir tartışmalarının sıhhatli olabilmesi için, iki sınır arasında cereyan etmesi lazımdır. Hem bu tartışmalar olacak, hem birlik olacak. İşte iki çelişkiden meydana gelen bütün ve sentez bir sınır, bir hudut, bu fikir tartışmalarının ve eleştirilerin kısır çekişmeler haline gelmemesi, gelip de yozlaşmaması ve partinin işleyişini engeller duruma gelmemesidir. Bir, bunu önlemek lazımdır, bir sorun budur; karşı hudduttaki sınır ise, birliği sağlayacağız derken şekli birliğe kaçmamak, fikir tartışmalarını ve eleştirileri önleyerek partiyi kalıplaşmış, donmuş hale getirmemektedir..."

İdeolojik mücadeleden ini söz ediyor, meselenin özüne inerdi:

"İdeolojik mücadeleden korkmamak lazımdır. Bütün dünya işçi hareketlerine baktığımız zaman bu hareketlerin gelişme kanunun iki yönlü olduğunu görürüz. Bir işçi hareketi, kendi dışındaki güçlere, kendini sömüren, ezen sınıfa karşı mücadele vererek güçlenir, pekişir, sağlamlaşır; bir de içinden mücadele vererek arına arına daha güçlü sosyalist niteliğe kavuşur. Gelişmenin diyalektik kanunu budur..."

Konuşurken sesini ustalıkla kullanırdı. Mikrofonik bir sesi vardı. Sert çıkışlar ya da vurgulamalar yaparken ses tonu değişirdi; ağdalaşır, boğuklaşırdı. Sinirlendiği, öfkelendiği zaman da böyle olurdu. Kadınlığını hiç hissettirmezdi. Kendini tamamiyle partiye vermişti. Behice Boran demek, sosyalist mücadele demekti. Kadın olarak öyle göze batan tarafı yoktu. Alımlı sayılmazdı. Ama üzerinde insanı etkileyen bir hava vardı. Daha ilk bakışta nitelikli bir insan olduğu anlaşılıyordu. Orta boyluydu. Saçları gümüşî bir renk almıştı. Mat tenliydi. Dolgun yüzü kolayca sert havalara bürünürdü. El-

macık kemikleri hayli çıkıkçaydı. Biraz basıkça olan burnunun ucu hafifçe yukarı kalkıktı. Aslen Tatardı. Tatarlığından söz açıldığında, Kazan Tatarı olduğunu belirtirdi hemen.

Son derece sade biriydi. Sade bir yaşayışı vardı. Giyimi kuşamı sadeydi; evi barkı sadeydi. Aklını kendine verdiği zamanlarda genellikle biraz durgun ve dalgın görünürdü. Sanki bir iç huzursuzluğu var gibiydi. Sağlığı pek iyi değildi, belki de ondandı. Rahatsızlığından hiç bahsetmezdi; ama çantasında hep birtakım haplar taşırdı. Bazen parti arabasıyla teşkilat gezilerine çıkılırdı. O zamanlar yollarda canı isterse çok güzel marşlar söylerdi. Söylediği marşlardan biri şöyle başlardı:

"Ay ışığı jandarmanın süngüsünü yakıyor
Mahpus kardeş pencereden jandarmaya bakıyor"

Milletvekili seçilip Meclis'e girdiğinde parlamentonun en etkili üyelerinden biri oldu. Dış politika, savunma, NATO ve Ortak Pazar konularında partinin görüşlerini o dile getirdi. Ayrıca, zuhur eden birtakım önemli meselelerde de parti sözcülüğünü çok kere o üstlendi.

Söz aldığında, konuşmaları ilgiyle izlenir, açıkça belirtilmese de, takdirle karşılanırdı. Gerçi zaman zaman AP'lilerin gürültülerine, sataşmalarına maruz kalırdı ama, bunları sineye çekmesini bilir, konuşmasının insicamını bozmazdı. Çok gerektiğinde, iş çok çığırından çıktığında, bazen onlarla didişir, yerinde çıkışlar yapardı. Bir keresinde dayanamayıp şöyle demişti:

"Biz burada gerçekleri dile getiriyor, gerçekleri savunuyoruz; gerçeklere karşı çıkılmaz. Gerçek saygısı olanlar, fikir namusu olanlar gerçeklere karşı çıkmazlar..."

Meclis kürsüsünde olduğu kadar komisyon çalışmalarında da ağırlığı hissettirdi. Komisyonlarda da iş görmek için büyük çabalar sarf etti. Onun bu çabalarına bir keresinde tanık oldum. Çetin Altan'ın yazdığı yazılardan ötürü, dokunulmazlığının kaldırılması için yaratılan mesele, Anayasa ve

Adalet Karma Komisyonu'nda ele alınmış görüşülüyordu. Gecenin bilmem kaçıydı. Komisyondakiler, sıra sıra Çetin Altan'a veryansın edip kinlerini kustuktan sonra Boran söz aldı. Uzun süre, etraflı bir konuşma yaptı; meselenin iler tutar tarafını bırakmadı.

Ben kendisini dinledikçe, söyledikleri karşısında akan sular durur diye düşündüm. Konuşmasını bitirince salona bir sessizlik çöktü. Ben, kendi kendime, tamam, söylenenler, adamların kafalarına dank etti diyecek oldum. Ama daha demeye vakit kalmadan AP'li bir üye, "Behice Boran güzel konuştu; ne var ki, Marks ve Encels'in ağızlarıyla konuştu. Bu itibarla, onun laflarına bakmamalı, Çetin Altan'ın dokunulmazlığını kaldırmalıyız" dedi.

Çetin Altan gülerek bir düzeltme yaptı: "Encels değil, Engels. Daha adını doğru dürüst söylemesini bilmediğin bir kimse hakkında ahkâm yürütüyorsun burada..." Adam pişkinlikle sırıtarak, "ben onun adının İngilizcesini söyledim" dedi. Ve ekledi: "Siz onun bunu bırakın da yazdığınız yazılara bakın. Bu memlekette öyle yazılar yazamazsınız." Çetin Altan yumruğunu masaya vurdu: "Yazarım!.." "Yazarsın ama," diyerek araya girdi Güven Partili Emin Paksüt, "bunun avakıbına da katlanırsın..."

Sonuçta Engels'in adının İngilizcesini söyleyen adamın dediği oldu; Çetin Altan'ın dokunulmazlığı kaldırıldı.

Meclis'te gösterdiği performans Boran'ın ülke çapında tanınmasına yol açtı. Ayrıca partililer tarafından kendisine duyulan sevgiyi arttırdı. Öyle ki, bazı partililer, yeni doğan kız çocuklarına onun adını verdiler.

Boran, insani münasebetlerde biraz zayıf kalırdı. Yakın çevresi dışındaki kimselere mesafeli davranırdı. İnsanlarla sıcak ilişkiler, candan bağlar kurmasını pek bilmezdi. Esasen genel olarak insana uzak, soğuk, kapalı davranan bir hali vardı. Bilmiyorum; yapısından kaynaklanan bir durum muydu bu, yoksa hayatta maruz kaldığı yıkıntıların ve buna bağlı olarak çektiği sıkıntıların üzerinde yarattığı bir durum muydu?

Aybar da öyleydi. O da insanlara yaklaşmasını, onlarla hallihamur olmasını bilmezdi. İnsanları peşine düşmeye çağırırdı ama, insanları canevinden yakalamasını, onlarla derunî bağlar kurmasını, onlarla kaynaşmasını, haşır neşir olmasını hiç bilmezdi. Sanıyorum, belki de onun yetişme tarzı buna pek uygun değildi. Çünkü, o, toplum hayatının çok üstünde bir hayat yaşamış; davranışları, alışkanlıkları, zevkleri, özentileri ona göre oluşmuş bir kimseydi. Nitekim bunun bazı göstergeleri açıkça göze çarpıyordu. Yanına sokulmak meseleydi. Yukarıdan bakan bir edası vardı. Üstüne başına çok özen gösterir, yediğine, içtiğine çok dikkat ederdi. Parti çalışmaları için bir yerlere gidildiğinde kolay kolay otel ve lokanta beğenmezdi.

İkisi de insanın iyi yönlerini gözden kaçırırdı. İkisi de insanın tutulacak tarafına önem vermezdi. İkisi de insana kolay yüz çevirirdi. İkisi de insanı kolayca harcardı. Ama parti cilik anlayışı bakımından ikisi arasında büyük fark vardı. Boran'ın zoru günü, partiyi sağlam bir hatta tutmak ve hiç şaşmadan bu hatta yürütmekti. Aybar'ın ise derdi gamı oy'du. Ne yapınalı ne etmeli de çok oy almak yolları bulunmalıydı.

Söz buraya gelmişken biraz bu konu üzerinde durmak gerekiyor. Aybar, bu oy toplama işini de oldukça kolay yollardan halletmeye uğraşıyordu. Bir süredir kafasında bir sihirli slogan arayıp duruyordu. "Bize bir slogan lazım" diyordu, "şöyle kitleleri alıp götürecek bir slogan... DP 'Yeter, söz milletindir' diyerek halkı peşine takmıştı. Biz de bir çekici laf bularak öyle yapmalıyız. Ayrıca, partinin amblemini de değiştirmeliyiz. Çark-başak yerine bir adam kondurmalıyız ambleme. Ve böylece kitlelere 'vatandaş, oyunu kurda, kuşa değil, adama ver' diye seslenmeliyiz."

Galiba biraz da bu oy derdiyle yavaş yavaş değişik havalara girdi. Ortaya yeni fikirler atmaya başladı. İşçi sınıfına dışarıdan bilinç verilmesi yanlış bir şeydi. Bu yapılmamalıydı. İşçilere kimsenin bir şey öğretmesine gerek yoktu. Onlar

24 Haziran 1966, Trabzon. Behice Boran, Kenan Somer, Sadun Aren, Atilla Aşut, Şaban Erik

herşeyi kendiliklerinden öğrenirlerdi. Esasen işçiler toplu sözleşmelerle beş-on kuruş kopartıp tatmin oluyorlardı. Anadolu'nun derinliklerinden kopup gelen, gecekondulara yerleşen yoksullar, iyi-kötü bir işe kapılandılar mı, bir de transistorlü radyo edindiler mi, hayatlarından memnun hale geliyorlardı. O nedenle parti köye yönelmeliydi. Ne varsa köyde vardı. 1965 seçimlerinde hemen her köyden bir tane de olsa oy çıkmıştı partiye. O bir oy da o yerde partiye maya olabilirdi...

Derken daha başka şeylerden esinlenir oldu. Dubcek 'insancıl sosyalizm' mi dedi, o da 'güler yüzlü sosyalizm' dedi. Ona göre bizim sosyalizmimiz çok başka bir sosyalizm olacaktı; güler yüzlü olacaktı, insancıl olacaktı, hürriyetçi olacaktı. Ve, diğer bütün sosyalist uygulamaların yüzlerindeki maskeleri düşürecekti. İnsanlık tarihi, sınıflararası mücadeleler tarihi değil, hürriyetler mücadelesi tarihiydi. Bizim sosyalizmimizde, Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, öyle geceyarılarında kapılar çalınıp da, 'sen gel bakalım biraz buraya' diyerek, insanlar alınıp, dönülmez yollara götürülmeyecekti. Sovyetler Birliği'nde eleştiri yoktu. Bizde olacaktı. Hem de o kadar ki, sırf eleştiri için eleştiri bile olacaktı. Sovyetler Birliği'nde konsantrasyon kampları vardı. Orada insanlar açlık-

tan kendi etlerini yiyorlardı. Sovyetler Birliği, Dubcek idaresine müdahale etmişti; bunun sosyalizme sığar tarafı yoktu.

Onun bu tutumu karşısında, bir Merkez Yürütme Kurulu toplantısında, üyelerden beşi, Kurul'a, partinin yapısını belirleyen esaslara dayanmadan sosyalizm anlayışı üzerine yapılan kişisel plandaki gelişi güzel konuşmaların partiyi bağlamayacağı yönünde karar alınması için bir önerge verdi. Bu önerge Aybar'ın çok zıddına gitti. Birtakım sert tartışmalardan sonra mesele Genel Yönetim Kurulu'na intikal ettirildi. Orada da sert tartışmalar cereyan etti. Aybar, kendisine cephe alınmasının asıl nedenini bildiğini söyledi. "Önerge sahipleri, ben Sovyetler Birliği'ni eleştirdiğim için bana karşı çıkıyorlar" dedi. Yani bunlar Moskovacıdırlar demeye getirdi. Salonda o an buz gibi bir hava esti. Onun bu sözleri Boran'ı endişeye sürükledi. Önergeyi verenlerden biri oydu. Böyle bir söz Türkiye gibi bir ülkede ağır sonuçlar verebilir diye düşündü.

Partinin 3. Büyük Kongre günleri yakındı.

Mesele, haliyle, kongrede de ele alındı. Aybar, orada da aynı sözleri sarf etti. Genel Yönetim Kurulu seçimlerine geçildiğinde, Boran, Aybar'a karşı çıkarılan Genel Yönetim Kurulu aday listesinde yer almadı. Adaylığını kendi başına koydu. Ama kısa süre sonra yapılan olağanüstü kongrede listede yer aldı.

Ondan öte, Aybar başkanlıktan ayrıldıktan sonra, önceleri genel sekreter, sonra da genel başkan olarak, partinin yöneticiliğini üstlendi. Ve, çok ağır koşullarla karşılaştı. Çeşitli sıkıntılara, çeşitli güçlüklere, çeşitli saldırılara gık demeden katlandı.

Parti, zor bir evre geçiriyordu. Güler yüzlü sosyalizm meselesinin partide yarattığı sarsıntı, üyeleri hayal kırıklığına uğratmış, onların şevklerini kırmıştı. Bunun bir yansıması olarak maddi zorluklar alabildiğine bindirmişti. Zaten parti öteden beri maddi sıkıntılar içinde kıvranıyordu. Diğer yandan sağcı güçlerin partiye melanetleri artmış, saldırıları yo-

ğunlaşımıştı. Üstelik buna bir de bazı sol grupların ipe sapa gelmeyen marifetleri eklenmişti. Bunlar havaya 'halk savaşı' naraları atarak, çılgıncasına parti kongrelerini, parti binalarını basıyorlar, olmayacak şeyler yapıyorlardı. Yaptıklarına da 'devrimci terör' diyorlardı. Açıkçası, düpedüz partiye karşı bir baltalama hareketi yürütüyorlardı. Düpedüz partiyi çökertmeye çalışıyorlardı. Çünkü, onlara göre, parti, oportünizme kaymıştı; devrimci hareketin hakkını veremiyordu. Onun için ya ele geçirilip adam edilmeli ya da ortadan kaldırılmalıydı.

Boran, bütün bunları hiç yılmadan metanetle göğüsledi. Bu açıdan yaman bir kadındı. Büyük bir mücadele gücü vardı. Öyle kolay kolay alt edilemeyecek olan bir mücadele gücü... Sanıyorum bu gücünü sosyalizme bağlılık duygusundan alıyordu. Zira dünyası sosyalizm üzerine kuruluydu. Onun için sosyalist hareketi yürütme hırsı bütün benliğini sarmıştı.

Boran bu yapısıyla, öteden beri, devrimci harekette yanlış işler yapanlara, kestirme yollar arayanlara, partiyi rotasından saptırmaya çalışanlara karşı amansız bir tutum izledi. Sert ve kararlı bir tutum. Onlarla kıyasıya boğuştu. Hatalarını inatla kafalarına vurdu durdu. Onların peşlerine düşenleri, çarşaf çarşaf yazıları, dolu dolu konuşmalarıyla, bıkmadan usanmadan uyardı. Hep anlatmaya uğraştı ki, devrim çocuk oyuncağı değil, ciddi bir işti. Bu işin bir hesabı kitabı vardı. Devrimcilikte öyle karakuşi kararlarla keyfi adımlar atılmazdı. "Bir ülkede devrimci hareketin mücadele şeklini kişilerin sübjektif tercihleri değil, o ülkenin somut şartları belirler"di. Bunu anlamak, buna göre davranmak gerekirdi.

Boran, devrimci teoriyi iyi bilirdi. Onun için devrimci harekette işlenen hataları görürdü. Görürdü ve karşısına dikilirdi. Bu hususta çok dikkatli, çok müsamahasızdı. Onun bu hali, ister istemez, hatayı işleyenlerle birtakım tartışmalara girmesine yol açardı. İş tartışmalara bindi mi, yanlışını görmeyip de hatasında direnenlerle arasında tatsızlıklar, kırgın-

lıklar, küskünlükler, dargınlıklar doğardı. Hatta düşmanlıklar doğardı. Bu yüzden devrimciler arasında onu sevenler kadar sevmeyenler de vardır.

Kendilerini yanlış yollara vuranlar, Boran'a oportünist damgası vurdular. Ortada onları bu kanıya götürecek hiçbir kanıt yokken bunu yaptılar. Bunu yapanlar da daha ziyade Milli Demokratik Devrimciler oldular. Oysa, Boran'a hiç ama hiç kondurulamayacak bir damga varsa işte buydu. Ama ne var ki, iş zıtlaşmaya binince, insanoğlu bazı şeyleri layıkıyla ölçüp tartamıyordu.

Halbuki bu damgayı ille de birilerine vurmak gerekirse, herkesten önce MDD'cilere vurmak gerekirdi. Çünkü onlar devrimci bir güç yaratmadan devrim yapmanın yollarını arıyorlar, boş hayaller kurarak, hazır kuvvetlere tutunmaya çalışıyorlardı. Boran'ın deyimiyle "Devrimci hareketi sınıf muhtevasından çıkarıyorlar"dı. İşin kolayına kaçıyorlardı.

1970 yazında Güneydoğu Anadolu'da insanın kafasını altüst eden bir askeri harekâta girişilmişti. Komando birlikleri, kaçak suçlu ve silah aramak bahanesiyle köyleri basıyor, ipe sapa gelmez şeyler yapıyorlardı.

Köylüleri, kadın-erkek, meydanlarda topluyorlar, sakladıkları farzolunan silahları ortaya çıkarmaya zorluyorlardı. Bunu yaparken etraflarını motorlu araçlarla çeviriyorlar, üstlerinde helikopterler uçuruyorlar, sopa ve küfür sağanağı altında, onları yerlerde süründürüyorlardı. Ve de birbirlerinin üzerine çıkararak piramitler kurduruyorlardı. Bu iş o raddeye vardırılmıştı ki, bir yerde de bir ihtiyar adamı kamışına ip bağlayarak ortalıkta çırılçıplak dolaştırmışlardı. İpin ucunu da karısının eline vermişlerdi.

Bu olaya kimseler ses çıkarmazken, TİP uygulamanın durdurulmasını istedi.

Boran ilgilileri şu sözlerle uyardı:

"Güneydoğu'daki yurttaşlarımız ne Anayasa hükümleriyle ne de genel demokratik hak ve özgürlüklerle asla bağdaşmayan muamelelere maruz bırakılmıştır. Bölgede, kişi do-

kunulmazlığı, konut dokunulmazlığı, insan haysiyeti hiçe sayılmıştır. Bu, normal bir silah ya da kaçak suçlu arama şekli değildir. Burada farklı etnik özelliklere sahip yurttaşlarınızın yaşamakta olması, meselenin aslını teşkil etmektedir. Ve bütün bu yapılanlar, sözümona ülkenin birliği ve bütünlüğü için yapılmaktadır. Oysa, ülkenin birliği, bütünlüğü, baskı ve şiddet uygulamakla sağlanmaz. Tam tersine, böylesine hareketlerle birlik, bütünlük zedelenir, bölünmeye müsait sosyo-psikolojik zemin hazırlanmış olur. Zira yurttaşların devlete bağlılıkları, vefaları, ancak eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve hakkaniyet ortamında oluşup gelişir. Bunun aksi bir tutum ise, hınç ve direniş doğurur. Unutulmamalıdır ki, ülkenin birliği, bütünlüğü, halkların kardeşliği ilkesi hayata geçirildiği ölçüde güçlenir."

Esasen, Boran öteden beri Güneydoğu sorunu, Kürt sorunu üzerinde önemle duruyor, biteviye kafa yoruyordu. Bu sorunu ülkenin en önemli meselelerinden biri sayıyordu. Birtakım açmazlara düşülmeden meselenin her yönüyle ciddiyetle ele alınmasının gerektiğine inanıyordu. Ona göre, mesele, sadece gerilik, kalkınmada gerilik meselesi değildi. "İşin sosyo-psikolojik tarafı da var"dı. Bu taraf hiç görülmüyordu. O nedenle, "mesele, gerçek perspektifine oturtularak, gerçek ağırlığında mütalaa edilmeli"ydi. Ülkenin kaderine hükmedenlerin bu hususta takındıkları tavrı ve fütursuzca sürdürdükleri tutumu çok yanlış buluyor, hiç hayırlı görmüyordu. Yurttaşların bir kısmını korkutarak, sindirerek yürütülen bir yönetim şekli, sağlıklı bir yönetim şekli değildi. Bu böyle gitmezdi. Kaldı ki, dünya, artık eski dünya değildi. Devir devran değişmişti. İnsanlar az çok uyanmışlar, kendilerini bulmuşlar, birbirleriyle çeşitli alanlarda çeşitli bağlantılar kurmuşlar, hayatta olan biten herşeyi izler olmuşlardı. Böyle bir gelişme karşısında hâlâ 1930'ların, 1940'ların kafalarıyla hareket edilemezdi. Öyle kolayca "Kürt yok, Türk var" diyerek işin içinden çıkılamazdı. Bunu artık anlamak lazımdı. Ülkenin toplumsal gerçeklerine ilani-

haye göz yumulamazdı. Aksi halde başımıza olmayacak gaileler açılırdı.

Ne var ki, sorumlular, zihniyetleri itibariyle, bunu anlayacak durumda değillerdi. Anlayacak gibi de görünmüyorlardı. O nedenle, TİP, 4. Büyük Kongresi'nde, sorunu ele aldı; Kürt halkının demokratik hak ve özlemlerinin görülüp gözetilmesini istedi. Ve, bilindiğince, bu yüzden kapatıldı.

Başta Aybar olmak üzere bazı kimseler, parti yöneticilerini, "partiyi kapattırdılar" diye suçladılar. Bu, çok haksız, çok yersiz, çok yakışıksız bir suçlamadır.

Bir sosyalist parti, sorunları vaktinde görmek ve vaktinde gereğine göre hareket etmek durumundadır. TİP, Kürt sorununun vaktinde görmüş ve ona göre hareket etmiştir. Kapatılmasının vebali, yöneticilerinin değil, kör bir zihniyetle partinin üzerine gidenlerin boynunadır.

Ama, bu vebali işleyenler, çok geçmeden, Kürt sorunundan kaynaklanan olayları da gördüler. 1980'li-1990'lı yıllarda cereyan eden olayları hep birlikte yaşadık. Ülkeyi derinden sarsan acı olayları...

Şimdi bakın, olanlar olduktan sonra, mesele üzerinde durulmaya, çareler düşünülmeye başlandı. Hem de yoğun bir şekilde. Oysa, vaktiyle, TİP'in üzerine gidileceğine, onun hayırhah niyetlerle söylediklerine biraz kulak verilseydi, biraz itibar edilseydi, büyük bir ihtimalle, ülkeye büyük zararlar veren, halkın bağrında yaralar açan geçirdiğimiz o acı olayları yaşamayacaktık. Ayrıca, bizi bugün dünya alem karşısında zora düşüren birtakım ters gelişmelere yol açmayacaktık. Ve de, şimdi bizi üzen, sıkan bazı dış dayatmalara maruz kalmayacaktık.

Tekrar partinin kapatılması hususuna dönecek olursak, aslında bunda biraz da Aybar'ın günahı vardır. Zira, hatırlanacağı üzere, Aybar, güler yüzlü sosyalizm meselesinin partide görüşülmesi sırasında, "Bana cephe alanlar Moskovacıdırlar" anlamına gelecek bir laf etmişti. Bu lafa elbette bazı yerlerde bir mim konulmuştur. Buna göre, parti Aybar'la

çatışanların eline geçince, Moskovacıların eline geçmiş oluyordu. Eli, Türkiye gibi bir ülkede buna kolay kolay göz yumulmazdı herhalde.

Bunu böyle söylemek kimilerine pek inandırıcı gelmeyebilir. Ama meselenin başka tarafları da var. Aybar, iyi ve güzel günlerde, ara sıra bir şey söyler dururdu. Derdi ki, "Parti için kullanacağımız tek bir mihenk vardır; o da, egemen güçlerin bize nasıl baktığıdır. Eğer egemen güçler bizi beğeniyorlarsa, bilin ki yanlış yoldayız. Yok, öyle değil de, bize kızıyorlar, köpürüyorlar, ateş püskürüyorlarsa doğru yoldayız". Biz de onun bu görüşüne içtenlikle katılırdık. O halde, şimdi belirteceğim bazı hususları Aybar'ın mihengine bir vuralım, bakalım kafalarımızda nasıl bir düşünce olacak.

O çatışmadan sonra sağcı basının en namdar organı, Aybar'ı tutar oldu; onunla röportajlar yaptı. 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde, parti aleyhine açılan davalarda, Aybar meselesi sanıklara karşı tutamak noktası yapıldı. 12 Eylül döneminde gözaltına alınan partililere, Emniyette, "Neden Aybar'ın partisinde değilsin de Boran'ın partisindesin?" diye sorular soruldu. Bilindiği gibi, aynı dönemde bütün partiler kapatıldı. Bunun yanı sıra bütün sol partiler yargılandı. Ama Aybar'ın partisi yargılanmadı.

Neyse, gelelim Boran'a.

Boran, gelişmeleri dikkatle izler, ortaya çıkan durumlar üzerine sağlam değerlendirmeler yapardı.

12 Mart Muhtırası arifesinde bazı ilerici ve devrimciler, akşamdan sabaha, ikinci bir 27 Mayıs hareketi bekliyordu. Ordu idareye el koyacak, Kemalist aydınların öncülüğünde, Kemalist subayların desteğinde, ilerici bir yönetim şekli kurulacaktı. Ve, böylece ülke toplumsal kalkınma yoluna girecek, giderek çağdaş uygarlığa erişecekti. Tasarlanan yönetimde kimlerin ne görevler alacağı bile ağızdan ağıza dolaşıyordu. Boran o günlerde bir basın toplantısı düzenledi; kelimelerin üstüne basa basa şunları söyledi:

"Dışa bağımlı ve çarpık olarak gelişen kapitalizmin yarattığı sorunları, bunalımları şu kısıtlı, dar, biçimsel demokrasi ortamında karşılayamayan egemen sınıfların, anayasal hak ve özgürlükleri daha da kısıtlamak, rafa kaldırmak 'asayiş ve nizam' adına ülkeyi demir ökçeli bir yönetime sokmak çabası içinde olduğu öteden beri açıkça görülüyordu. Son belirtiler, bu gelişmenin son safhasına girmekte olduğumuzun delilidir. Faşizm, parlamenter bir kılığa büründürülmüş veya üniforma giydirilmiş şekliyle kapı ağzında boy göstermiştir..."

Bu sözlerin arkasından parti "faşizme karşı demokrasi kampanyası" açtı. Boran, bütün ilerici, yurtsever güçleri "faşizme dur" deme mücadelesine çağırdı. Bütün ilerici kişilere ve örgütlere meselenin ciddiyetini belirten mektuplar gönderdi. Bazı kimselere görüşme davetleri yaptı. Nazlanmalar, çekinmeler, kaçınmalarla karşılaştı. Daveti kabul edenlerden TÖS Başkanı Fakir Baykurt, söylenenleri dinledikten sonra, oturmakta olduğu koltuğa iyicene yaslanarak, "Ben böyle bir tehlike görmüyorum" dedi. Dudaklarında donup kalan hüzünlü bir gülümsemeyle kendisini süzen Boran'a yan yan bakarak ayak ayak üstüne attı ve gayet emin bir eda ile devam etti: "Tam tersine, ilerici bir hareket bekliyorum. Hatta bu hareketin neden şimdiye kadar olmadığına şaşıyorum."

Fakir Baykurt'un bu sözlerinden iki ay sonra 12 Mart Muhtırası verildi. Bunun üzerine sevinenler, düğün bayram edenler, havalarda uçanlar oldu. DİSK, "Karanlık ufuklar aydınlığa kavuşmuştur" gibilerden bildiriler yayımladı. Doğan Avcıoğlu, *Devrim* dergisinde "Ordu, antikemalist gidişe dur dedi, cici demokrasi sona erdi. Bütün devrimcilere düşen görev, el birliği ile olumlu yönde çaba göstermektir" şeklinde satırlar sıraladı. Mihri Belli'nin kalem oynattığı *Aydınlık* dergisi, "Muhtıra, ordunun, işbirlikçi sermayenin ve feodal mütegallibenin hakim olduğu parlamentoya karşı tepkisinin bir ifadesidir" yollu değerlendirmeler yaptı. 27 Mayıs Derneği, olayı kutlayanlarla dolup taştı. Bazı ilericiler ka-

falarında ikbal hayalleri kurdu. TİP ise bu harekete karşı çıktı.

Partinin bu tutumu kimilerini şaşırttı. Parti ne yapıyordu böyle? Muhtıra ilerici bir hareketti. Demirel'i iktidardan düşürmüştü. Onun yerine "kuvvetli ve inandırıcı" bir hükümet kurdurup "Anayasa'nın öngördüğü reformları" yaptıracaktı. Buna karşı çıkılır mıydı hiç? Fena mıydı bu?

Kimi keskin devrimciler partiye lanetleme telgrafları çektiler. Çetin Altan, bir yazısında partiye taş attı. Solcuları ezen Demirel iktidarına son verilmişti. Şimdi yeni bir idare kurulacak, "inkılap kanunları" uygulanacaktı. Dolayısıyla, böyle bir idare sayesinde solcular rahat nefes alır duruma geleceklerdi. Herhalde TİP'liler mazoşist olmalıydılar ki bu oluşuma karşı çıkıyorlardı.

Bir İtalyan gazeteci, genel merkeze gelip Boran'a sordu: "Size göz açtırmayan, üzerinize bozkurt sürülerini salan AP iktidarına karşı niçin 12 Mart Muhtırası'na destek olmuyorsunuz?" Bütün bunların üzerine Boran şu açıklamayı yaptı: "Toplumdaki yeni oluşumları değerlendirmede ve bu oluşumlar karşısında izleyeceğimiz yolu tespit etmede biz sosyalistlere kutup yıldızı görevini görecek objektif kıstas nedir? Bu oluşumların işçi ve müttefiki emekçi sınıfların ekonomik ve politik hareketini nasıl etkileyeceğidir. Her hâl ve şartta işçi sınıfının ekonomik ve politik hareketinin bağımsız varlığını sürdürmek şarttır. Bu imkânı veren veya güçlendiren yeni oluşumlar sosyalistlerce desteklenir. Kısıtlayan veya yok eden gelişmeler desteklenmez..."

Aradan çok geçmeden parti kapatıldı. Boran ve diğer parti yöneticileri aleyhine, Türk Ceza Kanunu'nun 141/1. maddesince dava açıldı. Dava, ".... Türkün değişmez milliyetçi ve vatanperver karakter ve şuuruna aykırı düşen, kökü milli olmayan Liberal-Kapitalist ve Marksist Sosyalist devrimler, Türk Milleti için hiçbir zaman devrim olamaz" diye başlayan, ...TİP'in tüzüğünde emeğe göre gelir sağlanması ve insanın insan tarafından sömürülmesine son verilmesi gi-

bi ilkeler yer almaktadır ki bu ilkeler Sovyetler Birliği Anayasası'nda da aynen vardır" diye devam edip giden bir iddianameye dayandırıldı.

Boran, dava süresince çok sağlam bir tutum izledi. Mahkemede hiç eğilip bükülmedi. Partinin bütün ef'aline sahip çıktı. Hüküm giymekten çok partiye bir nakısa gelmesinden korktu. Bu hususta çok hassas davrandı. Dava süresince hareketlerini, sözlerini, birlikte yargılandığı arkadaşlarına uyarılarını hep buna göre ayarladı. Kafasında devamlı olarak şu düşünce dolaşıp duruyordu: "Parti kapatılmıştı ama, mahkemede yine de partinin tüzel kişiliği yargılanıyordu. Demek ki, Türkiye İşçi Partisi'nin, somut şart ve durumlarda, demokrasi ve sosyalizm için verdiği mücadele henüz tam kesintiye uğramış değildi. O nedenle, duruşmalarda, hem geçmişte verilen onurlu mücadeleye toz kondurmamak ve hem de kapitalist ideolojinin karşısına sosyalist ideolojiyi dimdik ortaya koymak için çok dikkatli davranmalıyız. Zaman zaman "aman" diyordu arkadaşlarına, "sakın cezadan kurtulmak için kendimizi ve partimizi küçük düşürecek hareketlere tevessül etmeyelim. Parti kapatılmıştır; evet. Ama, parti yine de en ciddi sınavını, bizim şahsımızda, bu davada vermektedir. Başımıza gelecekler ne olursa olsun, ona göre davranmalıyız".

Neticede, dava ".... Sanıkların 10 yıldır suç işlediklerini sokaktaki adamdan, üniversitedeki öğrenci ve öğretim üyelerine, dükkânındaki esnaftan, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki milletvekillerine kadar Türk milleti gayet iyi biliyordu" diye sona eren birtakım değerlendirmelerle hükme bağlandı.

Şöyle: "Sanıkların fiil ve hareketlerine uyan TCK'nın 141/1 maddesi uyarınca takdiren ve teşdiden her birinden ayrı ayrı on beşer yıl ağır hapis cezasıyla mahkûmiyetlerine oybirliği ile karar verildi". Hüküm giyen partililer 1974 affıyla mahkûmiyetten kurtulunca TİP yeniden kuruldu. Bo-

Avrupalı parlamenterlerle

ran partinin başına geçti. Yargılanma ve mahkûmiyet sırasında sergilediği tutumu dolayısıyla saygınlığı hayli artmıştı.

Ama bu ona pek yaramamıştı galiba. Üzerine düşen rolü gerektiği gibi oynayamadı.

Devrimci hareketteki dağınıklığı toparlamaya gayret sarf etmedi. Buna özen göstermedi. Böyle bir niyete hiç girmedi. Bu hususa değinmek isteyenleri dinlemedi. Kendini lehinde esen havaya biraz fazlaca kaptırmış gibiydi. Ayakları yerden kesilmişti. Sekterce hareket ediyordu. Dirsek teması kurduğu kişilerin dışında kimseye kulak asmıyor, kimseye eyvallah etmiyor, kimseye itibar göstermiyordu. Bundan ötürü partinin yönetim şekline soğuk, sert, katı, kitabî, insanı kolayca dışlayan, kolayca kenara iten bir tutum hakim oldu. Parti, şöyle sıcak, canlı, insanı çeken, saran, bağlayan bir havaya giremedi. Ve haliyle, beklenen gelişmeyi sağlayamadı. 12 Eylül döneminde de diğer bütün partilerle birlikte ortadan kalktı.

Oysa bu ikinci kuruluş, bir aşama kaydetmek bakımından, Boran için büyük bir fırsat, büyük bir şanstı. Eğer işin hakkını layıkıyla verebilseydi, sol hareket için her açıdan iyi olacaktı. Ve, kendisinin adı çok daha fazla büyüyecekti.

Ancak, şu bir gerçek ki, tuttuğu yolda partiyi yürütmek için var gücüyle çalıştı. İleri yaşına, sağlıksız haline rağmen canla başla didindi durdu. Vurucu konuşmaları, yürekli çıkışlarıyla az çok kendini topluma hissettirdi.

Sonra, baştan beri dercettiğim hususlardan açıkça anlaşılacağı üzere, asıl niyetleri, asıl tutkuları, asıl amaçları, asıl çabaları açısından Boran'a söylenecek söz yoktur. Zaten Boran da bu taraflarıyla Boran'dır. Ve, bu taraflarıyla arkasında izler bırakmıştır.

Herşey bir yana, eğer halinden durmadan ağlaşan halkımız sosyalist hareket uğruna verilen mücadelenin hikmetini biraz anlayabilseydi, onun arkasında bıraktığı izler daha derin olacaktı. Yazık ki bu olmadı. İnsan buna yanıyor.

1960'LI AKADEMİSYENLERİN ÜZERİNDEKİ BİR ENTELEKTÜEL SİLUETİ: BEHİCE BORAN

Kurtuluş Kayalı

Behice Boran'ı anlamaya çalışırken entelektüel olarak birkaç özelliğine dikkat etmek gerekmektedir. Behice Boran bir kere bir iki senelik istisna dışında hiçbir Türk okulunda okumamıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki arkadaşlarının, üç arkadaşının eğitim gördüğü yer olmasına karşın, o bu Fakülte'de sadece kısa bir süre için bulunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde doktora yaptıktan sonra da bir ölçüde aralıklı olarak 1939-1948 yılları arasında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Felsefe Bölümü'nde sosyoloji dersleri okutmuştur. Sosyoloji okuturken de sosyolojinin kuramsal sorunlarıyla uğraşmıştır. Onun ötesinde Türk siyaseti ve edebi metinler üzerine ciddi sayılabilecek değerlendirmeler yapmıştır. *American Journal of Sociology*'de sosyoloji konusunda teorik bir metin yazmış ve Türkiye'nin siyasal sorunlarını çözümlemeye çalışmıştır. Bu anlamda da Muzaffer Şerif Başoğlu gibi diğer arkadaşlarından farklı bir şekilde daha radikal bir yerde durmuştur. Önemli makaleler yazdığı *Yurt ve Dünya* dergisinden ayrılarak Muzaffer Şerif Başoğlu'yla birlikte on iki sayı sürecek *Adımlar* dergisini çıkarmıştır. Konunun cahili olan bazı sosyologlar ve bu arada Aytül Kasapoğlu, Türkiye'de çok sayıda akademisyenin varlığından haberdar olduğu bu dergiler hakkında edinebileceği bilgilere, okuma alışkanlığı olmadığı için, ulaşamamıştır. *Adımlar* dergisindeki çalışmaları dolayısıyla da diğer arkadaşlarından ayrı bir yerde durmuştur. İki dergi karşılaştırıldığı za-

man da *Adımlar* dergisinin siyasal anlamda daha solda durduğu da açıklıkla anlaşılabilir.

1940'lı yılların sonunda Fakülte'deki görevi sona erdikten sonra da diğer üç arkadaşından farklı olarak akademik metin yazma alışkanlığı bitmiştir. 1950'li yıllarda diğer arkadaşları Amerika, Kanada ve Fransa'da akademik faaliyetlerine devam ederken o, Türkiye'de yazma eylemine son vermiştir. Zaten 1950'li yıllar Türkiye'de sosyalistlerin yazma eylemini bıraktığı yıllardır. Fakülte'den atılışı okuma-yazma eylemini sınırlandırmış, tabiri caiz ise bir ölçüde bitirmiştir. Yeni başlangıçlar Behice Boran'da hep eskiden kopmalar şeklinde tezahür etmiştir. Hayatının yeni dönemlerinde eski tanıdıklarına hep mesafeli durmuştur. Yaptıklarını, tavırlarını benimsemediği insanları, örneğin Mîna Urgan'ı ve Mübeccel Kıray'ı hep anlayışla karşılamıştır. Mesafeli duruş ve insanları anlamaya çalışış, Behice Boran'ın temel özelliği olmuştur. Siyaseten yakınında bulunan bir kişiye, çağırdığı halde gelmemesine karşın Kıray'la tesadüfen karşılaşması halinde boynuna sarılacağını söylemiştir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki üç arkadaşıyla yolları bir daha birleşmemek üzere ayrılmıştır. Onların aksine Behice Boran, Türkiye'de kalmış ve yazıp-çizmek yerine örgütsel sorunlarla ilgilenmiştir. 1951 TKP tevfikatı dolayısıyla bir süre sonra tutuklanmıştır. Bunun dışında başkanı olduğu Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Kore konusundaki, Kore'ye asker gönderme konusundaki tepkisi dolayısıyla tutuklanmıştır. 1950'li yıllardaki hayatı açısından önemli olan durum Amerika'da doktora yaptığı dönem de dahil olmak üzere, on dört yıllık bir okuma yazma sürecinden sonra gene aynı sürede neredeyse hiçbir şey yazmamasıdır. Yeni dönemin yeni şartlarını önemsediği için de 1940'lı yıllarda yazdıklarıyla daha sonra ilgilenmemiştir. Zaten hayatının değişik dönemleri arasında katı dönemeçler bulunmaktadır. On sene civarında bir süre de siyasetle hiç ilgilenmeyip, 1962 yılında TİP'e girene, orada da Genel Yönetim Kuru-

lı'na üye olana kadar siyasal faaliyetlerin de pek içinde olmamıştır. TİP'te etkin bir göreve gelme kararını vermeyi de Mehmet Ali Aybar'a bırakmıştır. Aybar'ın olumlu kararıyla da siyasal-düşünsel metinler yazmaya yeni baştan başlamıştır. Bu anlamda da 1960'lı yılların en can alıcı ve en kritik konuları üzerine düşünce beyan etmiştir. 1960'lı yılların en önemsenen konulardaki metinlerinde de siyasal boyutlar çok belirgin olmuştur. Belki de siyasete çok ilgili olması ve 1960'lı yıllardaki sert çıkış, önceden yazdığı metinlerin kendisi tarafından da önemsenmemesine yol açmıştır. Ölümüne yakın bir dönemde Uğur Mumcu ile geçmişine ilişkin konuşmasının dışında dönüp de geçmişine neredeyse bir nebze bile bakmamıştır. Belki de başka bir kitabın, öğrencisi bir sosyologun kitabının başlığı Behice Boran'ı daha iyi anlatır: *Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım* (Mübeccel B. Kıray, *Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım*, Bağlam Yayınları, 2001).

TİP içindeki mücadelesi siyaseti en merkezi yere koyarak düşüncesini vurgulamasının yolunu açmıştır. Yazdığı metinler sertliklerin zirvelerinde gezinmiştir. Sadece muhafazakâr çevrelerden gelen eleştirileri değil, kısa bir süre içinde başlayan sol içi tartışmalar nedeniyle yapılan eleştirileri de yanıtlamaya çalışmıştır. Bir süre sonra başlayan yeni bir tartışma çerçevesinde toplumun sosyalist devrim aşamasında olduğuna inanıldığı için partinin diğer siyasal partilerle her türlü siyasal işbirliğine karşı olduğu doğrultusunda görüş bildirmiştir. *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* başlığıyla yazdığı temel kitap da *Yön* dergisinin temel düşünsel doğrultusunu eleştirmek için kaleme alınmıştır. *Tüm* dergisinde çıkan sınırlı sayıda yazıda da -dergi çok kısa bir süre için çıkmıştır- özellikle ara tabakalar konusunda Mihri Belli'de somutlaşan sol içi muhalefete ve Doğan Avcıoğlu'nun milli-devrimci kalkınma yolu olarak nitelediği yaklaşımlara teorik eleştiriler getirmiştir. Belki de bu farklılaştırıcı eğilimi nedeniyle, bu konudaki katı tutumu nedeniyle bir televizyon programında, Turhan Feyzioğlu'nun ısrarlı olarak, "komünist olmadığını

söyleyemez" sözleri üzerine komünist olmadığını ifade etmemiştir, bir zamanlar radyo konuşmalarında partinin bu teminatı vermesine karşın. TİP ilk döneminde olağanüstü yaygın bir etki sağlarken, Aybar'ın parti başkanlığından uzaklaştırılmasından sonra iyice marjda kalmıştır. Dolayısıyla Behice Boran'ın davranışları ve sözleri de çok marjinal kalmıştır. Bu davranışının en ilginç göstergesi de ikinci TİP döneminde iyice marjinal kalmış olan Behice Boran'ın sıkıyönetim döneminde, 1 Mayıs'ta yasak olmasına karşın evinden çıkıp 1 Mayıs Kutlaması yapmaya kalkmasıdır. Aslında Behice Boran budur. Öğretim üyesiyken ne ölçüde düşünce ortamının kenarlarında yer alıyorsa, siyasetçi olarak da özellikle ikinci TİP döneminde Türk siyaset ekseninin uçlarında yer almaktadır. Savunduğu düşüncelerin uçta olmasını, belli bir dönemin zihniyeti, anlayışı çerçevesinde anlamak doğru olmaz. 1940'lı yıllarda düşüncelerinin uçlarda olmasının ölçütlerinden biri de bir yabancının, Dr. Hirsch'in de anılarında belirttiği gibi o dönemde Türkiye'de sosyolojinin sosyalizmle özdeş olarak anlaşılmasıdır. Yurtdışında ölümüne yakın bir tarihte, çok yakın bir tarihte TİP ile TKP'nin birleşerek TBKP adını alması da radikal noktalarda bulunduğunun bir başka göstergesidir. Bir başka deyişle hayatının son günlerinde de kendi davranış kalıbının pek dışında kalmamıştır.

Bu anlamda Behice Boran'ın kararlılığı ve marjinal noktalarda bulunması yazdığı metinlerde de somutlaşmaktadır. 1960'lı yıllarda Türkiye'de etkili metinlerden biri, belki de en başta geleni *Türkiye'nin Düzeni* kitabıdır. *Türkiye'nin Düzeni* ile neredeyse aynı tarihte yayınlanan *Düzenin Yabancılaşması*'nın da daha sınırlı bir çerçevede de olsa önemsenecek ölçüde etkisi olmuştur. Dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de bu kitaplara yönelik eleştirilerin de önemli bir yekûn tutmasıdır. Buna karşın Behice Boran'ın 1967 yılında yayınlanan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* başlıklı kitabı fazla ilgi çekmemiştir. Benimsendiği anlaşılan mahfillerde

Üstte: 2 Haziran 1966, Kayseri
Altta: 1961-1971 dönemi, parti çalışmaları sırasında

de belki Türkiye'nin düşünce geleneği nedeniyle üzerinde durulmamıştır. Türkiye'nin genel doğrularını gösterdiği düşünülen metinlere genellikle gönderme yapılmaz. Avcıoğlu ve Küçükömer'in metinleri genellikle Behice Boran'ın kitabında geliştirdiği düşüncelere yaslanarak eleştirilmiştir. Behice Boran'ın metninin durduğu yeri göstermek bakımından bir başka yaklaşımına da işaret etmek yerinde olabilir.

Dönemin en yaygın tartışması geniş cephe anlayışı ya da MDD ile Sosyalist Devrim stratejisi arasında gerçekleşen tartışmadır. Geniş cephe toplumun değişik kesitleriyle ittifak halinde bir devrimi, daha sonraki ifadesiyle Milli Demokratik Devrimi savunurken, diğeri, başında Behice Boran'ın bulunduğu grup da sosyalist devrimi savunmaktadır. Geniş cephenin ve daha sonra da Milli Demokratik Devrimin zaman zaman CHP'yi de geniş cephe içinde telakki eden bir zihniyeti bulunmaktadır. Bu zihniyet MDD'den önce, daha 1964 yılında *Yön* tarafından, Doğan Avcıoğlu'nun yaklaşımında da somutlaşan bir durumdur. Bu tarz bir anlayışa karşı ara tabakaların, zinde güçlerin devrimi gerçekleştiremeyeceği anlayışını en kapsamlı ve tutarlı bir şekilde savunan entelektüel Behice Boran olmuştur. Behice Boran'ın bu tür savunusu daha dar bir çevrede yankı bulmuştur. Yazıldığı dönemde fazla etkili olmasa da özellikle sonraki dönemlerde genel kabul görmüştür. Ama dar bir akademisyen grubu, Behice Boran'ın düşüncelerini hararetle benimsemiştir. Bu durum Behice Boran'ın marjinal bir konumda olmasının bir başka göstergesi olmuştur. Marjinal kalma partinin kitleselleşmesinin hemen arkasından Behice Boran'ın genel başkan olmasıyla gerçekleşmişe benzemektedir. Bu marjinalleşme ikinci TİP deneyimiyle iyice belirginleşmiştir. İkinci TİP'in etkileri çok daha dar çevrede görülmüş, özellikle bu sürecin bir döneminde TİP, TKP'yi yoğun bir şekilde MDD çevrelerinden gelen suçlamalardan daha yoğun bir şekilde eleştirmiştir. Tüm bunlar radikal bir farklılaşmanın ve kararlı sayılabilecek bir tavrın işareti ola-

rak görülebilir. Zaten yaşı elliyi geçmiş insanların kafasında eğer konuyla ilgiliyseler yukarıda anılan iki fotoğraf, çakılır kalır (televizyon programı ve 1 Mayıs fotoğrafı). Nitekim kendini tanıyanlar, hiç değilse konuşmalarını dinleyenler belki de ancak onlar, Behice Boran'daki kararlılığı anlayabilirler. Nihat Sargın'ın söylediği gibi Behice Boran'ı tanımak için yazdıklarını okumak yetmez, onu görmek gerekir: "Boran'ın sözü uzundu; ama ben sözü fazla uzatmayacağım: bir iki örnekle yetineceğim... çünkü biliyorum ki, konuşma başka şeydir, yazı başka; özellikle konuşan Boran olduğunda, sözcük sözcüğüne yazıya dökseniz bile, okuyanın, sizin dinlerken duyduğunuz etkilenmeyi aynen duyumsamasına, algılamasına olanak yoktur".[1]

Behice Boran'ın anlatılagelen bu marjinal konumu yanında genele uyan, ortalamaya işaret eden bir başka tarafı da vardır. 1960'lı yılların temel yaklaşımlarına bu anlamda yakın durmaktadır. Bu durumu da iki temel yaklaşımı çerçevesinde düşünmek mümkündür. Biri 1960'lı yılların hemen başlarında *Yön* dergisinde yazdığı Osmanlı toplumsal yapısının feodal olduğunu belirten makalesidir. Bu makalede ifade edilen düşünceler değişik devrim stratejilerini benimseyen çevrelerden kabul görmüştür. MDD stratejisini savunanlar da feodal geçmişten söz etmişlerdir. Türkiye'de bu noktada oluşmuş bir uzlaşma bulunmaktadır. Türk Marksist solunun genelde zaten Osmanlı toplumsal yapısıyla ilgisi yoktur, bu ilgi bu konuda yazılan değişik içerikli, eleştirel yazılardan kaynaklanmıştır. Genel mahiyetteki uzlaşma Türk toplumunun evriminin herhangi bir Batı toplumunun evrimi gibi olduğudur. Özgünlükten değil evrensellikten bahsedilmektedir. Stalinist bir çizgi de Türkiye'de etkindir. Türk toplumsal yapısının da ana hatlarıyla Batı toplumlarının evrimine benzediğine dair bir kanaat bulunmaktadır. Türkiye'de sorunun tartışıldığı dönemlerde, toplumsal yapı konusundaki düşünceler hep böyle formüle edilmiştir. Sosyalist

[1] Nihat Sargın, *TİP'li Yıllar 1961-1971 Anılar Belgeler*, Felis Yay., İstanbul, 2001, s. 440.

ideologların bir kısmı sürekli olarak Aren-Boran oportunizminden söz ederken bile Behice Boran'ın Osmanlı toplumunu tahliline benzer bir yaklaşım içinde olmuştur. Hatta tartışmaların üzerinden yıllar geçtikten sonra Türkiye'deki Feodalite - ATÜT tartışması konusunda kendi isimlerinin Behice Boran'ın yanına yazılması teklifiyle sonuçlanan mizahi makaleler yazılmıştır. 1960'lı yılların en yaygın tartışma konusu da zaten toplumsal yapı üzerinde odaklaşmıştır. Akademisyenler de dahil çoğu entelektüel, daha ortodoks olan çizgiyi savunmuştur.

Bir de bu durumu nakzeden bir tutum vardır. Bu nakzeden tutumu biraz da dönemin özellikleri çerçevesinde görmek mümkündür. 1965 yılı dolaylarında feodalite tartışmalarından soyutlanarak Türk toplumunun ve Türk siyasetinin farklı, özgün bir yön taşıdığı şeklinde genel, yaygın bir anlayış bulunmaktadır. Bu düşünce en bariz ifadesini Türkiye Sosyalizmi, Güleryüzlü Sosyalizm kavramlarıyla Mehmet Ali Aybar'ın sözlerinde bulmuştur. Mehmet Ali Aybar'a yönelik her iki kesimin eleştirisi de tek tip sosyalizm olabileceği şekline bürünmüştür. Bir kesim Aybar'ı marksizmden sapmakla suçlarken, diğer kesim bir sözcüsünün ağzından *"Türkiye Sosyalizmi"* ve *"Sosyalizm"* başlıklı bir kitapla *Türk Solu* dergisinde yazılan metinlerin toplanmasından oluşan polemik tarzında bir kitapla cevap vermiştir. Aslında iki grubun anlayışı birbirine benzemektedir. Ancak bu cevaplara rağmen *Sosyalizm* ve *Türkiye Sosyalizmi* kitabının çizgisinin en önemli adamı "Her Devrim Milli Bir Yol İzler" başlıklı bir makale yazmıştır. Gene aynı yıllarda Behice Boran yazdığı temel kitabında Türkiye'de sosyalizmin farklı bir yol izleyeceği şeklinde yorum yapmıştır. Daha doğrusu kitabının temel ekseni bu olmuştur. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse evrensellik yanında özgünlük çelişik bir şekilde de olsa çok sayıdaki solcu Türk entelektüelinin temel davranış kalıbını oluşturmuştur. Belki özgünlük vurgusu, 1970'li yılların başından itibaren bitmiştir. Erken dönemdeki bu iki özelliği

itibariyle Behice Boran'ın tipik bir Türk sosyalisti olduğu söylenebilir.

Behice Boran'ın incelenmesi gereken bir başka özelliği siyasetle, eski siyasetle, TKP ile ilişkisi ve kültür konularını değerlendiriş biçimidir. Aslında iki husus da birbiriyle bağlantılıdır. Kültür konusu Türkiye'de uzun yıllar belli bir çevrenin hakimiyetinde gelişmiştir. Sanatın değişik dallarında MDD çizgisinin neredeyse hiçbir etkisinin olmadığı anlaşılabilir. Kültür ve sanat alanı neredeyse bütünüyle TKP'nin etkisi çerçevesinde şekillenmiştir. Buna tepki olarak oluşan siyasal hareketlerle, bu kültür anlayışının önemli buluşma noktaları vardır. Bu iki noktadaki görüşleri itibariyle Behice Boran tipik bir Türk solcu aydını olarak telakki edilebilir. Özellikle kültür alanında bu etkinin varlığı hesaba katılmalıdır. Behice Boran'ın kültür ve sanat alanındaki düşünceleri pek incelenmemiştir. Durumun böyle olmasının göstergelerinden biri, kültür alanındaki etkililiğinin biçiminin pek belirgin olmamasıdır. Siyaset ve toplumsal yapı konularında olduğu gibi bu konuda kilometretaşı mahiyetindeki yazıları bilinmemektedir. Bu hususun altının belirgin bir şekilde çizilmesi gerekmektedir.

Düşüncenin şekillenmesinde edebiyat olağanüstü önemlidir. 1940 kuşağı ve toplumcu-gerçekçi edebiyat Türkiye'de sosyalizmin siyaset alanında etkin olmadığı dönemlerde de vardı. Bir anlamda 1960'lı yıllardaki sanat-edebiyat da eskiden kaynaklanan bir çerçevede gelişmiştir. Edebiyatın bu çerçevede gelişmesinin düşünce dünyası ve siyasetle bağlantısı bulunmaktadır. Aslında TKP ile sorun bir başka noktada oluşmuş, TKP'nin içindeki bir eski grup, 1960'lı yıllarda TİP'e karşı bir muhalefet şekillendirmiş, bu muhalefet de MDD'nin düşünsel içeriğini biçimlendirmiştir. Bu nedenle de TİP ilk dönemlerde TKP ile arasına mesafe koymuş, bir dönemde de, ikinci TİP döneminde de, yoğun TKP eleştirisi yapmıştır. Ancak temel bağlantı noktası daha sonra oluşmuş, Behice Boran'ın hayatının son günlerinde TBKP'nin

kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Belki de bu süreç, hareketi doğal mecrasına sokma eylemidir. Aslında bir başka boyutuyla ileri demokrasi anlayışıyla MDD anlayışı örtüşmektedir. Alt tarafı iki çizgi de aşamalı devrim anlayışında buluşmaktadır. Dolayısıyla bakıldığı nokta esas alınmak koşuluyla Behice Boran farklı şekilde değerlendirilebilir. Zaten bu makalenin cevaplamaya çalıştığı temel soru da budur: Behice Boran marjinal bir siyaset adamı mı, yoksa tipik bir sosyalist midir, sorusu hayatiyetini sürekli korumaktadır.

Tabii bakış tarzına göre Behice Boran zaman zaman değişik şekillerde nitelenmiştir. Aslında sathi bir şekilde okunduğu zaman etkililik alanı gelişkin görünmekte, fakat ciddi bir şekilde incelenmesi halinde farklı bir fotoğraf belirginleşmektedir. Bir de yukarıda ifadelendirilen görüşlerin tahlili geniş boyutlu bir kanaate varılmasını sağlayacaktır. Tabii bu gibi hassasiyetler bu dönemde hepten unutulmuştur.

Entelektüel olarak Behice Boran'ı daha gerçekçi bir şekilde değerlendirebilmek anlamında bir de yerellik/yabancılık bakımından problemlerin sorgulanması önem kazanmaktadır. *Biyografya*'nın bu sayısında yer alan bir başka yazıda da alıntılanarak belirtildiği gibi Behice Boran kendisine örnek olarak hep Halide Edip Adıvar'ın roman kişilerini almıştır. Fakat Halide Edip'in romanları hakkında yazdığı aynı makalede farklı düşünceler de iletmektedir. Onun Türk toplumuna yabancı gibi bakan bir yazar olduğunu belirtmektedir: "Geçen gün bir dostumla Halide Edip hakkında konuşurken, 'Halide Edip Türkiye'yi bir ecnebi gözü ile gören ve öyle anlatan bir muharrirdir' dedi ve ilave etti: 'hem de kendisi bu memleketi tanımağa ve eserlerinde temsil etmeğe o kadar çabaladığı halde...' Filvâki Halide Edip için konacak en veciz teşhislerden biri de budur. Kendisi Türk âdetlerinden bahseder, eserlerinde harici hayat şartlarını bir sahne dekoru gibi birer birer verir. Fakat bütün bu harici vasıfların yerli olmasına rağmen eserlerinde bir 'bu cemiyete has olmamak' vasfı sezilir. *Sinekli Bakkal* bu halin güzel bir numunesi-

dir".[2] Aynı zamanda onun toplum sorunlarına muhafazakâr çözümler üreten bir entelektüel olduğunu söylemektedir. Behice Boran, benzeri bir şekilde Muazzez Tahsin Berkant ve Kerime Nadir gibi popüler yazarların romanlarında orta sınıf kadınlarına bile yabancı bir hayattan bahsettiklerini söylemektedir: "Halbuki köylüye, şehirdeki kitlelere inmekten vazgeçtik, bugünkü romanların çoğu, orta halli şehir halkının, bu romanları okuyanların, sizin ve benim hayatımıza benzer hayatları da aksettirmekten uzak bulunuyor. Bu romanların birinde sarışın bir genç kızın başı, Rembrant'ın tablolarındaki başlara benzetiliyor (Kaçımız bir ressamın tablolarını biliriz? Böyle bir tarif bir şey ifade eder mi?). Diğer birinde İtalyan kiliselerindeki freskolardan bahsediliyor. Hele bir üçüncüsünde bir arkadaş diğerini 'bu medeni asırda telefon almayacak kadar insan kaçkını' olmakla itham eder (evlerimizin yüzde kaçında telefon vardır? Bizde telefon bu kadar mı taammüm etmiştir?). Ve nihayet, yukarıda da işaret ettiğim gibi, bu hikâyelerde anlatılan hayat Suadiye, Boğaziçi ve Çamlıca'da ve Avrupa şehirlerinde geçer; otomobillerden, kotradan, balolardan dem vurulur".[3]

Bu tür anlatımları, kitaplardaki anlatımları yerli olarak nitelenebilecek bir tepkiyle karşılamaktadır. Aslında Türk toplumundaki yaygın alışkanlıkların dışındaki anlayışları eleştiri konusu yapmaktadır. Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav genellikle olumlu olarak niteledikleri sanatçıların metinleri üzerinde dururken, Behice Boran mesafeli durduğu, daha doğrusu eleştirel baktığı edebi eserlerin değerlendirmesini yapmıştır. Bu çerçevede değerlendirildiği zaman da aykırı görünümlü ve fakat genel anlayışa uyan bir zihniyeti vardır. Görüşleri özellikle 1960'lı yıllarda telaffuz edilen edebiyat yaklaşımına uygun görünmektedir. Behice Boran bir anlamda böyledir. Hem aykırı bir yönü olan hem de en azından

[2] Behice S. Boran, "Halide Edib'in Yeni Romanları", *Yurt ve Dünya* 1, No. 5, Mayıs 1941, s. 27.

[3] Behice S. Boran, "Kadın Romancılarımız", *Yurt ve Dünya*, C.II, No. 7, Temmuz 1941, s. 78.

bir yönü itibariyle yaygın olanın çevresinde şekillenen bir görüşler manzumesi. Yaklaşımları özellikle bazı dönemlerde yaygın olanın bir işareti olarak anlaşılabilir. Son siyasal hareketini de sonraki etkileri açısından bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Behice Boran bu iki tutumu itibariyle 1960'lı yılların akademisyenlerini etkilemiştir. Bu etkiler üzerinde yeterince durulmamıştır. Çünkü Behice Boran hakkında yayınlanan metinler genellikle onun düşüncelerini benimseyenler tarafından yazılmamıştır. Behice Boran'ın düşüncelerini ciddi olarak benimseyenlerin onun yazdıkları üzerinde önemseyerek durdukları görülmemiştir. Siyasal yaklaşımından öte, özellikle kültürel alana ilişkin düşünceleri titiz bir şekilde incelenmemiştir. Dolayısıyla söyledikleri fazla irdelenmeden genel kabul görmüştür. Ancak bugünlerde neredeyse hiç kimsenin gündeminde bulunmamaktadır. Belki de siyaset bilimcilerden daha çok feministlerin dikkatini çekmektedir. Bu konuda kendi görüşünün ne olabileceğini ciddiyetle düşünmek anlamlı olabilir. Yazdıklarını Türkiye'de şekillenmemiş modernleşmenin bir işareti olarak görmek gerekmektedir. Asıl önemli olan husus bu modernleşme anlayışını çözümlemeye çalışmaktır.

MÜBECCEL KIRAY'LA SÖYLEŞİ*

Ayşegül Yaraman Biz Behice Hanım'la ilgili olarak, tahmin edebileceğiniz gibi, hayatında çok önemli bir yer işgal ettiği için TİP camiasından olan, olmayan birçok kişiden yazı talep ettik. Bir de halihazırda üniversitelerdeki araştırmacılardan da hem sosyolojik bir yorum hem de genel bir Behice Boran değerlendirmesi istedik. Onun ötesinde de, özellikle birebir ilişkileri yansıtmayı amaçlıyoruz. Mesela, Adalet Ağaoğlu Güner Sümer'i, kardeşini yazarak, açılmamış şeyleri dile getirdi. Bunun için, herkesin, tartışmasız üzerinde birleştiği isim siz oldunuz. O yüzden, sosyolojik bir kaygıdan önce insani ilişkilerden söz etmek istiyoruz.

Mübeccel Kıray Evet, Behice Hanım'ı çok yakından tanıdım ben. Dil-Tarih'te talebeydim. Eğer bu yeni çıkan kitap elinize geçtiyse...

A.Y. Evet.

M.K. Orada da görmüşsünüzdür. Harp yılları idi ve oradaki hocalar adamı şaşkına çevirirdi. Bazıları çok rafine, çok rasyonel, çok anlaşılır, çok temelli idi. Bazıları ise tam tersi. Yahu nereye geldik biz, n'oluyoruz filan derken, bunların içinde bir de çok zarif, çok şık ve çok akıllı, kirli pembe birtakım tayyörler giyen birisi ile de karşılaştık -o zamanlar öyle şeyler bulunmazdı çünkü- şimdi; televizyon sunucularımız sağolsun, kavuniçi ceketlerle falan bizi tanıştırdılar. Pencerenin de yanında dururdu; sınıfı görebilmek için. Sonra hoca olunca anladım, orada durunca ışık çocukların yüzüne geliyor. Dar zamanda son derece enerjik, başı sonu belli ders anlatan, heyecanlandıran bir hoca. Gencecik kız mıydı, yani kaç yaşında, nasıl biri? Biz liseden yeni mezun olmuşuz. Ben İzmir Kız Lisesi mezunuyum. Kolejlerde sene kaybetmemiş olduğum için tam on yedi buçuk yaşında, on

* Söyleşi bandının çözümü: Ali Ergur ve Şule Tankut-Tuğcu tarafından gerçekleştirilmiştir.

sekiz yaşında bir kız. O da hani neredeyse bizimle yaşıt gibi geliyor. Ama sanırım 27-28 yaşlarında idi. İsmini öğrenmiştik, Behice Boran; sosyoloji hocası; çok etkileyiciydi. Son derece iyi ders anlatırdı. O kadar genç, o kadar şık, o kadar zarif ve o oranda da bilgili. Saçları, İngiliz tâbiriyle page denen tarzda, içe doğru kıvrılmış, çok hoş bir kadın. Alnı çok açık, değişik bir fiziği, değişik bir yüzü vardı. Yahu nereden çıktı bu, nasıl yetişmiş falan diye birbirimize soruyorduk. Sınıflar da çok küçük. 'Çok küçük' dediğim zaman aklınız almaz. Yaklaşık on beş, on yedi kişi. Sonra iyice tanıdık, Behice Boran'ı. Anladığımız kadarıyla, İstanbul, Arnavutköylü, öyle diyelim, herkes bir köylüydü o zaman, Kadıköylü, bilmem nereli. O da Robet Kolej kökenli ve Michigan Üniversitesi'ne gitmiş. Rekor bir zamanda doktorasını almış. Tabii kolejden mezun olduğu için, o kolej tahsilini sadece iki sene sayardı o zamanlar Amerikalılar; şimdi artık saymıyorlar. Yükekokuldan başlatıyorlar. Onun üzerine iki sene lisans almış, bizim tâbirimizle, onların tâbiriyle bachelor. Ondan sonra da, üç buçuk senede de doktora almış. Böyle dört, dört buçuk sene içinde büyük bir heyecanla geri gelmiş. Çok neşeli, çok parlak, nükteli biriydi. Biz bayıldık derslerine, üç beş kişi böyle, bulmuşuz birbirimizi. Çok etkileyici, stimüle edici bir kişi. Bu böyle dört sene gitti. Bir sene temel çerçevesiyle, toplumlar da, yani sade organizmalar değil, toplumlar da evrimleşir. Ve bu evrimleşmenin içinde ne biçim bir etkileşim olur, ilkeller, tarıma dayalılar, sanayi devrimi, modern toplum dönemlerinde yaşayanlar vesaire. Behice Hanım'm bunu anlatması, bir iki senesini aldı; tabii çeşitli sömestrlerle bölünerek. Ama nasıl heyecanlanırdık bunu dinlerken! Dışarı çıktığımızda da, sonra n'olucak, keşke bitmeseydi, öğleden sonra da dinlesek derdik. O zamanlar biz çok genç talebelerdik; fakültenin içinde nasıl etkileşimler var, başka hocalarla onun etkileşimleri nasıldır, üniversite idaresiyle ne yapıyor ne yapmıyor falan, bunları üçüncü sene sonunda fark ettik.

Amerikada öğrencilik yıllarında

Harp sürüyordu, İkinci Cihan Harbi, bütün dünya kutuplaşmıştı, ya o taraftansınız ya bu taraftansınız, ne olup bittiği çok açık değil. Ama üçüncü seneden sonra biz de epey bilinçlendik ve farkına vardık ki, Behice Hanım'ın anlattıkları, bazı felsefe hocalarımızın anlattıkları ile hiç uyuşmuyordu. Felsefe'de anlatılanlar çok karışık, anlaşılmayan şeyler oluyordu. Bu arada Behice Hanım'ın şöhreti birden yayıldı. İyi ders anlatıyordu: yalnız içeriğiyle değil, anlatış şekliyle de çok etkiliydi. Siyasal Bilgiler Fakültesi asistanları bile, -o zamanlar daha hâlâ Mülkiye'ydi- örneğin Aydın Yalçın falan, sonra Türkiye'nin yazı ve Türk politik hayatında öne çıktı; ya da Aziz Köklü, sonradan dekanlık da yaptı; Behice Hanım'ın derslerini -Behice Hanım birinci sınıf dersi veriyor, yahut ikinci sınıf dersi; bunlar asistan, doktoralarını vermiş ya da vermek üzereler- gelip dinlerlerdi; o kadar etkileyiciydi. Fikirlerine katılırlar katılmazlar, o başka hesap, ama ge-

lip dinlerlerdi. Herkes Behice Hanım'ın çok iyi bir sosyoloji dersi verdiğini kabul etmişti. Talebelerine yalnız sosyolojiyi öğretmiyordu; bir yaptığı iş de, "Türkçe'de çok az kaynak var; ben size belirli bir miktarını aktarabilirim, ama eğer siz üniversite tahsili yapıyorsanız, sizin bir yabancı dili, -özellikle İngilizce üstünde durardu- bilmeniz gerekir" derdi. Bizi öyle motive etmiştir ki, ben hemen özel İngilizce ders almaya başladım. Ve rahat kitap okur hale geldim. Birden sosyoloji derslerinde bir bütünleşme oldu. Behice Hanım'ın anlattıklarını tamamlayan şey, Niyazi Berkes'in anlattığı Sosyoloji Fikirleri Tarihi idi. Muzaffer Şerif bir sene sonra DTCF'ne geldi. İnanılmaz zenginlikte bilgi birikimi ve birleştirici kafası olan, başka türlü bir insandı. Onun da bütün meselesi, birden hepsini aktarmak istediği için, -vakit yok, bu çocukları yetiştirmek lâzım- diye, yüzünü buruşturur, yutkunur ve öyle ders anlatırdı. Bu durum bazı öğrencileri, eğer dinlemiyorlarsa, rahatsız ederdi. "Canım bu adam da bir cümlesini bile bitirmiyor." Halbuki doğru değil; bitiriyordu. Yarım sene aldı Muzaffer Bey'in bu özelliğini anlamak. Ama şimdi, bir insanın bütüncül bir ele alışla gözlemlenmesi lâzım. İşte toplum ne kadarını verir, çevre ne kadarını verir, organizma olarak nedir, veriler nedir; hâlâ beylik problemlerdir bunlar; hâlâ çok konuşulur. Ama çok iyi anlatırlardı bunu. Böylece biz birbirini tamamlayan hocaların arasında, Behice Hanım'ın da bunların içinde en etkin olduğu bir devrede, üniversiteyi bitirdik.

Bir şeyi de tamamlamak lâzım: Bu bizi etkileyen grubun içerisinde Nusret Hızır ve İngiliz Edebiyatı'nda Saffet Korkut diye bir hanım vardı ve böyle üç-beş hoca daha, sonradan Kaliforniya'da daha da başarılı olan, Hitler'den kaçarak gelmiş olan Wolfgang Eberhardt; hepsi oradaydılar ve bizi hamur yoğurur gibi yoğurdular. Hani Çiller Hanım köfte yapıyormuş siyasetçilere, onlar da bizi öyle yoğurdular! İçlerinde en etkin olanı benim açımdan Behice Hanım'dı. Muzaffer Bey, *Irk Sosyolojisi* diye bir kitap yayınladı. İkinci

Dünya Harbi'nin anlaşılması için çok yardımcı olan kitap bu kitaptır. Behice Hanım'ın yazıları her zaman soyuttur. İnanılmaz miktarda çok referans vardır. "Acaba çeşitli insan grupları arasında zekâ farkı var mıdır?" diye yapılan deneyler... Belki binlerce şeyden sözeden küçük bir kitaptır, ikinci elden, beşinci elden sahaflarda bulunuyor bazen. Bütün göstermek istediği doğuştan gelen yetenekler içerisinde insanlar arasında fark yok. Zekâ testleri, önemli ölçüde kültüre, yani öğrenilmiş olanlara dayanmış olmasına rağmen kabaca yine de fark olmadığını göstermeye çalışmıştır.

Şimdi meşhur Üçüncü Sosyal Bilimler Kongresi miydi hangisiydi tam hatırlamıyorum. Sosyologlar bakımından Ankara'da kritik bir oturum. Üç dört kişiydi konuşan; 1940'larda sosyoloji ve psikoloji anlatılıyordu; bir psikolog, Ortadoğu'dan, Solmaz'dı galiba, Muzaffer Şerif'i son dakikalarında görmüş, yani ölmeden biraz evvel filan, bana da Behice Hanım düştü. Büyük bir memnuniyetle... 1944'ten sonra DTCF'de çok tatsız şeyler olmuş ve Behice Hanım mahkemeye verilmişti. Behice Hanım doktorasını Michigan'da almıştı. En büyük üç beş antropologdan biri olan Leslie Whyte'la sınıf dışında karşılaştım. "Türkiye'den Behice diye birini tanıyor musun?" dedi bana. "Evet" dedim; o zaman da açığa alınmıştı. Birileri bunu haber vermiş anlaşılan. "Evet" dedim, "maat-t-teessüf". "Yahu ne isterler o kızdan?" dedi. "Ben" dedi, "yirmi senelik hocayım; karşımda oturan en akıllı insandı; ondan daha iyisi gelmedi; keşke hiç göndermeseydik onu! En akıllısıydı gelen" diye... O meşhur mahkemede anlaşılan çok çok kasıtlı distorte edilen beyanlar yapılıyor, ifadeler veriliyor, şahitler gösteriliyor. Memlekette neredeyse en iyi tarihçi filan diye anılacak birisi, kalkmış, "Behice Hanım, saçını kırmızıya boyatmış" diyor; onun için komünist olmalı (kızıl saçlıydı Behice Hanım!). Olayı düşünebiliyor musunuz?

Ali Ergur ... kırmızı kalemle sınav kağıtlarını düzeltiyor diye...

M.K. ... kırmızı kalemle... Ama bu çok doğru, bunlar oldu.

A.E. Tabi, tabi...

M.K. Bu var. Oradan belli. Bir mahkeme ki bunları delil diye alıyor... Şimdi bir kere bu ifadeyi veren zaten sefalet. Allah'tan mahkeme bunu delil saymamış. Ama vardı bu tutanaklarda. 1944-46 yıllarında, ben Amerika'ya gitmeden evvelki son iki sene içerisinde iki dergi çıkarmaya başladılar. Birisi *Yurt ve Dünya*, birisi *Adımlar*. *Adımlar*'ın giriş yazısı vardır. Okunacak en derli toplu, sınıf dışı okunacak, ders olmayan şekilde okunacak dergidir, değişme meselelerinden bahseder. Onların hiçbirisinin içinde, yahut *Yurt ve Dünya*'da, hiçbirisinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan inkılapların aleyhinde olan bir tek laf yoktur. Onların hepsi tasdik edilir, ilerlenir, daha çok niye yapılmadığı mesele olur. Aynı devrede, halbuki, *Ülkü* diye bir dergi çıkardı, orada mesela Mehmet Emin Erişirgil'in bir makalesi vardır; "Türkiye'de ırk bozulmuştur. Almanya'dan insanlar gelsin, bu ırkı düzeltsin." Bunlar da ırkçı. Yani siz bizim ne kadar karışık bir zamanda yaşadığımızın farkında değilsiniz. O zamanlar dincilik yoktu; bu doğru. Yani dağıtılmıştı her şey. Zaten dünya son derece önemli bir sekülarizasyon süreci geçiriyordu; din önemini kaybetmişti. Her yerde din önemini kaybetmişti; Batı'da kaybetmişti. Meşhurdur işte; hangi araştırma kitabını açsanız, kiliselere gidenlerin adedinin yüzde yetmişlerden yüzde üçlere, yahut beşlere düştüğü görülüyordu. Türkiye de bundan nasibini almıştı. Geleneksellik evet, fakat dinsellik, hele siyasi dinsellik hayır. Behice Hanım'ın ders dışı ele alışlarında, topluma dönük olmak, insanlara dönük olmak, refah seviyesini çoğaltmak, daha dışarıya açık olmak çok yer tutardı. Ama Behice Hanım'ın meselelerinden biri dışarıya açılmanın çok gerekli olduğu, açılındığı zaman da ne olduğu meselesi üzerinde kafa yormaktı. Onun en önemli meselesi, iki köy tipinin karşılaştırılması meselesi, orada bunu ele alır. Açık olanla kapalı olan, yani

dışarıya ihracat yapan ovadaki köylerle, çok tekdüze kalmış olan yukarıdakiler meselesi. Oradaki yazıların çoğu bununla ilgilidir. Dünya edebiyatını tanıtmak, dünya fikir alemini tanıtmak, yayınları tanıtmak, başka türlü bakmayı düşünmek üzerinedir. *Adımlar*'daki yazılarda hâlâ hatırlarım: Ankara'da opera başlamış. Her sene iki opera koyuyor, Devlet Operası. O senekilerden bir tanesi de Butterfly, Madame Butterfly idi. Şimdi herkes bunu bizce iyi söyledi, kötü söyledi, bilmem kim daha iyiydi diye yorumluyor.

Behice Hanım'ın analizi, dışarıya açılan Japonya'da, Amerikalılarla temasta bir insan dramını anlatan müziğin güncelliğini vurgulamıştır. Öbür taraftan sesi çok iyiydi, Behice Hanım'ın; çok güzel türkü söylerdi. Ruhi'yle birlikte söyledikleri türkülerin tadına doyum olmazdı. Artık sonradan, son iki seneden bu tarafa talebesi olduğum zamanlar, çok gençler de gelmezlerdi, ama biz, onun doktora talebeleri, Siyasal'daki asistanlar falan, Ankara'da yapacak iş yok pazarları; çevreye yürürdük. Yürürken türkü söylerdi Ruhi; Behice Hanım da. Herkes susar; ikisini dinlemek için. Çünkü çok güzel söylerdi hakikaten. İç hayatı zengin bir kadındı Behice Hanım, çevresiyle ilgisi vesaire... Onun en iyi yaptığı şeylerden birisi, *Adımlar*'da çıktı zannediyorum; sonra yayınlanmadı; yayına hazırladı da yayınlanmadı nedense, ben okudum... imlâsına bakıyordum... Loughton Hugh diye bir zenci şair vardır Amerika'nın, onun şiirlerini tercüme ediyordu; birinci sınıf şiir tercümesidir. Onu ben gitmeden bir sene evvel yaptı. Vekâlet emrine alındılar. Boş olduğu zaman da bu konuyu yapıyordu. Bu tarafları çok ilginçti. Kitaplığında hem edebiyat ile ilgili hem resimle ilgili çok iyi kitapları vardı; herkese verirdi; herkes okusun diye.

A.Y. Sizin Amerika'dan sonra yolunuz tekrar nasıl kesişti?

M.K. Tabi, tabi...

A.Y. ... hiç kopmadı belki.

M.K. Amerika'dan döndüğüm zaman, Behice Hanım Barışseverler Derneği'nde mahkûm olmuş, Ankara Hapishanesi'ndeydi. Hemen gittim, gördüm. Çok sevindik birbirimizi gördüğümüze. Tabii ilk sorular soruluyor: "Bir şeye ihtiyacınız var mı?" falan. Çok iyi hatırlıyorum: İşte "şu biçim iç çamaşırı istiyorum, bu biçim bilmem ne istiyorum. Anneme söyleyemiyorum, o çok yaşlı. Ne söylesem ağlıyor." "Peki siz üzülmeyin. Ne istiyorsanız söyleyin. Ben giderim, getiririm" falan. Böyle en özel ihtiyaçlarından kitaplara bilmem nelere kadar... Gittik geldik o zaman hapishaneye. Çok canlıydı hapishanede; Dil-Tarih'teki odasında görmüşüm gibi gelmişti. Tabi aynı değil, çok değişik ama... Ondan sonra çıktılar. Ben Ankara'daydım. Hâlâ bir iş bulamamıştım. Ankara'daydım. Çıktıkları gün, hepsiyle beraber konuştuk, vesaire... Yapılacak bir şey yok, buraya gelinecek; İstanbul'a gelinecek. Zaten Nevzat, eşi gelmişti daha önceden.

A.Y. Bu arada doğum da yapmıştı değil mi, Behice Hanım?

M.K. Evet, evet. Çok kötüydü. Ben gitmeden, kıyamet kopuyor. Vekâlete alındılar. Mektebin içinde çocuklar gürültü çıkarıyor, vesaire. Benim orayla ilişkim kesilmiş, aslında kesilmemiş de, doktoramın son parçalarını veriyorum, Behice Hanım'a falan. Behice Hanım doğumu yapmak üzereydi, düşük yaptı. Çok üzüldü. Çünkü yaşı da ilerlemiş...

A.Y. Behice Hanım'a da "hocam" denmiyor muydu?

M.K. Hayır hiç. Ömrümde bir kere "hocam" demedim; hiçbirisine. Bu, İstanbul'daki hocaların ukalalığıdır. Şimdi benim kocam doktor, o anlatır. Hastahanede özellikle, kapıdan telefon ederlermiş: Hoca geldi, diye. Ondan sonra alt kapıdan girdiği zaman da tekrar birisi yukarıya telefon edermiş; hoca geliyor kliniğe diye. Sonra bütün hemşireler, bütün asistanlar, herkes gelirmiş. Kapıdan girerken, birisi ho-

canın çantasını alırmış, öbürü beyaz önlüğünü tutarmış. Bakın bunu yaşamış yani, o hep anlatıyor... Sonra: "Bugün kimleri göreceğiz?"

A.Y. Seremonide...

A.E. Emperyal bir eda ile...

A.Y. Evet, evet.

M.K. Ötesi, tamam evet biraz daha kıdemli birisidir benim gözümde.

A.Y. Göreceli olarak...

A.E. Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bunun galiba tamamen zıttı bir hava vardı.

M.K. Evet, hiçbir şey olmazdı. Orta Doğu daha da öyleydi. Burada ancak yalnız hocam değil de hiç olmazsa "Mübeccel hoca" dedirtmeyi başardım.

A.E. Otomatik olmuş.

M.K. Küfür ediliyormuş gibi geliyor.

A.Y. Bu arada da doğum yapabildi değil mi Behice Hanım?

M.K. Evet, ben döndükten Barışseverler davasından sonra doğum yaptı. Dursun doğdu. Melih Cevdet'in "İşte Dursun Bebek bizim dünya" diye bir şiiri vardır. Behice Hanım'ın oğlu için yazılmıştır. İşte gittim, geldim. O da girdi, çıktı. İstanbul'dayız. Ben Amerikan Haberler Bürosu'nda bir iş buldum; çalışıyorum. Taksim'de eski Osmanlı Bankası'ndan aşağıya inen bir yokuş vardır; Kazancı Yokuşu. Onun Fındıklı tarafına yakın tarafta bir apartman katında otururdu Behice Hanım. Ben de o aralık Şişli'de oturuyorum. Dursun büyüdü, ama izini kaybettim. Nerededir şimdi bilmiyorum.

A.Y. Peki Behice Hanım annelik yapacak fırsat bulabiliyor muydu?

M.K. Buldu, buldu tabi canım. O çok disiplinli bir insandı. Tercüme yaparak hayatlarını kazanıyorlardı...

A.Y. ... karı, koca...

M.K. Son derece zor günleri oldu parasızlıktan. Behice Hanım, gününü öyle bir bölmüştü ki... annesi yanındaydı; o da yardım ediyordu. Ülker vardır; piyes yazarı. Piyeslerinde hep bir akademisyen kadın vardır. Bunu rejisörler alırlar sokak kadınından beş beter ederler: Çok ağır makyaj, çok yüksek topuk, çok şatafatlı elbise... Ne bu? Doçent! Yahu hangi doçenti gördünüz böyle? Binde bir, belki bir gece davetinde... Yahu kardeşim, akademisyen dediğinin vakti olmaz saçını taramaya; eğer aklı başındaysa; yoksa akademisyen değildir. Ülker'e söyledim, "bak Ülker, sen müdahale et! Sen piyesin yazarısın. Sahneye konduğu kadar sen de oradasın. Ne diye müsaade ediyorsun akademisyenlerin böyle takdim edilmesine?" "Bilmem öyle yapıyorlar." "Hayır yapamazsınız, bakın böyle değil bu iş" demiştim. Bu anlamda, Behice Hanım gibi insanlar da... ben de kendi çocuğumu kendim büyüttüm; üç yaşına kadar çalışmadım ben,

sırf kız büyüsün diye. Ben yalnızdım, annemi kaybetmiştim. Behice Hanım'ın hiç olmazsa annesi vardı; çok insanın annesi bu işi yapar. Behice Hanım disiplinli. Şimdi sabah kalkılıyor. Dursun'un ihtiyaçları görülüyor. Dokuzda Behice Hanım makinesinin başına otururdu. Tercümelerin şu kadarı yapılacak. O iki saati kendisine çalışma zamanı diye ayırdığında annesi çocukla meşgul olurdu. Uyutur, uyanır, her neyse, sokağa çıkar gelir. Sonra tekrar Behice Hanımı alır onu; böyle devam eder gider. Bir aralık sonra oradan çıktılar; o zor zamanlardan sonra. Şehir, çocuk vesaire zor oluyor diye. Göksu'da, Anadoluhisarı'nda, çok şirin bir evde oturdular. Orası tabi sayfiye gibiydi aynı zamanda. Gene aynı şey: Behice Hanım gerektikçe şehre inerdi. Nevzat her gün inerdi. Çocuğa bakılırdı; büyürdü. Biraz daha vaziyetleri düzelmişti. Ağır işler için yardımcısı vardı; işte cam silmeye, yer silmeye falan. Ama gerisini kendisi yapardı. Behice Hanım'ın yaptığı ütüyü kimse yapamaz. Yemeğe çağırdığı zaman da çok güzel yemekler yapardı. Böyle ıspanak püreleri falan; hepimizin her zaman yapmadığı şeyler.

A.E. Sağlam bir kişilik hepsiyle birlikte bir bütün olarak...

M.K. Ve bunları mesele yapmazdı; lafını bile etmezdi.

A.E. Yani hapishanede de sağlam duran, dersini de çok düzgün anlatan, çok elegan bir giyimi olan falan. Hepsi aslında bir kişilik bütünlüğü.

M.K. Her zaman çok az parayla çok düzgün giyinirdi. Ama pembe elbise... kirli pembe aslında, eflatuna gidecek ama gitmiyor! Çok zor bir renkti o. Ders anlatırken müthiş etkilenmiştim, on yedi yaşında.

A.Y. Türkçesi de güzel herhalde değil mi?

M.K. Tabi. Ondan sonra öğrendim ki, ilkokulu da Fransız okulunda okumuş. Onun için, sonradan TİP'le Parlamento'ya girdiği zaman, her partiden bir kişi bu Avrupa'daki toplantılara gönderilir ya, sık sık Behice Hanımı giderdi öyle yerlere. Orada Fransızca konuşurdu. Gerekirse

İngilizce konuşurdu. Onun dilini duyana kadar, "işte bu Türk kadını!" falan; zaten Türk kadınına ehemmiyet vermiyorlar. Behice Hanım'ın dili ve fikirleri ve birikimi ortaya çıktıktan sonra her zaman etrafında bir çevre, karşılıklı konuşma vesaire. Bizim milletvekillerimizin dil fukaralığı malûm. İngilizceyi de Fransızcayı da çok iyi konuştuğu için çok başarılı temsilcilikler yapmıştır. Tanınayım diye de kendisini öyle pek öne sürmezdi.

A.E. Doğal olarak kişiliğini koyan bir insan.

A.Y. Kendiliğinden geliyor.

M.K. Evet kendiliğinden. Sonra bir de bir şey işittim; bu rivayet ama. Beşinci elden işittim. Parlamento'da çok güzel konuşmaları olurmuş. Ben duymadım ama olmaması için sebep yok. Adalet Partisi zamanında, Adalet Partililer "şu kadına bak yahu" derlermiş, "bizim hatunlar şişmanlamaktan başka bir iş bilmiyor. Şuna bak nasıl konuşuyor!" Dediğim gibi bu böyle geldi; arkadan.

A.Y. Çevreyle ilişkileri nasıldı? Arkadaş ilişkileri?

M.K. Çok rahat.

A.Y. Kalabalık bir çevresi de var herhalde?

M.K. Akademisyenler, gazeteciler falan, öyle insanlar. Sonra parti geldiği zaman o bambaşka bir şey oldu. Parti faaliyetleri başladığı zaman, ben de artık Orta Doğu'daydım. Ankara'da ev var. Son seneye kadar, geldiğinde bize gelirdi. Bizde kalırdı; gece. Biz onun ilaçlarını başucuna koyardık. Yatağını da hazırlardık. Bir de anahtar verirdik. Çünkü o partililerin ne zaman ne yapacağı hiç belli değildi. Biz uyurduk, o ne zaman istese gelirdi. Bizde kaldığı kadar sağlığının düzgün yürüdüğü söylenebilir. Her zaman hafif hastalıkları vardı. Bir karaciğer problemi vardı; o hep bakım istiyordu. O da şundanmış: Amerika'dayken, amipli dizanteri gibi bir şey vardır... O karaciğerde tahribat yapmış; o hep tekerrür ediyordu. Ağrılar, vesaire.

A.E. Kronik bir hal almış.

M.K. İşte o, TİP sürdüğü, biz de Ankara'da olduğumuz kadar, yani altmış sekizlere, yetmişlere kadar falan, Behice Hanım İstanbul'dan geldikçe bizde kaldı. Çamaşırını yıkar, hazırlar, onu beklerdik. Ne biz ona sorardık parti ne oldu diye, ne de o bize derdi "hadi girin partiye" diye. Hiç, hiç. İşte sağlığı nasıl, hangi filmi gördün, ne kitabı okudun? Böyle giderdi.

A.Y. Neler okurdu?

M.K. Her şeyi okurdu Behice Hanım.

A.E. Sosyoloji literatürüyle teması aynı oranda devam etti mi?

M.K. Hayır. Azalmıştı tabi. Çok azalmıştı.

A.E. Peki sosyolog kimliği devam etti mi sizce?

M.K. Bence, o sosyolojinin verdiği temel kavramlarla analizini sürdürdü. Ama tabi on on beş sene sonra çıkan yeni terimleri az kullanırdı. Okusa hepimizi iyi okuturdu eminim.

A.Y. Ailesi de küçük bir aile galiba, değil mi?

M.K. Şimdi, anladığım kadarıyla bunlar da Türkiye'deki okur yazarların %80'i gibi göç etmiş bir aile. Kazak Tatarları'ndan geliyorlar. Behice Hanım Tatar'dır; yüz şeklinden açıkça görülür. Babasını da çok küçük yaşta kaybetmiş. Bir dayısı vardı, kaybolmuştu, nerede olduğunu tam bilmiyorlardı. Annesi bahsederdi ondan. "Ağabeyim n'oldu, nereye gitti, kimlerle?" Dışarıda olduğunu tahmin ederdi annesi. Behice Hanım hiç lafını bile etmezdi, kim var kim yok diye.

A.Y. Ablaları var galiba, değil mi, var imiş, daha doğrusu.

M.K. Bakın ablasını bilmiyorum. Galiba bir de abla vardı. Ama onu ne gördüm ne de çok konuştuk o konuda.

A.Y. Fakat iyi okullarda okuyabilecek bir gelir düzeyine sahipmiş herhalde.

M.K. Evet, babası evvelden bir tahıl tüccarıymış. Oldukça önemli. Türkiye'de o zaman en iyi ticaret zaten tahılla yapılıyormuş galiba. Evet.

A.Y. Kişiliğini nasıl yansıtabiliriz?

M.K. Parlamenterlere sorarsanız, eli sopalı bir hanımdı derler belki ama değildi. Son derece rasyonel, artı sorumluluk bilinci son derece bilenmiş bir insandı. Artık işte mekteplerle ilişkisi kalmamış belli ki, bir daha giremeyecek, tekrar gelmeyecek. Maaşını da kestiler, her şeyini yokuşa vurdular. Ortalık çalkalanıyordu, gazetelere yazı yazmıyor, tam o sırada 6-7 Eylül hadiseleri oldu, belli bir şey tabii, arkasından da üç beş zaman sonra darbe geldi. O, 60 darbesiydi.

A.E. Evet, tabii.

M.K. Behice Hanım o zamanlar Ortaklar Caddesi'nde oturuyordu. Dursun büyümüştü. Behice Hanım çok ciddi çalışıyordu. "Mübeccel" dedi, "Sen hiç oturma, çünkü benim kafamı toparlamam gereken bir şey yazıyorum." "N'oluyor?" "Bu darbenin hesabının görülmesi lazım." Peki, ben çıktım gittim. "N'oldu?" dedim. Sorumluluk duygusu var tabi. "Biz bu memlekete sahip çıkmıyoruz" dedi. Siyaset daha ağır basıyordu hayatında. Dedi ki "Ben Gürsel Paşa'ya bir mektup yazıyorum." "Ne diyorsunuz?" O zamanki durumu da unutmamak lazım, ihtilal denen şeyi yapanlar orada iki gruptu. Tam Faşistler vardı; bir de daha toleranslılar vardı. O da farkındaydı bunun anlaşılan, başka kimlerle konuşuyor, kimlerle görüşüyorsa. "Onun ne demek olduğunu, büyük fikir çeşitliliğini ve ne tarafa gitmesi lazım geldiğini daha sorumlu kişilere direkt iletmek istiyorum" demişti. "Ne kadar tuttu bu mektup?" dedim. "Bir on dört sayfa tuttu" dedi. "Ben bu işe baş koydumsa, ben bu memleket hakkında yazı yazıyorsam, ben bu memleket için konuşuyorsam, bunu yapmak lazım." Peki, benim aklıma bile gelmez bu. Sorarlarsa söylerim. Kendimi o kadar, hiçbir zaman o kadar sorumlu hissetmedim. Ben şu anlamda hissetmiyorum, yani her şey bizim, yani ben bu memleketin vatandaşıysam bunların hepsinden sorumluyum. Siyasi bir kimliğim varsa, bu da benim sorumluluğumdur. Ve o mek-

tup gitti. Tabii ben iki ayda bir "Ne oldu Behice Hanım?" diye soruyorum. Bir ses yok.

A.E. O kadar uzun mektup okunmamıştır muhtemelen. Bu, darbenin hemen akabinde mi oluyor?

M.K. Evet, darbeden bir altı ay sonra.

A.Y. Yine, sizin muhakkak daha fazla anınız vardır, kişilik meseleleriyle, kişiliğiyle ilgili. Biz çünkü o yönüne hiç giremiyoruz, bir fotoğraf sadece bizim için. Ve dediğiniz gibi daha çok siyasal kimliği ön planda, onun için hani daha insani olan kısmını merak ediyoruz.

M.K. Son derece insancıl biriydi. İkramları yapar, sorunlarla ilgilenir ama ters bir şey söylerseniz o da parlar, sertleşir, ifade tarzında sertleşir, galiba bana da ondan geçti o. O denli reaksiyon gösteriyorum. Hiç öyle itici bir şahsiyeti yoktu. Çok sıcak, sempatik bir insandı. Fakat, fikirlerini sonuna kadar dayatırdı. Kavgasını ederdi, yüksek sesle.

A.E. Kavrayıcı bir insan, her anlamıyla.

M.K. Evet.

A.E. Kendi içerisinde bütünlüklü, dünyaya da bütüncül bir şekilde bakan bir insan.

M.K. Çok bütüncül bakıyor, her şeyi yerine koyuyor ve onların hepsine birden reaksiyon gösteriyor. Zırvalıklara da çok müsamahası yok. O tarafı öyleydi.

A.Y. Şimdi mesela sizin ilk intibaımız hep tayyörüyle ilgili, kıyafetiyle ilgili, o özen devam etti mi sonradan?

M.K. Parası olduğu kadar etti. Tabii parası olmadığı zamanlar da oldu. Her zaman saçını kendi yapardı, sonuna kadar öyle gitti, hapishanede gördüğümde de öyleydi, berbere gitmezdi, onun için kendisi yapardı. Her zaman bakımlı, yapılmış bir saçı vardı. Çok ilginçti o.

A.E. Aslında bir çeşit baskıya karşı da meydan okuma o.

M.K. Herhalde öyle.

A.E. Sağlam durmak her şeye karşı.

M.K. "Benim kişiliğimi bozamazsınız işte. Ben saçımı da yaparım, topuklu pabucumu da giyerim." Bir kere bir arka-

daşı yeni diktirdiği bir giysi için "sende iyi duruyor" demiş. O da "özenirsen sende de öyle durur" cevabını vermiş. İnsanın kişiliğinin kıyafetine yansıdığını yüzde yüz kabul ederdi. Böyle çapaçulluğa pek iltifat ettiği yoktu. O bir görgü meselesi. Sabahtan kalkar, temizlenir, saçını düzgün tarar, o gün giyeceği düzgün elbiseyi giyer. Basit, fakat düzgün etekler bluzlar vesaire. Ve işte makinasının başına oturur. Bu böyle. Ben bir kere Behice Hanım'ı sabahlıkla görmedim. Bizim evde kaldığı zaman bile, tamam banyoyu kullanır, çıkar, giyinir, sonra kahvaltı masasına oturur. Sabahlıkla ortalıkta dolaştığını görmedim.

A.E. Üniversiteden ilişiği kesildiği zaman, yolu ayrılmak zorunda olduğu zaman başka bir güzergâha giriyor, kesin. O geri dönülmez noktada, tabi siyasete doğru gidiyor.

M.K. Evet, iki ihtimal vardı. Ya dışarı gidecekti, ya burada kalacaktı. Burada kalacaksa, akademik kariyer yok.

A.E. Acaba o siyasi baskı olmasaydı ve akademik hayatta devam edebilseydi...

M.K. Türkiye'de başka bir sosyoloji olurdu.

A.E. Evet. Eninde sonunda acaba siyasi bir arayış da işin içine girer miydi sizce? Tanıdığınız kadarıyla, yoksa akademik bir rayda mı giderdi?

M.K. Tanıdığım kadarıyla şöyle: Akademik rayda çok verimli olarak giderdi. Artı dergiciliğe çok faydası olurdu, kendisi çıkarmazdı ama dergilere yazı yazardı. *Adımlar*, *Yurt ve Dünya* gibi falan, o dergilere yazı yazardı. Ama onlar hiçbir zaman akademik çalışmasının önüne geçmezdi.

A.Y. Ama yurtsever sorumluluğu dahilinde herhalde, o sizin dediğiniz. Yine de müdahil olurdu yani.

M.K. Ve eminim Türkiye'de sosyoloji başka türlü olurdu o zaman. Sosyal bilimleri genelde Türkiye'de yirmi senede biçiyorlar. Dil-Tarih'ten onu atmakla başlayan bir yirmi sene. 60'ların sonuna kadar Türkiye'de sosyoloji diye bir şey olmadı. Bir kere daha biçtiler, işte Orta Doğu dağıldı.

A.Y. Şimdi yeniden filizleniyor.

M.K. Doğru. Bu defa da çabuk toparlandı. Şimdi çok daha verimli şeyler var. Kaç tane demiştiniz sosyoloji bölümü?

A.E. Otuz iki bildiğim kadarıyla, artmadıysa otuz iki.

M.K. Peki diyelim ki otuz civarı, otuz-otuz beş civarı. Ama hiç değilse her sene iki üç bayağı düzgün çalışma çıkıyor. Yirmi sene hiçbir şey çıkmadı.

A.Y. Doğru.

A.E. Bir siyasi müdahalenin faturası ne kadar büyük oluyor.

A.Y. Tabii siyasi müdahale var.

A.E. Evet. Üstelik kaç siyasi müdahale ve tabi en kötüsü tarihsel bütünlükten kopuyoruz. Gelenekten kopuyoruz. Onların 1940'larda yaptıkları...

M.K. Yeniden sıfırdan başlamak gerekiyor.

A.Y. Birçok konuda olduğu gibi.

A.E. Ve bilinmiyor. Mesela o dönem, o entelektüel ortam, Dil Tarih-Coğrafya'nın entelektüel ortamı, ki Türkiye'nin o yıllardaki durumuna göre sanırım çok ileri bir düzeydeydi.

M.K. Şimdi eğer elinize düşerse ikinci el kitaplar falan, o zamanlar Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin bir dergisi çıkardı. Çok önemli makaleler var orada. Behice Boranlar, Niyazi Berkes, Muzaffer Beyler falan. Onun gibi on tane daha makale kalsaydı, başka türlü olurdu Türkiye'de işler, akademik anlamda.

A.E. 'Sosyolojide ikilik'le sinyalini veriyor zaten meşhur makalesinde. Bu köy sosyolojisine giriyor tabi. Aradan çok yıllar geçiyor, toplumsal yapı araştırmalarının tam altmışıncı yılı galiba. Teorik olarak çok şey eklendi; dünya literatüründe de, Türkiye'de de, minör de olsa birtakım şeyler eklendi. Tabi hepsinden önemlisi Türkiye'de toplumsal değişmenin akışı çok değişik yönlere gitti. Bu perspektif içinde, bugüne kadar uzanan dönüşüm süreci içerisinde, özellikle kentleş-

me, sanayileşme, modernleşme süreci içerisinde, toplumsal yapı araştırmalarının konumunu nasıl görüyorsunuz?

M.K. Şimdi iki köy tipi olduğu için, şehirleşme yok. Derslerinde vardı, ama o kitaplarda yoktur.

A.E. Araştırmada yok, hayır.

M.K. Ama o kitaplarda verdiği, dışarı açılma meselesi. Dışarı açık, kendi içinde kapalı kaldığı kadar amorf, şekillenmemiş, kurumlaşmamış, birincil ilişkilere dayanan, kulağını çekip cezalandırma anlamında, cinayet işleniyor, hiç kimse sahip çıkmıyor, hakime bile gitmiyor, kendi içinde hallediyorlar falan. Kurumlaşmamış, kendi içinde kalmış, biraz açılınca ova köyü, üzümünü tüketip satıyor, dışarıdan tüccar geliyor, içerden bilmem kim geliyor falan. Birdenbire bütün ilişkiler kurumlaşıyor. Bu tarafı çok önemlidir o kitabın. Dışarı açılarak oluşan, şekillenen, kurumlaşan ilişkiler düzenine mukabil, kendi içinde kapalı kaldığı kadar hiçbir yere gitmeyen, amorf kişisel ilişkiler var ya, "primary relations" dedikleri, veyahut şey denir, 19. yüzyıl sonrasında çok kullanılan...

A.E. Cemaat mi?

M.K. Cemaatimsi. Ama o Behice Hanım'ın kitabında o mekanik ilişkiler değil, kurumsallaşmamış, yüzyüze temaslar, formel olmayan ilişkiler.

A.E. Durkheim'a karşı çıkarak.

M.K. Türkiye'de hadiselere bakarak söyleyen ilk sosyolog.

A.E. Ampirik olarak.

M.K. Ampirik olarak getiren kitap buydu. Bir de mukayese ediyor: "Dağlarda böyle, aşağıda böyle, görüyorsunuz. Bu olduğu kadar her şey değişecek." Bu çok önemli bir mesajdı. Bunun pek yanlışlığı da duyulmadı zaten. Kitap da kayboldu ortalıktan, neyse sonradan Tarih Kurumu'nun matbaasında bulmuşlardı, yüzlercesi birden dağıldı ortalığa, tekrar basıldı falan. "Türkiye'de bunlar böyleyse, burada ne oluyor, dünyada ne oluyor?" işte ilk o kitapla başladı.

A.E. Onları da aşma çabası var zannediyorum.

M.K. Gayet tabii.

A.E. Çünkü o kadar kesin ikilikler halinde, dualiteler halinde görmeyip biraz daha 19. yüzyıl sonrası,

M.K. Ara formlar yeni çözülmüş Amerikan sosyolojisinin de etkisiyle, onun bir ilerisine atlama meselesi var. Ama şehirleşme o eserde yoktur. Kurumlaşma vardır.

A.E. Az da olsa modernleşmeden bahsediyor. Modern ilişkilerin kurulmasından bahsediyor.

M.K. Yani kurumlaşma dediniz mi modern ilişkiler giriyor. Zaten başka bir şey olmuyor.

A.Y. Peki metodolojik olarak da etkisi var, değil mi bunun? Yani alan araştırmaları, sizin dediğiniz gibi özel gruplara.

M.K. Tabi. Yani neye bakacaksınız? Aşağı yukarı Behice Hanım'larla aynı zamanda yapılan, Erdelhun'un iki köy araştırması vardır. Ne kaldı aklınızda? Hiçbir şey yok. 200 hane var, şu kadar çekirdek aile var, şöyle bir okul var, böyle bir cami var, bitti nokta. Daha başka bir analizi olmalı bunların.

A.E. Neyi gösteriyor?

A.Y. Yorumu nedir?

M.K. Ama ne! Öyle. Okur okumaz tamam diyorsunuz. Burada bir yeni ilişkiler düzeninin ortaya çıkmasının getirdiği bir şey var. Bu yeni ilişkiler çıkınca kurumsallaşma, adalet bile değişiyor. Öbür tarafta hiçbir şey yok, hepsi kendi içinde hallediliyor vs. Yani 19. yüzyılın Alman, İngiliz antropolojisi bile yoktur Erdelhun'da. Yani Erdelhun'u küçümsemek için söylemiyorum, ama yok.

A.E. Daha betimsel, daha tasvire yönelik.

M.K. Çok betimsel. Yani betimselin de en basiti.

A.Y. İstatistiki bilgi gibi.

M.K. Nerdeyse. Tabii ondan sonra, böyle ele alışların bu yüzden çok kötü tesirleri oldu. Özellikle gecekondu çalışmalarında Türkiye'de. Her eline kalemi kağıdı kapan "Ben

gecekonduya gidiyorum" dedi. "Peki niye gidiyorsun gecekonduya, ne göreceksin orda?" Hiç! Sefalet, hayır, onlar toprağa bağlı, burayı sevmiyorlar, geri dönecekler. Kardeşim yani şimdi, edebiyat derdik biz o zaman onlara, bu fazla heyecan yüklü lafları bir tarafa bırakalım, başka ne oluyor derseniz, bu olur. Şehir Sosyolojisi'ne gelirken, sınıfta Behice Hanım söylerdi, onu yazmaya fırsatı olmadı kadıncağızın. Şehirdeki asıl meselenin, nasıl bir değişiklik olduğu işte, köylülükten çıkmak, o benim terminolojim, Behice Hanım'ın değildir. Nasıl bir köylülükten çıkmak? İşçileşmenin, memurlaşmanın, yeniden şehirde oturmanın, yeniden yazıların, oyunların, her neyse şehirde yaşamın getirdiği çeşitli yönlerin nasıl etkilediğine dair, dipten nasıl değişikliklerin ortaya çıktığını çok iyi anlatırdı Behice Hanım derste. Tabi konuşarak aktarıyordu fikirlerini.

A.E. Aynı anda araştırıyordu. Analiz refleksi vardı.

M.K. Hepimizin derslerde yaptığı gibi. Onu yazmaya fırsatı olmadı. Ama şehir sosyolojisi çok stimüle ediciydi. Adı "Şehir Sosyolojisi" olmakla beraber, onun asıl adının "Sanayileşmiş, Bugünkü Sanayileşmiş Toplum" olması gerekirdi. Ama böyle vermezdi. Çünkü literatür "Şehir Sosyolojisi" idi. Örneğin Şikago'yu anlatırdı. Ben Şikago'ya gittiğim zaman hiç şehir planına ihtiyacım olmadı. Neresi konut alanıdır, neresi merkezi iş alanıdır, neresi bilmem nedir, biliyordum. O ders çok verimliydi; değişmeyi anlamak için, kurumlaşmayı, nasıl değiştiğini, ama yazamadı kadıncağız nihayet.

A.Y. Öğrencilerinden, başka sosyoloji yapan, devam eden oldu mu?

M.K. Beş kişiydik biz. Sonra da dağıldık. O zamandan kalan Lütfü ve Ekrem diye iki arkadaşımız vardı. Beş kişiden Lütfü ve Ekrem lise hocası oldular. Çok iyi lise ders kitabı yazdılar. Maa-t-teessüf öldüler duyduğum kadarıyla. Beşincisi, bir başkası da Osman Yüksel diye birisiydi. Hiç duydunuz mu bu adı? Çok garip bir oğlandı. Dindarlıkla

dindar olmamak arasında bir rakkas gibi böyle oynardı. O taraftan o tarafa. Bizim eve, -ablamla oturuyorduk, babam ölmüştü o zaman,- gelmezdi. Kızılay'da otururduk biz. Kızılay'dan üç bina Çankaya'ya doğru. "Ben Kızılay'dan öteye geçmem" diye eve gelmezmiş. Herkes geliyor. "Gelmem, orası başka, gâvur memleketi sayılır." "Kardeşim Kızılay'a kadar geliyorsun!" "Gelmem"

A.E. Bakanlıklara doğru geçmiyor, değil mi?

M.K. Evet, hâlâ durur o bina, Amerikan Haberler Bürosu'ydu.

A.E. O çok eski zaten. Ankara'da hâlâ sanki hissedilen bir sınır var orada. Eski şehirle, yeni şehir arasında.

M.K. Asıl hudut tabii Sıhhiye'dedir.

A.E. Sıhhiye, evet.

M.K. O Sıhhiye'yle Kızılay arasını kabul ediyor. Bizim ev üç ev sonra, "Gelmem" diyor. Ondan sonra da geliyor, bir hikâye anlatıyor. "Namaz kılmak için camiye girdim. Pa-

buçlarımı dışarıda bıraktım. Bir türlü kılamadım." "Niye kılamadın?" "Hep aklımda. Ya çalarlarsa? Pabuçlar yeniydi." "Eee?" "Çıktım, çalmışlar. Bir daha gitmeyeceğim." Sonra Osman, ben Amerika'dayken, Bölükbaşı'nın partisinden mebus olmuş, nasıl olduysa. Kravat takmamakla övünürdü. Biz onu hiç kravatlı görmedik. O partiye girdiği zaman da kravat takmamakla ünlenmiş. Fiziki mücadeleyle ona kravat taktırmışlar, parlamentoya giderken.

A.Y. İlginç yani, küçük ama ilginç.

M.K. Daha sonraları, gene bizim zamanımızdaki hikâyesi, Ankara'da hava bayağı soğuk olur, eksi 20'ye falan gelir, sabahleyin de ısısı eksi 10'a kadar ısınır. Keçiören'den Dil-Tarih'e kadar yürürmüş bu. Paltosunu giymeyerek kendi kendini deniyor, var paltosu. Bu arada, yiyecek bir şey yokmuş evde, 15 tane çiğ yumurtayı yutmuş. Mektebe geldiği zaman soğuk ve 15 çiğ yumurta bunu haşat etmiş. Çocuklar bunu tuvalete götürdüler, elini yüzünü yıkadılar, çıkarttı bütün o yumurtaları, böyle bir garip adamcağızdı. Bölükbaşı'dan mebus oldu. Yüksel'di bunun soyadı, Osman Yüksel'di, sonra Serdengeçti diye soyadını değiştirtmiş. Arkadaşlardan biri de Prof. Fatma Başaran'dır. Fatma Başaran sosyal psikolojiye doğru döndü. Dil-Tarih'te otuz sene okuttu o da. Şimdi o da emekli. Behice Hanım Manisa köylerindeki araştırmayı yapmak için sahaya çıkarken Fatma'yı yanına aldı. Çünkü Fatma Manisalıydı; o da çok parlak bir insandı. Manisa'da...

A.E. İlişkileri sağlamak açısından...

M.K. Aile ilişkileri bakımından. Ben biraz kırılmıştım doğrusu. Ben niye gitmiyorum falan diye. Ama düşününce doğru: Behice Hanım'ın yerinde olsam ben de Fatma'yla giderdim. Aynı kapasitede insanlar; o Manisalı. Behice Hanım'ın ailesi de Manisa'da yerleşmiş sonra bir ara. Ne zaman bilmiyorum ama bir aralık orada oturmuşlar.

A.Y. Köken İstanbul ama değil mi, Behice Hanım'ın?

M.K. İstanbul, Arnavutköy. Kazan, göç, sonra da Arna-

vutköy. Nasıl olmuş bilmiyorum.

M.K. Biz beş kişiydik. Bizim de tarihimiz yazılmış oldu böylece.

A.E. Ama, Fatma Başaran'ı da katmak gerekir belki ama, sosyoloji geleneğini galiba siz sürdürdünüz.

M.K. Herhalde.

A.E. Uzun yıllar öğretim yapma fırsatını bulamadığı için, siz galiba tek açılımı oldunuz onun.

M.K. Bir şey daha var: Ben şahsi ilişkiyi daha uzun süre sürdürebildim. Fatma Anadolu'daydı, bir zaman Diyarbakır'da hocalık yaptı falan; o kesti Behice Hanım'la ilişkisini; ben sürdürdüm, hasbelkader.

A.Y. Ne zaman karşılaştınız en son?

M.K. Bunu söylemek çok zor. Bin dokuz yüz yetmiş bir şey. Ondan sonra Behice Hanım bir daha Ankara'ya gelmedi. Biz yetmiş dörtte İstanbul'a her şeyi naklettik. İstinye'ye geldik. Ben İngiltere'ye gittim. Gelir gelmez sordum: Döndüğümde Behice Hanım nerede diye! Merter'de imiş. Sonra seksen darbesi geldi. O da Belçika'ya geçti.

A.Y. Dolaylı bilgiler?

M.K. Bıraktığımız yerden hep devam eder gibi geliyordu ama, bir daha göremedim onu.

A.Y. Çok televizyoncu sorusu gibi olacak ama, ben sizin, pembe tayyörlü fotoğraf gibi aklımızda kalan bir anınız var mı merak ediyorum. Yaşatmak istiyorum çünkü Behice Hanım'ı. Bizim için o hep bir fotoğraf; onu hayata geçirmek için soruyorum.

M.K. Derslerde çok iyi hatırlıyorum. Evinde çok mutluydu: sofralar, ikram vesaire. Üniversiteden sonra da her zaman yabancılar aradı bakın bunu söyleyeyim. Bütün ilişkileri kesilmişti ama hâlâ Amerika'dan gelir onu ziyaret ederlerdi. Bunlarda bir çok zaman ben de bulunurdum; tesadüf. Tabi Behice Hanım'a en yakın, yatağa düştüğü zaman belli olurdu. Bir keresinde evindeydim. Doktor çağırmıştık. San-

cıları vardı. Ben yaklaştım. Sırtına hafifçe eğildim. "Dokunma!" dedi bana. Zayıf görünmekten hoşlanmazdı.

A.E. Benim teorik olarak takıldığını bir nokta var. Dağ köylerinin değişmesinden, hatta ova köylerinin kasabaya benzemesinden, şehirleşmesinden söz ederken "atlamalar"dan bahsediyor. Yani değişen köy, kasabanın geçtiği bütün aşamalardan geçmez, atlayarak gider. Bu çok özgün bir saptama gibi geldi bana.

M.K. Bu belirli bir düşünüş tarzının da temel meselesiydi. O zamanlar ve daha sonra, işte üçüncü dünya değişmeye başladığı sırada, bunlar evvela tarım yapacaklar, sonra ticaret bilmem ne yapacaklar. Sonunda üçüncü dünya değişecek. Bakalım nasıl oluyor diye kasabaya gittiği zaman, öyle olmadığını görüyor. Başka yerlerde birikmiş olanlar tekrar bir araya gelip bir atlama oluyor. Bu söylediğinizi son zamanlarda -evet, Behice Hanım bahsetmişti bu atlamalardan- ben de geçenlerde düşünüyordum, hepimiz değişiyoruz: Köylülük bitiyor, işte şehirleşme başlıyor. Afganistan nasıl değişecek? Afganistan Batı'nın geçirdiği bütün evreleri geçirecek mi? Hayır. Kim olursa olsun, bir düzene girecek. Yok işte tanklar bilmem neler, peçe de bitecek. İnanılmaz bir atlama gösterecek; yalnız beş senesi var. Beş sene sonra başka türlü bir Afganistan bulacağız. Hâlâ saha araştırması yapıyor olsaydım, bu atlamalar meselesinin nasıl olduğunu görmek isterdim.

A.E. Çünkü söylediğiniz gibi Türkiye'de başka yönlerden alınan ve bir anlamda teorik çıkmazlara götüren eksenlerin dışına bizi götürebilecek bir sorunsal ekseni açmış; yazık ki çok fazla geliştirme olanağı bulamamış.

M.K. Bugün nasıl değişecek, Afganistan nasıl değişecek, Türkiye nasıl değişecek, Türkiye'nin belirli çevreleri nasıl değişecek? Tabi. Sizin yapacağımız araştırmalarla ortaya çıkacak.

A.E. Çünkü bu bizi başka bir yere götürebilecek bir şey. Bizi çıkmazımızdan çıkaracak, başka modernleşme modelle-

rinin uzantısı gibi düşünmememize yol açacak. Belki yıllardır eksikliği çekilen, sosyolojide siyaset biliminde, sosyal bilimlerde, bu bakış açısıydı; ve bu pek işlenmemiş bir şey. O açıdan bana çok özgün geldi.

M.K. Sıçramalar olacak. Eğer böyle bir şey yazmaya yönelirseniz, alttan gelen baskılar o tarafa doğru götürüyor. Üstten gelen baskılar...

A.E. Dış müdahaleler...

M.K. Bunların ortalaması, bileşkesi...

A.E. Bunların iyice ayırt edilemez hale geldiği bir dünyaya doğru da gidiyoruz. Hangisi iç hangisi dış çok zor ayırt edilir halde.

M.K. Ama gene de... Üstten gelen zorlamalarla alttan gelen meselesini birleştirerek, çelişkilerini gözeterek incelemek lazım.

A.Y. - A.E. Çok teşekkür ederiz.

4 Şubat 2002, Yeşilyurt

BİR TOPLUMBİLİMCİNİN GECİKMİŞ PORTRESİNE DOĞRU

Hasan Ünal Nalbantoğlu

Yaşadıkları toplumun sınıf ve katmanları arasındaki nesnel çıkar ilişki ve çelişkileriyle az çok örtüşük, çoğu kez de çatışan toplumsal idealler ve eylemler yelpazesinde saf tutarak değişim ve dönüşüm süreçlerinde etkin rol oynamış kişiler hakkında kendileri yaşarken ya da onlar göçüp gittikten sonra biyografiler yazıldığına sıklıkla tanık oluruz. Toplumların tarihlerinde iyi ya da kötü, az ya da çok iz bırakmış ya da iz bıraktığına en azından kendi inanmış kişiliklerin de bir şeylere yarayacağını düşünerek geride anılar, otobiyografiler bırakması da az rastlanan bir durum değildir. Özellikle bu ikinci türün 'öznellik' taşıması ya da en iyi olasılıkla 'yeterince nesnel öznellik' barındırması kaçınılmazdır. Kişi ya da başkalarınca kaleme alınmış bu yazın türünün tarihsel belge olarak değeri, ne ölçüde yanlılık barındırdığı, yani anlaşılmasına uğraşılan tarihsel-toplumsal süreçlere yeterince 'nesnel' ışık tutup tutmadığı tarihçiliği meslek ötesinde bir zanaat olarak benimsemiş profesyonel ya da amatör her araştırmacının başını ağrıtan, dikkatle yaklaşması gereken bir konu.

Üstelik günümüzde otobiyografiler bile sanki kişinin ağzından çıkmışçasına, bu işi meslek edinmiş kişiler tarafından izinle kaleme alınabiliyor. Köşeyi dönmenin ince teknikleri gibi derin meseleleri kendi hızlı yaşam tecrübesinden çıkarıp onu rol modeli alma potansiyeli olan tüketici kitlesinin hizmetine sunan işadamlarından ya da sözgelimi savaş suçu işlediği ayan beyanken ne denli insanlık meleği olduğunu ispata kalkışan siyasetçilerden tutun da, medya, basketbol, sinema, müzik, moda, hatta yüksek sanat sayılan alanların yıl-

dızlarına dek 'ünlüler geçidi'nde seyreylediğimiz onca tarihe damgasını vurmuş kişinin rakipleri, düşmanları o kadar çok, zamanları da o denli dolu ki, menejerleri ya da sözleşme imzaladıkları yayınevleri ve reklâm ajansları onları bu zahmetten kurtarıyorlar. Ortalıkta mürekkep yalamış, iyi kalem oynatan, üstelik toplum ve insan bilimlerinden kusursuz diplomayla mezun nice dile hâkim yazar var; ehliyet ve tanınmışlığıyla oranlı bir ödeme karşılığında tutarsınız aralarından birini; alırsınız teybe anlatılanları, arada da o kişinin dehâsı, yaratıcılığı hakkında nice efsaneler yaratırsınız 'best seller' okuyucusuna hitap eden. Zaten daha baştan bir yayıneviyle telif ve yayın hakları konusunda metin çıkmadan, çoğunlukla da kısa erimde çıkınak üzere sözleşme imzalanmıştır bile. Yayınevinin pazarlama ve reklâm kampanyası uzmanları hemen kolları sıvarlar; anlaşmalı hukuk büroları da metni gözden geçirerek başkaları hakkında savrulan ve dava konusu olabilecek sözler sarfedilmiş, devletin hukuk organlarının üzerine gitmesine yol açabilecek kusurlar ifşa edilmişse bunlara dikkati çeker, baskıya girecek nihai metinden çıkarılmasını önerirler (tabii uygun bir fiyat karşılığında). İşadamları ve siyasetçiler için ölümcül olabilecek ama "kültür endüstrisi"nin yıldızlarının sürekli promosyonu için çok gerekli bazı kirli çamaşırların da, bu endüstrinin büyük ölçüde oluşturduğu mamul kitle kültüründe yüzen 'best seller' okuyucuların dedikodu merakını gıdıklayacak ama etik kalıplarını da -o da gene mamul- zorlamayacak dozda biraz ortaya saçılmasında büyük yarar var. (Belirtmeden geçmeyelim, meselenin bu cephesi sıradan 'işletme' ders programlarında pek işlenmediğinden, magazin sosyolojisi ve tüketim psikolojisi üzerine ek derslerin ilgili bölümlerde açılması hararetle tavsiye edilir.)

Örnek aldığımız Batı'da artık kanıksanmış bu gidişin kabaca entelektüel denilebilecek alanlarda da egemen duruma geçtiğini söylersek bu bir abartma olmaz. Burada o gün ve konjonktür için gündeme gelen, çoğu kez de adına hâlâ kül-

tür denilen bulanık düşün pazarında ya da akademik iş dünyasında kariyer ve ün elde etmek amacıyla belki de uzun soluklu bile olmayan konu ve sorunların yazılı ve görsel malzemeye dönüştürülmesinden söz etmiyoruz yalnızca. Çağına tanıklık etmiş düşünür ve yazarların (sözgelimi Sartre, de Beauvoir, Lacan, vb.) özel yaşamını en ince ayrıntılarıyla ve tabii tarihsel gerçekleri gün ışığına çıkarmak gibi ulvî bir misyonla irdeleyen yeni entel-biyografik çalışmaların getirdiği büyük teorik katkılarla karşılaşan, geçmişte bu kişileri salt yapıtlarından tanıyıp kendi çapında değerlendiren zavallı kulların da hayretten ağzı açık kalıyor bu durum karşısında; "biz bunları anlayacak durumda değiliz" dedirtiyor onlara nerdeyse. İş bununla bitse gene iyi: ya bir de düşünür ya da yazar halen yaşıyor, kendi istenci ya da hayranlar ve kültür endüstrisi ağının zorlamasıyla teorik-otobiyografi- sini yazıp, kaç tane televizyon programında ya da paralı konuşmacı olarak davet edildiği kurum kürsüsünde 'aslında' ne demek istediğini açıklıyor -izleyenlerin bu ortamlardan zihinleri ne kadar berraklaşarak ayrıldıkları tartışmalıdır; ama ne önemi var-, sözgelimi çokkültürlü bir ortamda azınlık bir kesimde sünnetli büyümenin psikoanalitik, kurgusökümsel bir söylemine girişiyorsa... Dedik ya, bunlar bizi aşan konular. Bu konulardaki entel sermaye birikimi ve yatırım olanaklarının araştırılmasını gelişmiş, gelişen (!) ve azgelişmiş ülkelerin 'crème de la crème' okumuşlarına bırakmak en hayırlısı.

Ama bir de başkaları var hâlâ yaşayan ya da göçüp gitmiş olan. Görüşlerine katılalım ya da karşı çıkalım, elini taşın altına sürmüş, ün peşinde koşmadan bilimsel araştırma ve toplumsal mücadelesini sürdürmüş, liberal reçetelere uygun siyasal ahlâkın kendilerine yüksek fatura çıkarabileceğini baştan kabul edip, sonuçlarına tevekkülle katlanmış kişiler de var. Öyleleri, sanırım kendi Anglo dünyasında bile tanıyanının pek bulunmadığı, uzmanların kol gezdiği modern dünyada bilinçle amatör olmayı seçmiş gerçekten 'marjinal' bir fikir işçisinin sahte tevazuya kaçmayan deyişiyle, "hep

akılda tutmam gereken bir şey var: o da ne yapıyorsam yapayım öneminin ne denli az olduğu, buna karşılık onu yapmam gerekliliğinin sonsuz önem taşıdığıdır"[1] diyebilenler.

Belki de bizden böyle birine hakkını hiç veremeyecek bu yazının kalan kısmında yukarıdakileri unutmamak gerekiyor. Üstelik bu kişinin bilim ve siyaset alanında eyledikleri öyle pek de esamesi okunmayacak kadar küçük değil. Gene de bu çabada bizi bekleyen tehlike, yukarıda eleştirdiklerimize benzer bir kapana kısılmak. Çünkü 18. yüzyıldan beri içinde yüzülen 'romantik' kentsoylu öznelliğinin 'beğeni kalıpları'na hitap eden biyografi/anı genre'ını baştacı etme alışkanlığı henüz geride bırakılmış değil; dolayısıyla, günümüz okuyucusunun önemli bir kesimi de kültür endüstrisinin kolaylıkla manipüle edebildiği bu 'beğeni kalıpları'na uydurulmuş kahraman ya da kötü kişiler görmeye dünden hazır. En azından tüketici-okuyucu kitlesi cenahına bakıldığında, şimdilerde moda öznesiz-merkezsiz postmodern ama daha baştan kültür pazarında çok satar-yazar adına indeksli anlatıların kuşkulu varlığı bile bu durumu pek değiştirmiyor. Kısacası, övme ya da yerme yoluyla, okuyanın bilinçsizce giydiği kentsoylu öznelliğini bir şekilde pekiştirmekten başka bir işe yaramayan bir anlatıya girişmek kolaylıkla içine yuvarlanılabilecek bir tuzak. Sonunda bir ortak derdimiz varsa, yani ozanın deyişiyle, "en geniş zamanlı bir tarih yazmak" ise derdimiz, bir yüzünü suya tirit magazin sosyologluğunun ötekini ise "nesne"si ithal malı (= o sıra tüketilecek moda bir düşünürün yazdıkları) altıboş teorik yavansöylemlerin bezediği kalp parayı tedavülden kaldırmak için çaba göstermek gerekiyor. Gerçekçi olursak, bu da hemen gerçekleşecek değil.

Bunlar hatırlandığında, belki de Behice Boran ve bazı ar-

[1] Bu sözlerin günümüzün parçalanmış kültüründe geçerakçe ve birbirini bile anlayamayacak denli içine kapanmış akademik uğraşlar ve profesyonellikleri ötesini görmeyi reddeden uğraşlar karşısında, "amatör" ruhla işine baktığı anlaşılan Herbert Butler adlı bir düşünürden dolaylı aktarma. Ölümünden sonra yayınlandığı anlaşılan *In the Land of Nod* başlıklı kitabı ve kendisiyle ilgili bir yazı için bkz. Geoffrey Wheatcroft, "Messages from a gentle Protestant," *The Times Literary Review*. No. 4865 (June 28, 1996).

kadaşlarını Türkiye Cumhuriyeti'nin belirli bir döneminin düşün ve bilim topografyasındaki yaklaşım ve konumları yeniden değerlendirmek yönünde bir söylem konumu olarak görmek işe yarayabilir.[2] Böyle bir nirengi noktasından yola çıkarak öteki söylemlerin konumlarını da düşün haritasında işlemeye geçmek bizi bildik biyografi tuzağına düşmekten bir ölçüde koruyabilir. Bu tür bir çabayı salt siyasi görüşlerin güdülemesiyle konuşlanan bilimsel konumların irdelenişiyle sınırlarsak baştan hata yapmış oluruz. Çünkü pekâlâ bir bilimsel konumu yönlendiren temel felsefi eğilimin karşıtının da ardalanında işlediği durumlar az görülür değildir; hem de her iki konumun siyaseten taban tabana zıt olduğu durumlarda bile. Bu durum Boran'ın konumu için de söylenebilir mi, bilmiyorum. Ama şu kısa yazıda yalnızca işaret etmek istediğim noktanın Boran'ın toplumsal bilimler alanındaki formülasyonlarını besleyen toplumculuğu değil, toplumsal bilimler alanında tuttuğu konum olduğunu söyleyebilirim. Bu ise yalnızca bir sezgi; denence bile değil.[3]

Dolayısıyla, bu kısa yazıda sergilenen çaba ileride belki de başkalarının kaleme alması gereken kapsamlı bir tarihsel-teorik yazı için bazı sezgilerin ve işaretlerin sıralanmasın-

[2] Bu alanda yayımlanmış şu önemli çalışmalar ilk elde akla gelenler: Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, 20. Baskı (Ankara: UM:AG Vakfı Yay., 1999 [1988]); ayrıca bkz. Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasından Yol İzleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), özellikle bkz. "Behice Boran'ın Sosyolojik Çalışmalarının Nitelikleri" (147-154), "Sosyolog Behice Boran" (155-165); Mete Çelik (haz.) *Üniversitede Cadı Kazanı*: 1948 DYCF Tasfiyesi ve *Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 54, 1998) [Başka birçok önemli kaynak için bu son ve çok ayrıntılı çalışmaya bakılabilir]. Biyografya dergisinin eldeki sayısında okurlara sunulan Mete Çelik'in "Bir Akademisyen Olarak Behice Boran" başlıklı yazısı çok titiz bir araştırma ürünü olduğundan çok gerekmedikçe yazımızda aynı şeylerin yinelenmesinden kaçınacağız.

[3] Bu arada nedendir bilinmez, Uğur Mumcu'nun önce gazetede tefrika edilen, ardından da kitaba dönüşen kadirbilir çalışması dışında, ülkemizde yerli, yabancı nicelerine öncelik verilir ve haklarında mezuniyet tezleri, kitaplar yazılırken, bir zamanlar Muzaffer Şerif Başoğlu, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'le birlikte Türkiye'nin akademik dünyasında etkin rol oynamış bu 'paradigm-case' 'kadın' fikir işçisinin kapsamlı bir portresinin bildik yol ve tekniklerle de olsa neden hâlâ işlenmediğine de akıl erdirebilmiş değilim (nedenleri konusunda kuşkular taşısam da). Bu nedenle günümüzün feminist konumlarının birinden yola çıkarak Boran'ın portresini çizmeye girişecekler olabilir diye küçük bir malzeme kırıntısı verelim: Behice Boran, "İşbölümü ve Kadının Sosyal Mevkii," *AÜ-DTCF Dergisi*, III/3 (1945): 301-310. Bu yazı Boran'ın kitaplaşacak 1941-42

dan ibaret. Kendim henüz toy bir üniversite öğrencisi iken belleğime yerleşen Boran'la ilgili birkaç kısa anekdot ve bir rastlantı eseri çok kısa ama benim için anlamlı bir görüşmedeki fikir alışverişini burada anlatacak değilim. Kişisel ayrıntılar, izlenimler, vb. önemsiz değildi; ama asıl önemlisi, Boran'ın yapıtları arasında siyasi olanlardan çok, daha önce varlığından öğrencisi ve hocamız Mübeccel B. Kıray yoluyla şöyle böyle haberdar olduğumuz toplumbilim çalışmalarını okuma yönünde bir tutkunun güçlenmesiydi. Özellikle *Toplumsal Yapı Araştırmaları* başlıklı kitabına ulaşmak, ayrılmak zorunda bırakıldığı kurumun kitaba koyduğu ambargo nedeniyle, toplumbilim literatüründe "gayriresmi ilişkiler" konusu işlenirken örnekolay gösterilebilecek bir süreç oldu benim için. Manisa yöresindeki köylerde sürdürülmüş olan bu alan araştırması, onun eğitimini aldığı, zamanının Amerikan toplumbilimi geleneğindeki eğilimlerden birine denk düşer ve günümüzde teori tembellerince sıklıkla ve sorumsuzca kullanılan "pozitivist," "ampirisist" yaftasıyla kolayca savuşturulamayacak, Türkiye'den bir "ampirik" araştırma örneğidir.[4] Ama Boran'ın toplumbilimci olarak portresi salt bu

yıllarında Manisa'da toplam on üç köyde sürdürdüğü alan araştırmasının verileri ışığında konuyla ilgili kuramsal konumların bazılarını da (Durkheim, Veblen, Lowie) tartışma ... odağına getirmektedir. Tartışma kadınla ilgili olarak toplumsal katmanlaşmayı da içermek zorunda kalacak bir genişlemeye yüz tutunca, Boran dergi yazısı sınırlarını da gözönünde tuttuğundan olacak, sonunda gelecekte bir başka yazıyla konuyu sürdürebileceği düşüncesini uyandıran şu ifadeyle yazısını bitirmektedir: "Erkek-kadın sosyal mevki farklılaşması konusu ile genel sosyal tabakalanma konusunun temas ettikleri müşterek noktalar vardır. Biz bu yazımızda yalnız birinci konuyu ele almış olduk."(310)

[1] Manisa'da sekiz ova ve sekiz dağ köyünü tarihsel bilgilere de dayanarak karşılaştırmalı inceleyen bu çalışma için bkz. Behice Sadık Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Felsefe Enstitüsü Sosyoloji Serisi, No.3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1945). Boran kitabının daha başında "Problem ve Metod" başlığı altında asıl amacı olan "Sosyal yapı" ve dönüşümlerinin anlaşılmasını şu sözcüklerle açıklar: "...bu tetkik, umumiyetle anlaşıldığı şekilde bir 'köy tetkiki' değildir. İncelemek, aydınlatmak istediğimiz konu, bir köydeki hayat şartları ve tarzı değil, sosyolojik bir problemdir. Bu problem köy için de, şehir için de; Türkiye için olduğu kadar Amerika ve Çin için de varittir." Aynı türden köy çalışmalarının bir başka örneği de daha önce Ankara civarında Niyazi Berkes tarafından sürdürülmüş ve adı geçen Fakültenin yayınları arasında çıkmıştır: bkz. Niyazi Berkes, *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Felsefe Enstitüsü Neşriyatı Sosyoloji Serisi, No.2, Uzluk Basımevi, 1942).

yayımı üzerinden kurulamaz. Özellikle Boran'ın toplumbilim terimleri yoluyla açacağı "derdi/konusu" hakkındaki birazdan kısaca değineceğim üç yazısı bu bakımdan çok önemli.

Yazılanlar ışığında geriye baktığımda burada esas olan, özellikle onun Amerika'da toplumbilim eğitimini tamamlayıp 1939'da ülkesine dönerek başladığı akademik yaşam yanında kültürel-siyasi yayıncılık alanında da kader birliği ettiği mesai arkadaşlarıyla Türkiye'de toplumsal bilimler alanına getirmeye çalıştığı teorik müdahaledir.[5] Kısacası, eğer Boran'ın toplumbilimin bugün de üzerinde yayıldığı düşün cografyasının neresinde durduğuna bir ölçüde dikkat çekebilirsek, belki ileride Türkiye'nin düşün-bilim haritasını yeniden çizmek yönünde ufak bir katkıda bulunmuş oluruz. Hiç kuşkusuz. Behice Boran gibi düşünür ve eyleyicilerin siyasi konumları ile bilimsel konumları arasın-

[5] Burada ilk akla gelecek dergiler *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* oluyor elbette. Kayalı'nın değindiğimiz çalışması gibi örnekler bu iki dergi hakkında önemli bilgiler içerdiğinden biz burada üzerinde durmayacağız. Gene de gözden kaçabilecek bir iki ayrıntı var ki, o da Boran olmasa bile Amerika'da eğitim görmüş arkadaşları Muzaffer Şerif Başoğlu ve Niyazi Berkes'in *Ülkü Halkevleri Dergisi*'ne yazmış oldukları incelemelerdir: bkz. Muzaffer Şerif Başoğlu, "Radyonun Tesirleri ve Doğurduğu Problemler," *Ülkü*, IX/53 (Temmuz 1937): 371-375; "Roosevelt Amerikasında Terbiyede Fertçiliğin Yıkılışı," *Ülkü*, X/55 (Eylül 1937): 43-49. Muzaffer Şerif bu ikinci yazısında belli ki Roosevelt dönemini niteleyen "New Deal" atmosferini akılda tutarak Türkiye'de o sıralar ağır basan korporatist toplumsal-siyasi zihniyeti eleştirir şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: "Amerika'nın bu sıhhatli ve gürbüz cereyanında gördüğümüz antiendividüalizm ve cemiyetçilik mistik ve spiritualist bir cemiyetçilik değildir. 'Fert yok cemiyet var, hak yok vazife var tarzındaki mistik cemiyetçilik tatbikatta insan yığınlarının sıfır haline düşmesini mucip olabilir."(48). Niyazi Berkes de aynı dergiye Amerika'da sömürge döneminden o güne dek toplumsal düşünce ve toplumbilimin gelişmesini anlatır nitelikte yedi sayı süren bir katkıda bulunmuştur: bkz. "Birleşik Amerika Devletlerinde Sosyoloji," *Ülkü*, XI/62 (Nisan 1938): 157-161; XI/63 (Mayıs 1938): 225-232; XI/66 (Ağustos 1938): 529-538; XII/67 (Eylül 1938); XII/68 (I. Teşrin 1938): 129-134, XIV/79 (Eylül 1939): 41-46; XIV/84 (Şubat 1940): 513-519. Amerika'nın ampirik araştırma geleneğini Türkiye'ye taşıyan bu düşünürlerin toplumsal sorunlara yaklaşım tarzına yalnızca artan Alman etkisindeki toplumbilim çevrelerinden değil, tarihsel materyalizmin yaklaşımını arı tutmaya çalışan 'klasik' soldan da pek sıcak bakılmadığını söylememiz mümkündür: örneğin Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'e hapishaneden yazdığı mektuplardan birinde fazla Amerikan etkisinde bulduğu Muzaffer Şeril'i eleştirir nitelikte bir ifadeye rastlanmaktadır. Niyazi Berkes ve Muzaffer Başoğlu'nun *AÜ-DTCF Dergisi*'nin 1942-45 arası ciltlerinde de benim inceleyebildiğim ikişer yerli yabancı kitap/dergi değerlendirmesi, birer de yazısı çıkmıştır.

da bir bağ vardır;[6] ama bunların birini diğerine indirgemek de yanlış olduğu denli mahzurlu da.

Hakkında kapsamlı bir yapıtın yakınlarda çıktığına başlarda değindiğim Pertev Naili Boratav hocanın Türkiye'de toplumsal bilimlere yaptığı büyük katkıyı burada tartışmaya henüz kendimi yetkin görmüyorum. Onun yerine, üç arkadaşı Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes ve Behice Boran'ın yetiştikleri Amerikan toplumsal bilimleri geleneğinden bu alanda o zamanlar halen Fransız-Alman etkisindeki Türkiye'nin toplumsal bilimler söylemine nasıl bir soluk getirdiklerine kısaca değinmek şimdilik daha yararlı olacak gibi görünüyor.

Belirtilmesi gereken önemli bir husus, söz konusu akademisyenlerin toplumsal sorunlar karşısındaki duyarlılıklarının Amerika'daki eğitimleri sırasında, sonradan ortaya çıkmadığı, zaten daha başta içinde büyüdükleri topraklardaki çalkantılar ve dönüşümler ortasında bu duyarlılığı edinmiş bulundukları yönünde.[7] Dışarıda aldıkları bilimsel eğitim onları teorik bilgiler ve yaklaşımlar ışığında bu toplumsal sorunları birer "inceleme nesnesi"ne, giderek somut "araştırma

[6] Boran'ın toplumbilimciliğiyle toplumculuğu arasındaki bağı, üniversiteden uzaklaştırıldıktan çok sonra, toplumcu hareketin siyaset alanında çok daha etkin rol aldığı günlerde teorik planda Asya Üretim Tarzı yandaşlarına, siyasi planda da özellikle bir yanda Mehmet Ali Aybar'a öte yanda da 'Milli Demokratik Devrim' tezini savunanlara karşı kaleme aldığı, Türkiye'de sınıf yapısı ve bürokrasi üzerine değerlendirmelerinde görebiliriz: bazı örnekler: "Bürokrasi üzerine Tartışmalar," *Emek*, I/4 (16 Haziran 1969): 4-6; "Bürokratlar Bir Sınıf mıdır?," *Emek*, I/5 (30 Haziran 1969): 5-6; "Bürokratların Çelişmeli Durumu," *Emek*, I/6 (14 Temmuz 1969): 5-6. Ayrıca bkz. Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, (İstanbul, Gün Yayınları, 1968)

[7] Uğur Mumcu'nun Boran'la yaptığı görüşmeler bu düşüncemizi destekler yönde. Niyazi Berkes'le ilgili yetkin çalışmalar bulunduğundan burada onu tartışmaya girişmeyeceğim. Ama aynı yönde daha açık bir ifadeyi de Muzaffer Şerif'in anlatısında görebiliriz. Kendisi 40'lı yılların sonuna doğru Amerika'ya tümüyle yerleştikten çok sonra çıkan önemli makaleler derlemesine yazdığı girişte sosyal psikoloji alanında yıllar boyunca odaklaştığı konuların kendisi için yalnızca mesleki bir mesele olmadığının nedenlerini sıralar. Anadolu'da I. Dünya Savaşı'nın insanlar, aileler üzerindeki tahribat, açlık ve sefalet, yabancı boyunduruğuna karşı koyan ülkede yükselen ulusçuluğun gizeminin onu da sürarak Asya ve Afrika'daki toplumsal hareketleri incelemeye iter ve kişisel düşün gelişmesine damgasını vurur. Mezuniyet sonrası eğitimi için ABD'ye geldiğinde bu alanları daha iyi anlamasına yardım edeceğine inandığı sosyal psikolojide karar kılmıştır artık; yıllar geçtikçe de bu inancının güçlendiğini açıkça belirterek şunları ekler:

sorusu"na dönüştürme yetisiyle donatmıştır. Döndükten sonra giriştikleri alanda (Boran, Berkes) ya da Gazi Terbiye'nin deney ortamlarında (Muzaffer Şerif) girişip fakülte yayınları arasında çıkardıkları görgül (ampirik) çalışmalar da bunun en açık kanıtı.

Boran'ın Ankara'daki kısa ömürlü hocalık yaşamında, Muzaffer Şerif'in "grup dinamikleri" üzerine deney ve gözlemlerinden çıkardığı önemli bilimsel tezleri doğrular bir arkadaş ve mesleldaş diyaloğu içinde tam bir üretkenlikle ardarda kitap ve yazı çıkardığına tanık oluyoruz.

Burada da yazının odağında esas Boran'ın bulunması ve başka titiz araştırıcıların da onun üzerine yazmış ve yazıyor olmaları nedeniyle, ben yalnızca *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*'nin ilk cildinde yayınlanan, "Sosyal Evrim Meselesi" ve "Sosyoloji Anlayışında İkilik" başlıklı yazılar[8] ile *The American Journal of Sociology*'de çı-

"İnsan ilişkilerindeki içkarartıcı olaylarla dolaysız yüzyüze kalmanın etkisi altında sosyal psikolojiyi yaşam uğraşını seçip de yıllar boyu uygun inceleme stratejileri ve tekniklerini araştırmayla geçirmiş olarak inanıyorum ki, dayanışmalı, çelişmeli, çatışma, cefa ve acıyla dolu toplumsal insanın ilişkilerinin anlaşılması ve yordanması, en acil gereken bilimsel sıçramadır." Social Interaction: Process and Products, Selected Essays by Muzafer Sherif (Chicago: Aldine Publishing Co., 1967): 9. Hiç kuşkusuz ilk elde bilimsicilik izlenimi yaratan bu yazılarını bir de Muzaffer Şerif'in daha popüler bir dille toplum, ırk, kültür ve edebiyat sorunlara eğilen Türkiye'de çıkmış ve o ABD'ye döndükten sonra basıldığı anlaşılan derlenmiş yazıları ışığında da okumak gerekir; örneğin bkz. *Değişen Dünya* (İstanbul: Arpad Yayınevi, 1945). Oysa günümüzde 'uzmanlık' duvarları gerisine hapsolarak, teknolojiye dönüşmüş psikoloji disiplininin dar ve basık dünyası, onun anısına yapılan toplantılardan anlaşıldığı kadar, konunun bu yönüyle değil ilgili, haberdar bile görünmüyor.

[8] Behice Boran, "Sosyal Evrim Meselesi," *AÜ-DTCF Dergisi*, I/2 (Ocak-Şubat 1943): 59-65; "Sosyoloji Anlayışında İkilik," *AÜ-DTCF Dergisi*, I/3 (Mart-Nisan 1943): 67-74. Boran'ın dergiye katkısı salt bu iki yazıyla sınırlı kalmayıp, kitap ve dergi eleştirileri de vardır; örneğin, "Geçiş halinde Orta Şehir" a.g.d., I/2 (1943): 113-115 [Robert Staughton Lynd ve Helen Merrel Lynd'in Indiana'da Muncie kenti üzerine ilkinden sekiz yıl sonra yeniden yaptıkları araştırmaları *Middletown in Transition* (1937) üzerine.]; "Sosyoloji Dergisi," *a.g.d.*, I/4 (1943): 103-108 [*İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* üzerine]. Kendisi ve arkadaşlarının akademik kariyerinin brutal biçimde sona erdirilişine yakın kadının toplumsal konumu üzerine yayınlanan yazısına daha önce (bkz. dn. 3) işaret etmiştik.

kan "Sociology in Retrospect"[9] yazısının içeriklerinde Türkiye'de toplumsal bilimler tarihini yeniden haritalandırmak yönünde hangi vurgular var ve yeni bir şeyler satır aralarında okunabilir mi sorusunu ortaya atarak ileride üzerinde çalışacakların dikkatlerini çekmeye çalışacağım.

Burada kısaca üzerinde duracağımız yazılarında ise ağırlıkla kuram ve yöntem planına çekilmiş bir tartışma sözkonusudur. Boran bu üç yazıda sırasıyla zamanın toplumsal bilimler söyleminde ağır basan tartışmalı bir konuya (toplumsal evrim) el atmakla kalmıyor; bu ve benzer temalar

[9] Behice Boran, "Sociology in Retrospect," *The American Journal of Sociology*, LII/4 (January 1947): 312-320. Öyle görünüyor ki, toplumbilim tarihini bir anlamda kuşbakışı değerlendiren bu yazı Amerikan toplumsal bilimlerinde de o sıra egemen olan bazı eğilimlerin açıkça sergilediği için özellikle eleştirdiği George A. Lundberg'i kızdırdığından, alabildiğine neopositivist ve davranışçı bu toplumbilimci Boran'ın yazısına tepki olarak, alaylı bir sözcük oyunuyla "Sociology and Historical immaterialism" başlıklı bir yazıyı aynı derginin bir sonraki cildinde yayımlatmıştır (*AJS*, LIII/2 (September 1947). Ardından başkalarının da değişik vesile ve bağlamlarda -ve de salt sosyoloji alanında kalmayıp antropoloji gibi toplumsal bilim alanlarında da- Boran'ın yazısına değindikleri vaktiyle Prof. Dr. Mübeccel B. Kıray'ın dikkatleri çekmesiyle bazılarımızca bilinmekteydi. Şimdi ise bunların Mete Çetik'in titiz taramasıyla somutlaştırıldığını görmek çok sevindirici (kanıt ve değerlendirmeler için bkz. bu sayıda çıkan yazısı). İlginç bir rastlantı olarak, Amerikan toplumsal bilimlerinin bilime en olumlu katkılarını Türkiye'ye taşıma çabası Muzaffer Şerif, Niyazi Berkes ve Behice Boran'ın tasfiyesiyle sekteye uğrayıp bu kısa ama çok önemli dönem büyük ölçüde akademik belleklerden silindikten onyıllar sonra, tepki gösterdiği yazarla kişisel bir derdi olmadığını belirtip de kendi yazısını neredeyse 'Soğuk Savaş' 'nesnelliği'yle bitiren Lundberg'in ortak ders kitabı dilimize çevrilerek okutulan eserler arasında yer alacaktır.

Öte yandan, Boran'ın aynı yazısında Türkiye'de 1930'ların Nazi yönelimli siyasi eğilimlerine teorik esin kaynaklarından biri olarak görüp Werner Sombart'la aynı kampa koyarak yüklendiği Max Weber de Avrupa toplumbilimindeki gerçek konumu yerine, bu kez 'Amerikan Çağı'na ayak uydurmuş akademide egemen bir Amerikan toplumbilim eğilimi merceğiyle, Osmanlı toplum yapısının 'özgün' Doğululuğunu anlamada 'alternatif' teorik kaynak olarak başvurulur hale gelmiştir. Burada Weber'in kendi mozaik düşüncesi, iç çelişkileri ve tutarsızlıklarıyla konuşması ve katkı yapmasına bile pek izin veren bir durum oluştuğu söylenemez. Werner Sombart'a gelince: Fernand Braudel'e göre "Kapitalizm" sözcüğünün esas vaftiz babası bu düşünür, İkinci Dünya Savaşı hatta öncesi dönemde Türkiye'de siyasal inançlar yelpazesinin hemen her noktasındaki düşünürler ve akademisyenlerimiz üzerinde Weber'den bile öncelikli etki yapmışken, savaş ertesinde büyük ölçüde ihmale uğramıştır. Tuhaftır, Nazi'lerle yakın flörtü nedeniyle olacak, en azından Amerika'da yayımlanan çevirileri ve genelde kitapları savaş sırasında bazı Amerikan kütüphanelerinin okuyucu sirkülasyonundan kaldırılan bu düşünürden aslı 1936'da Prusya Bilimler Akademisi'nde yapılan bir konuşma olan şu çevirinin savaştan kısa bir süre sonra bilimsel dergi sayfalarında yayımlandığına tanık oluyoruz: "Sociology: What It Is and What It Ought To Be, An Outline for A New Sociology," tr. by Florence Chaney Geiser, *The American Journal of Sociology*, LV/2 (September 1949): 178-193.

çevresinde Avrupa ve Amerika'da nerdeyse keskin çizgilerle kamplara bölünen safların felsefi temelleri ve metodolojilerini güden toplumsal etkenleri de tartışma gündemine getiriyor. Sonunda bu çabası, biraz toparlak da olsa, onun "Sociology in Retrospect" başlıklı ve toplumbilimcilerin ürettiği bilginin doğasını ve misyonunu sorgulayan yazısında özellikle pozitivist yönelişli Amerikan bilimcilerini epey sinirlendirecek bir niteliğe kavuşacaktır. Bu bilginin ne için olduğu sorusunu konuşlandırmasında zamanının önemli düşünürü Robert S. Lynd'in görüşlerinin de payı olduğunu kendisi zaten belirtmektedir.[10]

Çok üretken bir başlangıcın kanıtları olan *DTCF Dergisi* yazıları bir yana, *American Journal of Sociology*'de çıkan yazısı, günümüzde eleştirilebilecek boşluklar, eksiklikler içerse de Boran'ın da benimsediği ve bence A.B.D.'deki toplumbilim geleneğindeki önemli bir eğilimin giderek tutuculaşan ve Soğuk Savaş yıllarında suya sabuna dokunmazlıklarla zaman harcayan bir başka eğilim karşısındaki mücadelesi olarak da okunmalı. Bunu en başta Lundberg'in sevimsiz ve hırçın yanıt yazısının satır aralarını, alay ötesinde ideolojik olarak da yüklü ifadelerini "belirtik" -hadi biz de biraz Lacan'gil takı-

Sombart'ın bir süre Amerika'da sansüre uğradığına kanıt olarak, University of California, Berkeley kütüphanelerindeki bazı kitapları üzerindeki kaşeleri gösterebiliriz. Burada yalnızca, savaş öncesinde bazı akademisyen ve düşünürlerimizin (Ömer Celâl Sarç, Z. Fahri Fındıkoğlu, İsmail Hüsrev Tökin gibi) hocası ya da esin kaynağı olmak yanında sanırız tanınmış Amerikan sosyoloğu Talcott Parsons'ın da hocası olmuş Sombart'ın Amerikan bilim dünyasındaki bu hızlı iadei itibarı karşısında bizim akademik dünyada Boran ve arkadaşlarının nerdeyse ölümlerine dek persona non grata kaldıklarını hatırlatmak istedik. Büyük bir atılımın ardından söndürülen Türkiye'deki akademik çalışma ve yayın çabası bildiğim kadarıyla bir kez tersine döner gibi oldu. O da, çok sonraları, anmadan geçemeyeceğim Cavit Orhan Tütengil'in sanırım önayak olmasıyla, Niyazi Berkes'in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Konferansları'nda Akçuraoğlu Yusuf Bey hakkında kısa ama çok önemli bir yazısının yayınlanmasıydı. Yazının başlığı "Unutulan Adam" idi ve modern Türkiye'nin kuruluşunda demokratik ulusçuluğun konumuna gözümüzü açıyordu. Behice Boran'ın da en azından kültür pazarının buyurduğu koşullarda unutulan kadın olarak kalmaması herhalde düşün ve bilim topografyamızda bir diğer konumun belleklerden ikinci bir kez silinmemesi için gerekli.

[10] Boran aynı yazıda 1939'da Türkiye'ye döndüğünde çıkan Robert Lynd'in *Knowledge for What?* başlıklı kitabına ulaşamamış olduğunu yazıda belirtmekle birlikte Lynd'in önceki yapıtlarından hareketle içeriğini doğru tahminde bulunmakta güçlük çekmiyor. A.g.y.

lalım- okuduğumuzda daha iyi görebiliyoruz. Lundberg daha ilk dipnotta Boran'ı tanımadığını ve bu yazarla kişisel bir takıntısı olmadığını belirttikten[11] sonra onunla aynı kampta gördüğü Amerikalılar karşısında, hem de bilimin yansızlığını savunarak proto-soğuk savaş mücahitliği yapmayı ihmal etmiyor. Bunun da bildik bilimsel felsefi temeli onun gözünde zaten verili ve tartışma götürmez; böyle bir işe girişenleri de ciddiye almak gerekmez.[12]

Bu yazıyı hazırlarken *Foundations of Sociology*'si Lynd'le aynı yılda yani Boran'ın ülkesine döndüğü 1939'da çıkmış, anlaşıldığı kadarıyla da toplumbilimin teorik platformunda epeydir bir iktidar odağı oluşturan Lundberg'in yanıtım 50'li yılların ortalarına dek toplumsal bilimlerin misyonu, yaklaşımı gibi konularla ilgili tartışmalarla birlikte yeniden okuduğumda bende uyanan bir iki düşünceyi okuyucuyla paylaşarak yazımı bitirmek isterim.

1. Bir kere, Boran'ın yazısı salt Türkiye'de toplumsal bilimlerle değil, Amerika'da toplumsal bilimlerin, özellikle de dargörüşlülük yönünde seyreden toplumbilimin akıbetiyle ilgilidir.[13]

2. Lundberg, Boran'ı bir vesile bilerek ve de kullanarak epeydir karşısında olduğu bazı eğilimlerle hesaplaşmaya girmenin uygun zamanını yakalamış görünüyor.

[11] George A. Lundberg, "Sociology and Historical immaterialism" *AJS*, LIII/2 (September 1947): 85-86, dn 1 ve 2.

[12] Örneğin şu yazdıkları: "toplumbilimdeki çağdaş bilimsel yaklaşımı 'pozitivist' olarak sınıflandırmak; bu yalnızca modern doğa biliminin kendi felsefi yönelimi olduğunu ve bunun geleneksel felsefenin bilinegelen tarihsel kategorilerine sığdırılamayacağını anlamada onların ne denli yetersiz olduklarını açığa vurur." Lundberg, "Sociology and Historical immaterialism": 93.

[13] Toplumbilimin doğabilimine öykünen bir bilim mi, yoksa antropoloji gibi diğer toplumsal bilimlerle birlikte bir zanaat olarak mı gelişmesi gerektiği, toplumsal teoriye neler olduğu gibi konulardaki tartışmalara o yıllarda *The American Journal of Sociology* ve *American Sociological Review* gibi önemli dergilerin sayfalarında sıklıkla rastlanır. Bazı örnekler: Robert Redfield, "The Art Social Science," *AJS*, LIV/3 (November 1948): 181-190; Jessie Bernard, "The Art of Science: A Reply to Redfield," *AJS*, LV/1 (July 1949): 1-9; Robert Bierstedt, "The Limitations of Anthropological Methods in Sociology," *AJS*, LIV/1 (July 1948): 22-30; Otakar Machotka, "Is Sociology a Natural Science?" *AJS*, LV/1 (July 1949): 10-17; Herbert Blumer, "What is Wrong with Social Theory?" *American Sociological Review*, XIX/1 (February 1954): 3-10.

3. Elbette bilinen nedenlerden dolayı Boran'ın Türkiye'den ona karşı-yanıt verme olanağı birçok nedenle nesnel olarak ortadan kalkmıştı; Lundberg'den 'Hür Dünya'ya hızla katılma çabası içindeki Türkiye'ye özgü bu gerçeği bilmesini bekleyemeyiz ama tam bir fevrilik içinde nerdeyse şu retorik totaliterlik şablonuna oturttuğu Boran'ın akademik özgürlüğüne uygulanan proto-totaliter önlemi duysaydı acaba ne derdi? (her ne kadar yazısı muzaffer 'Yeni Dünya' 'demokratlığı' icabı omuz silkip geçeceğini düşündürten işaretlerle doluysa da).

4. Diyelim ki Boran 'rejoinder' dedikleri söz hakkını kullanma olanağını onca müşkülat içindeyken buldu ve karşı yanıtını döşendi, ilgili dergi bunu basar mıydı? (sanırım basardı; çünkü söylemi nesnel olarak tutucu nitelendirilebilecek Amerikan toplumbilimcilerinin bir kısmı bu asgari dürüstlüğü dergi yönetiminden tutun da McCarthy'ci hırtlığın

Haziran 1966, Ordu

hedeflediği, kendilerinin de teorik ya da siyasal konumlarını başka ortamlarda hiç paylaşmadıkları akademisyenleri koruyacak kadar gösterdiler.)

5. Boran'dan bir sonraki kuşak sayılabilecek Amerikan toplumbilimcileri arasında, görgül çalışmalarını kendisinin de zevkle irdeleyeceğini ve fikirlerini paylaşarak kendi görüşlerinde gerekli uyarlamalara gideceğini düşündüğüm C. W. Mills gibileri de ortaya çıkmaktaydı. "Beyaz Yakalılar" olarak nitelenen yeni Amerikan orta sınıfları üzerine çalışmasının esin kaynakları o zamanlar yalnız Boran'ın değil, birçok çağdaşı Amerikan toplumbilimcisinin de katkısını henüz tam değerlendirmediği bir başka Avrupa eğiliminden, Frankfurt Okulu ve yakın çevresinden (özellikle Siegfried Kracauer) esinlenerek ileri kapitalizmin sınıf yapısındaki dönüşümleri yakın gözleme almaktaydı (bilindiği gibi C. W. Mills'in dilimize de çevrilmiş olan *The Sociological Imagination*'ı (1959)[11] Boran'ın 40'larda Amerikan toplumbiliminin egemen eğilimine yönelttiği eleştiriye denk düşer).

Keşke başka konuları (olmayacağını bile bile, DTCF'ye o günlerde dönmek yönünde hukuk adına inadına sunduğu dilekçe gibi) kısa söyleşimizde kendisiyle tartışabilmek onuruna eriştiğim Behice Hanım'a, bir kısmına öğrenciliğimde bile ulaşabileceğim belgeler ışığında uyanması çok mümkün bu tür soru ve sezgilerin bir kısmını da aktarabilseydim de tepkisini alsaydım diye hayıflandım şimdi. "O günlerde toyluğu bırakıp da, yetiştiğim konuda böyle olası şanslı durumlar için neden kendimi yeterince önbilgiyle donatmamışım?" demek bile geçiyor içimden. Öyle ya, bugün birkaç önemli ayrıntı daha biliyor ve Türkiye'de toplumsal düşünün tarihsel coğrafyasını yeniden haritalandırmaya hevesli başkalarıyla paylaşıyor olacaktım.

[11] C. Wright Mills, *Toplumbilimsel Düşün*, çev. Ünsal Oskay (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı yay., 1979)

SOSYALİST YAŞADI, SOSYALİST ÖLDÜ

Nihat Sargın

Hocam, dostum, arkadaşım... Daha başka sözcükler ekleyebilirim; ama bu kadarı da yeterince aydınlatıcı. Biri ötekini yadsımıyor, biri ötekinin önünde değil. Benim için üçü birden aynı anda geçerliydi 60'lardan bu yana.

Ne var ki, ben onu ilk kez hoca olarak tanıdım. Sonra, 50'nin ortalarında iki ailenin birbirine gidip gelmesiyle başlayıp son anına kadar giderek koyulaşan dostluk ve de TİP üst yönetiminde aynı kurullarda gene son anına kadar sürecek arkadaşlık. Sözcükleri bu biçimde sıralayışım ondan dolayı; yaşanan süreçten dolayı.

Ama mutlaka bir öncelik sıralaması gerekseydi de, hocalık kuşkusuz diğerlerinin önüne geçerdi diyeceğim. Bildiğini iyi bilen ve bildiklerini başkalarıyla paylaşmaktan, aktarmaktan, öğretmekten ayrıca memnun olan, sevinen bir öğretmendi, üstelik yaşça büyüğümdü.

Behice Boran'dan söz açmak istiyorum; hoca, arkadaş ve dost olarak onun, yaşamımdaki yerinden, öneminden, değerinden.

Onu, daha doğrusu adını ilk kez bir rastlantı sonucu lise kütüphanesinde bulup okuduğum *Yurt ve Dünya* dergisindeki yazılarından öğrenmiştim. Behice Sadık, Behice Sadık Boran ve sonra da Behice Boran. Arkası geldi. *Yurt ve Dünya*'dan sonra *Adımlar* dergisi, daha sonra *Tan* gazetesi... O sıralarda *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nı, ne özgün çalışma ne de yayınlanmış, kitap olarak biliyordum. İzlediğim yazılarda -bugün anlamı kalmamış olsa da o zaman adeta tabu sayılan dönemde- "sanayileşme"nin, bu basit sözcüğün üzerine dikkati çekiyor; kültür, sanat ve edebiyat alanında, özel bir bakış açısıyla birşeyler sezinletebiliyor, aktarabiliyor; ül-

kemizi, geçmişini ve bugününü, alışılmış resmi öğretinin dışında yeniden değerlendirme ve sorunları bu değerlendirme ışığında ortaya koyma, yeniden tanıma ve tanıtma uğraşını veriyordu. Beni bunların da ötesinde yazılarına bağlayan, onlara egemen olan o sağlam mantık, daha sonra öğreneceğim ve bizzat göreçeğim üzere, birçoklarını tedirgin eden o sağlam mantıktı; ve o güne kadar bilineni bilindiği gibi kabul etmeyen araştırıcı kafa idi.

Belleğim beni yanıltmıyorsa, *Tan*'daki yazılarla birlikte gene Sertellerin çıkardığı *Görüşler* dergisinde de, o sıralarda lafı çok edilen ve Hükümet'in Meclis'e bir tasarı olarak sunduğu Toprak Reformu üzerine bir yazısını anımsıyorum (tasarı Meclis'te epey gürültü koparmış ve 46 seçimleriyle birlikte de unutulup gitmişti). Ama *Görüşler* ancak o tek sayıda kaldı. 1945, 4 Aralık *Tan* baskını silip süpürmüştü Tan matbaasını, ayrıca birçok gazete ve kitabevini. Tanıklar, Ankara Caddesi'nden Sirkeci'ye, denize yuvarlanan kağıt bobinlerinin ve kasnaklarına demir kazıklar sokulduktan sonra çalıştırılan rotatifin ve diğer makinelerin içler acısı halini anlata anlata bitiremediler.

Sonra... Sonra 46 yazında *Söz* dergisinde rastladım adına, birinci sayfaların birinci yazısının yazarı olarak. *Söz*'ün ömrü *Görüşler*'den birazcık daha uzun sürmüştü, 16 Aralık 1946'ya kadar. O gün iki sosyalist parti, destekleyici gazeteler, dergiler, sendikalar, sendika birlikleri ve federasyonları Sıkıyönetim Komutanlığı'nın kararıyla bir gecede topluca yok edildiler.

Ardından Boran'ın da içlerinde olduğu öğretim üyeleri davaları birbirini izledi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin dört güzide hocası, Pertev Naili Boratav, M. Şerif Başoğlu, Behice Boran ve Niyazi Berkes hakkında başlatılan cadı kazanı, 47'nin son günlerinde doruğuna ulaştı. İki yıl önce İstanbul'daki Tan baskınının bir eşi Ankara'da kendini gösterdi. "Milliyetçi gençlik" bu kez Üniversiteye, Rektörlüğe saldırıyordu. İstedikleri, solcu hocala-

rın üniversiteden atılması, haklarında ceza soruşmasına geçilmesiydi. İktidar, üniversiteyi gerçekten üniversite yapacak bilimsel çalışmaya, bu çalışmayla birlikte araştırıcı, gerçekleri kendileri gibi yeniden değerlendirip bu değerlendirmenin süzgecinden geçirmeye yönelen bir üniversite gençliğinin yetişmesine tahammülsüzlüğünü göstermekteydi. Üst üste açılan davalar, "milliyetçi gençler"in tanıklıkları... Ama yetmedi. Davalar beraatla sonuçlandı. Ve sonunda CHP iktidarı onlardan kurtulmanın yolunu, bütçe görüşmeleri sırasında kürsülerini lağvetmek ve böylece kendilerini açığa almakta buldu.

Boran'ın Üniversite hocalığını benim kişisel olarak bilme olanağım olmadı. Ancak aynı zamanda üniversite sıralarında öğrenim gördüğümüz öğrencileri arasından arkadaşlarım vardı; onlar Boran'ın iyi bir öğretici, fakat notu kıt bir hoca olduğunu, ilerici, sosyalist... ne olursan ol, ancak öğrenci olarak kendisinden bekleneni tam olarak yerine getirmelerini istediğini söylemişlerdi.

Yukarıda sözünü ettiğim *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'na gelince, aradan geçen bunca yıl boyunca değerinden hiçbir şey yitirmemiş olması bir yana, bunun için köylerde, köylüler arasında geçirdiği günlerin, haftaların izlerini 60'lı yılların seçim kampanyalarındaki gezilerde bizzat görme olanağım olmuştu. Çevre köylüleri arasında kendisini tanıyanlar veya o günleri ağızdan ağza söylenti olarak aktaranlar, adını saygı ve sevgi ile yad ediyorlar, selamlarını iletmemizi istiyorlardı.

Üç öğretim üyesinin üniversite ile ilişkileri kesilmişti. M. Şerif Başoğlu zaten daha önce ayrılıp üniversite profesörü olarak Amerika'ya yerleşmiş, orada kalmıştı. Diğerleri de bilim dünyasında tanınmış, aranan isimlerdi. Boratav'ı Fransızlar istediler, Berkes ise Kanada'ya yerleşti. Bilimsel çalışmalarını ve hocalıklarını yabancı ülkelerde sürdürdüler.

Boran gitmedi, gitmeyi istemedi. Burada, Türkiye'de yapması gereken ve yapabileceği çok işin olduğuna inanı-

yordu. Eşi ile birlikte İstanbul'a göçtü. Bir tercüme bürosu kurdular. Bu büro 70'lerde eşinin onulmaz hastalığı dolayısıyla sürdürülemez hale gelinceye kadar -Boran'ın 4 yıllık milletvekilliği dışında- ailenin hemen tek geçim kaynağı olacaktı.

Bana gelince, davalarını ve müdafaalarını yakından izlemiştim. Boran'ı artık, bir imzanın ötesinde tanıyordum, biliyordum. 1950 ilkbaharında, büyük Nazım'ın 39 küsur yıllık mahkûmiyetinin kaldırılması için son çare olarak, kendi deyimiyle "dilekçesini canıyla pullayıp" halkına başvurmak diye nitelediği açlık grevini destekleme amacıyla, dergimizin Nazım özel sayısında onunla ilgili incelemesinden bir bölümü yayınlamak için kendisinden izin aldık (Bu inceleme, yayınladığımız bölüm dışında bugün tümüyle yitiktir).

Aynı günlerde 14 Mayıs seçimleri yapıldı ve Demokrat Parti iktidara geldi; Celal Bayar, Cumhurbaşkanı; Adnan Menderes, Başbakan oldu.

1950 Temmuzu'nda Boran'ın Genel Başkanlığı'nda, Ankara günlerinden arkadaşı Adnan Cemgil'le birlikte ve bir grup genç entelektüelle Türk Barışseverler Cemiyeti kuruldu. Boran, Stockholm çağrısının ertesi yılında Türkiye'de barış hareketinin ilk çekirdeğini filizlendiriyordu. O sıralardaydı, belki de biraz daha önce; müşterek bir dost evinde kendisiyle yüz yüze karşılaşmam da mümkün olmuştu. Bizim ilerici öğrenci derneğimizin organı, Nazım'la ilgili özel sayısından yukarıda söz açtığım *Hür Gençlik* dergisindeki yazılarım dikkatini çekmiş ve tanışmak istemiş. Ancak bu ilkten sonra ikinci bir konuşma için dört yıla varan uzun bir zaman geçmesi gerekti. Barışseverler Derneği kurulmuştu. Ama henüz bağrnsız bir lokalleri ve kurucular dışında üyeleri yoktu. Onlar kamuoyuna kuruluş bildirisiyle seslenmeye hazırlanırken Kore Savaşı patlak verdi. Ve yeni DP iktidarı Kore savaşına katılmayı kararlaştırdı (katılırlarsa NATO'ya alınacakları fısıldanmıştı kendilerine). Anayasa uyarınca usulen Meclis kararı gerekirken bunu bile yapmamışlardı.

Barışseverler Derneği, kuruluşunun ikinci haftasında yayınladığı ve Boran başlarında, yönetim kurulu üyelerinin bizzat dağıttığı bildiri ile barışın önemine dikkat çekerken kararı şiddetle protesto etti ve Meclis'e getirilip reddedilmesini istedi. Daha o akşam tutuklandılar. Türk Ceza Kanunu'nun o zaman yürürlükte bulunan 161'inci maddesinin son fıkrasının delaletiyle -ki bu fıkra "milli menfaatlere zarar verecek faaliyette bulunmak" suçunu belirtiyordu, bu madde delaletiyle- Askeri Ceza Kanunu'nun "milli mukavemeti kırmak" fiilini işlemek suçundan Ankara Askeri Siyasi Mahkemesi'ne sevk edildiler. Bizler de elbette Yüksek Tahsil Gençlik Derneği yönetici ve üyeleri olarak barışseverlerin bildirisi ile aynı görüşleri paylaşıyorduk. Üstelik öğrencilikleri sırasında aynı dernekte üye ve yönetici olarak çok yakından tanıdığım iki eski başkanımız, şimdi biri yüksek mimar, diğeri avukat olarak Boran'ın Başkanlığındaki Kurucu Yönetim Kurulu'nda görev almış bulunuyorlardı.

Derneğimizin organı olan *Hür Gençlik* dergisinin Ağustos başında çıkacak sayısına "Gençliği Barış Mücadelesine Çağırıyoruz" ve "Barışçı Gençlik Protesto Ediyor" başlıklı iki yazı koyduk. Ertesi gün ben de, derginin sahip ve yazı işleri müdürü ve adı geçen yazıların yazarı olarak aynı maddelerden tutuklandım ve Ankara'ya, aynı mahkemeye sevk edildim.

Bundan sonrasında Boran'la yazgılarımız adeta birleşmiş gibidir.

Duruşma safahatına gelince, Türkiye artık tek partinin eski Türkiye'si değildi; üstelik Mahkeme heyetinin karşısında Boran vardı. Gerçi Boran ve kuruculardan bir kadın üye sivil hapishanenin kadınlar koğuşunda kalıyorlardı, ancak diğer üyelerle ben hep birlikte Askeri Cezaevinde'ydik. Bu nedenle onların davasını da benimki ile birlikte çok yakından izleme olanağım oldu. Boran'ın konuşmalarını, savunmasını çok iyi anımsıyorum. Tahliyeler, yeniden tutuklanmalar, karşı oy yazıları... Sanık sandalyesi başlı başına bir

mücadele aracı olmuştu Boran'la birlikte. Benim davam biraz geriden onlarınkini izliyordu. Sonunda mahkûmiyet geldi. Ancak üç yıl dokuz aylık cezalarını Askeri Temyiz bozdu, üçte bire indirdi. Bu kararı veren Temyiz heyeti ise az sonra dağıtıldı. Böylece ben o indirimden yararlanamadım.

Son tahliyesi sırasında Boran'ın çocuğu olmuş, "Dursun bebek" doğmuştu. Kalan cezasını çekmek için Nevşehir cezaevine geldiğinde ben oradaydım. Böylece karşılıklı gazete, dergi alışverişinde bulunduk. Ayrıca gelişi ve dönüşünde de iki kez müdürün odasında ayaküstü birkaç kelime konuşabildik.

Boran cezasının bitimiyle tahliyesinden kısa süre sonra bu kez "1951 TKP tutuklaması" olarak bilinen dava dolayısıyla İstanbul'da yeniden tutuklanıp Askeri Mahkeme'ye sevk edilmiş. Nevşehir'de cezamı tamamlamak üzereyken yasada bir değişiklik yapıldı ve ceza altı aya indirildi. Tahliye olup İstanbul'a geldiğimde Boran da Askeri Mahkeme'ce tahliye edilmiş bulunuyormuş.

Artık ailece görüşmeye başlamıştık. Demokrat Parti'nin en azgın günleri... Giderek yoğunlaşan baskılar... Boran ve arkadaşları -bu çevreye şimdi ben de dahildim- yapılabilecek birşeyler var mıdır sorusunun peşindedir. Konuşmaların, tartışmaların ana ekseni hep bu soru. Hayır! Yok denemez. Mutlaka olmalıdır veya yaratılmalıdır.

Derken 27 Mayıs, Kurucu Meclis, yeni anayasa; yılların birikimiyle işçi sınıfında görülen büyük hareketlilik... Bugüne kadar İstanbul'un gördüğü en büyük miting, yüz binlerin Saraçhane mitingi ve yalın ayak Meclis'e yürüyen işsiz yapı işçileri... Yeni seçim yasası ve seçimler öncesinde yeni partilerin kurulma olanağı...

13 Şubat 1961'de Türkiye İşçi Partisi kuruldu. İstanbul Sendikalar Birliği'nin yöneticileri, işçilerin doğrudan bir partiye olan ihtiyaçlarının sezgisiyle TİP'i örgütlediler.

O sırada Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarının yönetiminde haftalık *Yön* dergisi yayınlanmaya başlamıştı. Etkisi oldukça

1964-66 TİP Yürütme Kurulu: Sına Pamukçu, Behice Boran, Nihat Sargın, Rıza Kuas Mehmet Ali Aybar. Cemal Hakkı Selek, Kemal Nebioğlu, Kemal Sülker, Adnan Cemgil

geniş bir çevreye yayılmış, ilerici devletçilik sloganıyla yönlendirilen, isterseniz ilerici Kemalistler de diyebilirsiniz, yeni Kadrocular da. Ve Yöncülerin çabası ve öncülüğüyle TÜRK-İŞ liderlerinin de katılmasıyla bir Çalışanlar Partisi girişimi, yukarıdan aşağıya, aydınlar eliyle ve Nasır Mısır'ından İsveç sosyal demokrat iktidarına kadar geniş bir örnekler dizisinden hareketle CHP'nin solunda, ama CHP örnekli bir parti girişimi ortaya çıktı.

Boran da İstanbul'da günlük *Vatan*'da yazmaya başlamıştı. *Yön*'le polemikleri, Osmanlı döneminin yeniden değerlendirilişi ve dikkati işçi sınıfına ve her şeyden önce "sınıf" ayrımına çekme gayreti, tüm sorunları sınıf gerçeğinden hareketle ortaya koyma, bunu bulandırıcı, sulandırıcı, bilerek bilmeyerek yapılmış tüm yanlışları, o sağlam mantıkla yerli yerine oturtma uğraşı içindeydi.

Çalışanlar Partişi girişimi girişim olarak kaldı, ileri gidemedi.

TİP'in ilk yılı el yordamı ile çalışmalar, bocalamalarla geçti. Sonunda, eskiden beri bu yolda emek, çaba harcamış, nice sıkıntılara göğüs germiş, sosyalist tanınan aydınla-

rın katkısı olmadan bu işin yürüyemeyeceğini gördü kurucular. Partinin kapısını sosyalistlere açtılar. Aybar çağrıldı, Genel Başkan oldu. Ardından birçok solcu gibi Boran ve ben de TİP'e girdik. Boran önce Etüt Bürosu'nda Programın yazımı sırasında görev aldı. Ardından İzmir'deki ilk Büyük Kongre'de Merkez Yürütme Kurulu'na seçildi. Parti orgam *Sosyal Adalet*'teki yazıları, Parti toplantılarındaki konuşmaları, hepsinin önünde kurullardaki çalışmalarıyla, Parti kitleselleşirken aynı zamanda kendi deyimiyle "dümenin doğru tutulması" için teorisyen ve ideolog olarak vazgeçilmez yerini aldı.

1965 seçimlerinde Boran TİP'in seçtirdiği 15 milletvekili arasındaydı. Diğer ve karşıt parti liderleri arasında "Eskiden böyle değildi, TİP'liler Meclis'e girdikten sonra Meclis'in düzeyi yükseldi" mealindeki sözler boşuna söylenmiş sayılmaz... Ve kuşkusuz bu olguda Boran'ın büyük payı vardır.

64 ve 68 kongrelerinden sonra aynı kurullarda Boran'la birlikteydim. 1968 Üçünü Büyük Kongre arifesinde patlak veren ihtilafta da Boran'ın yanında yer aldım. Boran'ın o sıralarda yayımlandığı *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* kitabı bugün, konusunda klasiktir.

1970 Cumhuriyet Bayramı'ndaki dördüncü Büyük Kongreden sonra Boran artık Genel Başkan'dır. O kongrede tamamen kişisel nedenlerle Genel Yönetim Kurulu üyeliğinin üstüne çıkmamayı yeğlemiştim. Bu yüzden 12 Mart 1971'de Parti kapatılıp Boran ve MYK üyeleri tutuklanarak haklarında Sıkıyönetim Mahkemesi'nde dava açıldığında ben aralarında olamadım. Askeri Mahkeme'de duruşmalar başlarken Boran şöyle demişti tutuklu arkadaşlarına: "Bu da mücadelenin bir parçasıdır, diğerlerinden daha az önemli olmayan, hatta belki de daha önemli bir parçası. Bugün gelinen çizgiyi savunmak, bugünle birlikte asıl bundan sonrası için önemlidir. Mahkeme kararları her ne olursa olsun, bilimsel sosyalist hareket politik düzeyde mutlaka ifadesini bu-

Üstte:12 Mart dönemi, TİP Davası duruşmalarında
Altta: Haziran 1977, İzmir seçim mitingi

lup su üstüne çıkacaktır ve kendisinden önceki hareketin ulaştığı noktadan göreve başlayacaktır".

Boran ve MYK üyesi arkadaşlar 74 affıyla tahliye edildiler. Parti, Boran'ın dediği üzere 1971'de kesintiye uğradığı noktadan yeniden örgütlendi. 1975, 1 Mayısı'nda yeni Türkiye İşçi Partisi kuruldu. Boran gene Genel Başkandı, ben de onun birinci yardımcısı genel sekreteri. Bu durum Partinin her iki büyük kongresinden sonra da aynen devam etti. 1979, 1 Mayısı'nda Sıkıyönetim Komutanlığı'nın İstanbul'da sokağa çıkma yasağı ilan edişini Partice protesto etmek üzere fiilen yasağı delerek topluca dışarı çıkmaya karar verilince Boran en başta yer almakta ısrar etti. Haklıydı da. Bana, Boran'dan sonra en üst düzeyde görevli olarak Parti Genel Merkezi'nde nöbetçilik düşmüştü. Onlar tutuklandılar, yirmi beş gün tutuklu kaldılar.

Arkasından 12 Eylül geldi. Bu kez 12 Mart'taki duruma düşülmemesine önceden karar vermiştik. Böyle bir durumda Boran, Parti'yi temsil etmek üzere ilk fırsatta yurtdışına çıkacaktı. Ben de ülke içindeki çalışmalarla meşgul olacaktım.

Ama tanınmış deyimle evdeki hesap çarşıya uymadı. 12 Eylül sabahı Boran diğer parti genel başkanlarıyla birlikte

1. Kongre

Mart 1979, 2. Büyük Kongre

evinde göz hapsine alındı. Ne zaman, nasıl çıkabileceği belli değildi. Arkadaşlar, şu anda serbest iken Boran'ın görevini benim üstlenmemi ve hemen yurtdışına çıkmamı istediler. İsteklerini yerine getirdim. Boran da bir süre sonra serbest kalınca -henüz TİP hakkında resmi soruşturma başlamamıştı- dışarı çıktı ve gene birlikte çalışmaya başladık, 1987 yılının 10 Ekim sabahında gözlerini son kez yumuncaya kadar.

Son birkaç gününü bir vesile ile ölümünün birinci yıldönümünde kaleme almıştım. Onu yinelemek istiyorum:

"Demek bir yıl olmuş. Oysa belleğimde dün gibi (hâlâ öyle). 8 Ekim "Ortak Basın Toplantısı" günü TİP (Türkiye İşçi Partisi) ile TKP (Türkiye Komünist Partisi)'nin uzun görüşmelerden sonra birleşmeye, birleşmeyle birlikte TBKP (Türkiye Birleşik Komünist Partisi)'ni oluşturmaya karar verdiklerini açıklayacakları gün. Bir gün önce yapılacak toplantı, ortak bülteninden olası sorunların yanıtlanmasına değin, arkadaşlarla birlikte enine boyuna görüşülmüş, derken söz önümüzdeki dönem çalışmalarına ve diğer sorunlara atlamış, uzun, yorucu ama zevkli bir gün olmuştu.

Sabahın erken saatleriydi. Telefon sesiyle kalktım. Konuşan Boran'dı. Bir süredir rahat vermeyen kalp ağrılarının

-sık sık geliyordu artık- o gece yeniden tutup kendisini uykudan uyandırdığını, bunun üzerine sabaha karşı telefon ettiği devamlı hekimi kalp mütehassısının ilaçlarının dozajını iki katına çıkardığını, ağrılarının ise hâlâ devam ettiğini söylüyordu. Ama asıl derdi, ağrılarının ötesinde, basın toplantısıydı. Bu durumda nasıl gerçekleştirebileceği endişesi idi. Endişesini, Pinochet'den kaçmış bir Şilili mülteci olan doktoruna da açmıştı. Acaba o saate kadar ağrıları geçmez miydi? Doktorunun, basın toplantısı ile ilgili yanıtı ise yalın ve kesindi: "Siz intihar ediyorsunuz".

Bunları bana anlattı ve hem hekim, hem de yardımcısı olarak fikrimi sordu. Hekim olarak ne diyebilirim ki. En rahat olması gereken uyku sırasında gelen ve devamlılık gösteren ağrı iyi bir belirti değildi kuşkusuz.

O an için onu bir nebze rahatlatabilmek en önde geliyordu. Merak etmemesini, ilaçların elbet etkisini göstereceğini, gerekirse toplantıda onun yerine benim bulunabileceğimi, hemen giyinip yanma geleceğimi söyledim. Oysa o da, ben de birer politik kişi olarak gayet iyi biliyorduk ki, bu toplantı için o şarttı. Diğer yandan serde hekimlik de vardı. Zıt duygular içinde evine vardım.

Yanındakilerden kimse, onun toplantıda bulunmamasını düşünmek bile istemiyordu. Sonunda kısmen rahatlatıcı formül bulundu. Büyük korkusu, toplantı esnasında ağrılarının tahammül edilemez bir noktaya dayanıp salonu terk zorunda kalması, bunun ise doğal olarak hastalığına değil, sorulan biçimsiz bir soru ve sorulara bağlanması olasılığı idi. -Nitekim toplantıda böyle sorular hiç de eksik olmadı.- Böyle bir durumda her türlü yanlış anlaşılmayı önceden önlemek üzere, daha toplantının açılışında hastalık durumunu aktarması ve toplantıyı yarıda bırakmak zorunda kalabileceğini belirtmesi kararlaştırdı. Bunun rahatlığıyla toplantıya gitti. Yarıda da bırakmadı. Tamamladı.

Ve üzerinden iki gün geçmeden Boran'ı yitirdik.

"Son, ama son nefesine kadar" bir deyimdir. Gereğinde kullanılır. İlgilisinin bugün veya gelecek için o düşünceye, o sevgiye, o uğraşa... nasıl bağlı olduğu ve olmakta devam edeceği anlatılmak istenir böylece. Behice Boran'da deyim, deyim olmaktan çıkmış, gerçeğin, en küçük abartı payı olmaksızın salt gerçeğin ifadesi olmuştur. Ona damgasını vuran önce bu militan kişiliktir işte. Sözcüğün tam karşılıyla militandı, Boran. Sanırım, yazılarına da öncelikle yansımış olan budur, bu militan kişiliğidir, Boran'ın.

Militanlığının ayrılmaz bir parçası, bir başka görünümü belki, mücadelecilikti onda, sözcüğün geniş, kapsayıcı anlamıyla mücadelecilik. Üniversite veya Meclis kürsüsünde olsun, Parti yöneticiliği veya yazarlıkta olsun, bütün uğraş alanlarında göze çarpar bu mücadelecilik. Doğru bildiği, doğru gördüğünün yaşama geçmesi, kazanması için azimle, kararlılıkla, karşı saldırıları doğrudan göğüsleyerek sonuna kadar mücadele. Konuşmalarına, yazılarına yansıyan ikinci öge de herhalde budur. Zaten, belki kimi ilk akademik çalışmalar dışında -o da belki- bütün konuşma ve yazıları da bir mücadelenin parçası, ögesi olarak söylenmiş, kaleme alınmıştır.

Aradan uzun süre geçtikten sonra belki o doğruların, böyle değil de şöyle ifade edilmiş olmasının daha uygun olabileceğini düşünebilirsiniz. Bu, herkes için, hepimiz için, bizzat kendisi için de mümkündür. Ama o yazılarda içtenlikle teslim edilecek gerçek, onlarda hiç eskimeyen, tersine zaman içinde güncelliğin öndeliği yittikçe kendini daha açık, daha belirgin ortaya koyan o mücadeleciliktir, o kararlılık, o azimdir, hepsinin bileşkesi o güç, o kuvvettir, yazıyı tekrar okunası kılan.

Aynı gözlemi, yazı dokusunun örüldüğü o sağlam mantık zinciri içinde yapabilirsiniz. Onu dinleyenler veya okuyanlar istisnasız, açıklanan konuda kafalarında mevcut kimi soruların yanıtlanmış olduğunu, aydınlandıklarını belirtmişlerdir, partili arkadaşlarından dost, yandaş çevrelerine, hatta karşıtlarına Meclis'te sağcı partilerin ileri gelenlerine varıncaya ka-

dar. Ve daha da ilginci, durumu ifade için kullanılan sözcüğün hemen daima aynı oluşudur; "aydınlanma". Onlar için aydınlatıcı olmuştur o konuşma veya yazı, aydınlanmışlardır.

Militan, mücadeleci kişiliğini tamamlayan, berrak, aydınlık kafasıdır, Boran'ın. Yazılarına yansıyan da bunlar olacaktı elbette; çok çok yararlanabilecek, irdelenip dersler çıkarılacak. Hele o yazının yazıldığı dönem ve çevre niçin, hangi gereksinimle kaleme alındığı hatırlandığında veya öğrenildiğinde ve ondan sonra yeniden değerlendirildiğinde".

Yurtdışında kaldığımız yıllar boyunca hep memleket özlemi ile yaşadı. Üstelik 12 Eylül generalleri tarafından vatandaşlıktan çıkarılmış bulunuyordu. Bu yüzden, yaşını da hesaba katarak "Siz gidebilirsiniz, gideceksiniz de; ama ben buralarda, bu yad ellerde öleceğim" diyordu. Her seferinde, yurda dönüşümüzün de gelişimiz gibi birlikte olacağını söylüyorduk. Gün gelecek, devran dönecek, o zaman vatandaşlıktan çıkarılmanın da hiçbir anlamı kalmayacağından bizler de, hepimiz birlikte dönecektik.

Ömrü vefa etmedi. Ama ay-yıldızlı bayrağa sarıp yolcu ettiğimiz tabutu önünde, Meclis bahçesinde bakanlar, parti başkanları, milletvekilleri saf tutup saygı duruşu yaptı. Askerler selam durdu. Vatandaşlıktan çıkarılma kararı mı, kararname mi, her neyse sessizce yırtılıp çöpe atılmıştı. Kimseye kolay nasip olmayacak bir törenle ve hiç kuşkusuz, iktidara karşı bir protesto gösterisi olarak yirmi bin kişi tarafından son yolculuğuna uğurlanırken Boran son bir kez daha görevini yapıyordu.

Bizden önce gitmiş, bize de yol açmıştı. Birleşecek iki partinin genel sekreterleri olarak ve bir yanıyla yaşamına malolan basın toplantısındaki sözlerini vasiyet sayarak, bir ay sonra da biz dönecektik.

Boran yeri geldiğinde yinelemeden duramazdı: "Sosyalist doğulmaz, sosyalist yaşanır." O da sosyalist doğmamıştı, ama sosyalist yaşadı.

Ve de, ve de... sosyalist öldü.

Behice Boran Hakkında

Çetin Altan

13 Ekim 1987 Güneş

"Meclis'te dört yıl birlikte yan yana olduk. Dokunulmazlığımı kaldırmak için sabahlara kadar uğraşan Meclis komisyonlarında, yanımda sadece onun bulunduğu çileli geceler ve şafaklar yaşadık. Benim gönlümün kubbesindeki yazarlık yankılanmalarıyla, onun her gülücüğü dahi bir mantık disiplinine oturtmaya dönük öğretmen disiplini, birbirine azıcık yan gözle baksa bile, dostluğumuz sürekli tartışmalarla fırınlanan ayrı bir sıcaklıktaydı. Onun lider kişiliğindeki gizli yalnızlıklarla, benim içtenliğimdeki coşkuların bohem köpükleri, doktrin yorumlarını aşan beyinsel bir cümbüşte bütünleşip giderdi. O benim yaşam savrukluğumu hiç mi hiç onaylamaz, ben de ona gökle denizin buluştuğu yerlerdeki kuş ve balık senfonilerinin notaya gelip gelmeyeceğini sorardım. Ve ille de bir kitap yazması için aklıma gelen ve gelmeyen her şeyi söylerdim. Türkiye'nin siyasal tarihinden, çöl ortasında kurumamaya uğraşan bir pınar gibi, anıtsal bir dirençle gelip geçen ve insanlığın uğradığı haksızlıklarla dövüşmeyi kendine mezhep yapmış bir kutsal insandı o."

Mehmet Ali Aybar

19-25 Ekim 1987 Akis

"Behice Boran Türkiye'nin ilk kadın parti genel başkanıdır. Türkiye İşçi Partisi'nin 1970'de toplanan 4. kongresinde genel başkanlığa getirilmiştir. Ancak, siyasi partiler yasasına aykırı bir karar dolayısıyla TİP'in kapatılmasına da, Behice Boran başkanlığındaki TİP yönetimi olanak vermiştir. Behice Boran, katı görünüşü altında insancıl bir kalbe sahipti. Kendisiyle tanışmamızdan bu yana kırk sene geçti. Çok iyi dost olduk. 1968 senesinden sonra kendisiyle yollarımız ayrıldı ve ölümüne kadar 20 sene görüşmedik. Görüş ayrılıklarımız bir yana, bugün bir dostu kaybetmenin derin acısını hissetmekteyim.

Koray Düzgören

12 Ekim 1987 Milliyet

"Behice Boran'ı 1965 yılından beri tanıyorum. Yedi yıllık bir aradan sonra, en son geçtiğimiz Haziran ayında bir araya geldik. Zamanının büyük bölümünü Dusseldorf'un dış mahallelerinden birinde üç katlı bir evin birinci katındaki küçük bir dairede geçiriyordu. Brüksel'de de aynı niteliklerdeki eski bir evde kaldığını biliyordum. Siyasî mülteci olarak yaşadığı Belçika'da kendisine verilen küçük bir sosyal yardımla yaşamını sürdürüyordu. Yine kendisi gibi mülteci olan bir dostunun Dusseldorf'taki sade döşenmiş, küçük evinde huzurlu günler geçirdiğini söylerken tümü beyazlaşmış saçlarıyla 77 yaşında sevimli bir ihtiyar görünümündeydi. Yurt ve dünya olaylarını günü gününe izlediği, gazeteler arasındaki polemikleri bile kaçırmadığı sözlerinden anlaşılıyordu. Bu arada bazı tanıdıklarını sormayı da ihmal etmemişti.(...) Kendisi ile yüz yüze görüşen en son gazeteci ben olmuştum.(...) Üç saatlik görüşmemiz sırasında Türkiye'ye ilişkin hemen her konuyla ilgili olduğunu gösterdi. Aklı fikri kuşkusuz Türkiye'deydi.(...)"

Müşerref Hekimoğlu

16 Ekim 1987 Cumhuriyet

"(...) Kürk yakalı mantosu, elinde *Yurt ve Dünya* dergileriyle dolu kocaman çanta, kısacık saçları, kalkık burnu, çekik gözleriyle bir Behice Boran canlanıyor gözümde. Her zaman bakımlı, hep aynı elbiseleri giyse de her zaman tertemiz ve şık. Türküler söyler, dans eder, yaşama sevincini, savaş gücünü tüm davranışlarında vurgulardı. Derken sert rüzgârlar esti çevresinde. Fakültede tatsız olaylar, mahkemeler, tanıklar, Behice Boran ve arkadaşları üniversiteden ayrıldılar. Onu uzun süre görmedim. 1960'lara doğru Mahmut Dikerdem ile akşam yemeğine gittik bir gün. O zaman Fenerbahçe'de bir evde oturuyorlardı. Yemek pişirmekte ustalığını ilk kez o akşam tattım. O yaz gecesini hüzünle

anımsarım. Sofrada uzun söyleşiler, yan odada artık büyüyen Dursun Bebek, anılar, türküler. Ama Behice Boran gibi bir "hoca"nın çeviriyle uğraşması, kapalı bir yaşama zorlanması acı geldi bana.(...)"

Şule Perinçek

18-24 Ekim 1987 İkibine Doğru

12 Mart'ta kadın tutuklular Yıldırım Bölge Tutukevi'nde kalıyorduk. Bir öğleden sonra havalandırmasında yukarıdan iki jandarmanın arasında, elinde ufak siyah el çantasıyla Behice Hanım gözüktü. Duruşmaya gelmiş, tutuklanmıştı. Hepimiz tel örgülere koştuk. Önümüzde durmadı, yürüyüp geçti. Selamlaşmak yasaktı. Az sonra koğuşa getirdiler. Tutukevinde zaman hem çabuk geçer, hem de çok yoğun yaşanır. Cezası kesinleşip Adapazarı'na, sivil cezaevine gidene kadar birlikte kaldık.

Her zaman dimdik, uyumlu ve ilkeliydi. İdareye karşı gururlu ve mesafeliydi. En ufak bir konuda hemen dilekçe yazardı. Bizlerle birlikte açlık grevine katıldı. Bazı eylemlerimizi eleştirir ama desteklerdi. Bir kez koğuşu ilaçlama bahanesiyle saatlerce soğukta, dışarıda bekletilmiştik. Tartışma çıktı, öne çıkıp, herzaman başının arkasında bağladığı örtüsünü sıyırıp "ilk önce ne yapacaksanız bana yapın, sonra onlara" dedi. Cezaevinde kalmak onun için başına gelen bir felaket ya da sürekli vurgulanması gereken bir olay değildi. Herzamanki yaşamını orada da sürdürüyordu. Sabah jimnastik yapar, çevirisinin başına geçerdi. Almanca öğrenmeye karar vermişti. Ders vermemi istedi. Öylesine ciddiye alıyordu ki, koğuşta esprilere yol açardı, öğretmen-öğrenci ilişkimiz. Ev ödevi, yani hapishane ödevi alır, sınav olurdu. Hele birgün, önüme oturdu, benim de saçlarımı keser misin diye. Birkaç arkadaşın saçını kesmiştim, beğenmişti. Bembeyaz saçlarıyla önüme oturup, ahırdan bozma bir tutukevinde, o zamanların modası saç biçimini tarif etmesi beni çok keyiflendirmişti doğrusu. Sivil cezaevine nakil olmadan

önce eğlence düzenledik. Çamaşır leğeninde kırk kişilik, bisküviden bir pasta ve türküler... Ruhi Su'nun türkülerini çok güzel söylerdi. "Dursun'a Ninni"yi söylerken daha bir dikilirdi. Ayrılırken, aramızda biriktirip topladığımız parayı vermek istedik. Ancak incinir mi diye de saatlerce tartıştık. Sonunda söyledim. Yanında vardı, istemedi. "Nasıl biriktirdiğinizi biliyorum, zaten, kıyamam." Aramızda bir parola belirledik, yazdığı mektupta bana patatesten söz ederse paraya ihtiyacı var demekti. Patatesin özelliği vardı. Aylarca birlikte perhiz yemeği yemiştik: Haşlama pirinç, patates ve hoşaf. Bir ayrıcalık olmasının huzursuzluğunu duyarak. Oysa daha güzel "ayrıcalıklara" değerdi ülkesinde ölmek gibi, en azından.

İlhami Soysal

14 Ekim 1987 Milliyet

"Bir gün çok şaşkın ve inanılmaz gözlerle yüzüne bakmış olmalıydık. Bunu hissetmişti ki, o anda bir şey demedi ama, birkaç gün sonra bir akşamüstü evine çay içmeye çağırdı. Çağrılış nedenini ancak o sırada çözebildik. Pırıl pırıl, tertemiz, ufacık bir evdi. Kapıyı çaldığımda açtı, unlu ellerini kurulayıp elimizi sıktıktan sonra yer gösterdi. Bir masanın üstünde oklavayla hamur açıyordu. Kapısı açık mutfakta, ocağın üstüne çoktan konmuş çaydanlık tıslamaktaydı. Belli ki, çay demlenmek üzereydi... Hal hatır sorduktan sonra, "Kusura bakmayın, hem konuşalım, hem şu işi bitireyim" dedi. Bitireyim dediği iş, açtığı yağlı hamuru bir kalıba göre kesip bir tepsiye yerleştirmekti. Bu işi büyük bir beceriyle adeta oyun oynar gibi yapıyordu. Bu arada da, günlük politik sorunlar, iktidardaki partinin tutumu, Türkiye'nin sanayileşmesindeki tıkanma, Meclis'te süregelen bütçe görüşmeleri, bozulan ve tıkanan döviz akışının getireceği sıkıntılar gibi konulardan söz ediyorduk. Yani 1960'lı yılların sonlarına doğru, bir gazeteci ile üst düzeyde bir politikacının konuşabileceği sorunları... Bu arada, hamuru kesip biçimlendirme,

yıldız biçimindeki küçük parçacıkların üzerine bademleri yerleştirme ve sonra da bu tepsiyi fırına sürme işi bitti. Gitti, mutfakta ellerini yıkadı, yeniden kuruladı, iş önlüğünü çıkardı, geldi, karşımızda oturdu ve bir sigara yakarken Tatarımsı yüzündeki çekik gözlerinde bir gülümseme, "Evet" dedi, "Ev hanımlığının birinci bölümü bitti, bir beş-on dakika çay demini alsın, çörekler pişsin, sonra çayımızı içeriz." Gerçekten de az sonra, çörekli, kurabiyeli, poğaçalı nefis bir çay içtik. Birkaç gün önceki şaşkın ve inanmaz bakışımızdan hiç söz etmedi. Ama bizim inanmazlığımıza en güzel cevabı vermişti. "Özür dileriz" dedik, "Doğrusu sizi böyle hamur açarken, mutfakta ya da ocak başında hiç aklımıza getirememiştik." Tatlı tatlı güldü, "Biliyorum" dedi, "O gün farkına varmıştım, öylesine inanmaz bakıyordunuz ki, gözünüzle görmezseniz inanmazsınız diye düşündüm."

Gerçekten de Behice Boran'la, birkaç gün önce bir dost evinde karşılaşmıştık. Yedi-sekiz kişiydik ve hanımlar çoğunluktaydı. Gene ülke sorunlarını, politik konuları konuşuyorduk, laf nasıl olduysa bir ara döndü dolaştı, yemek tariflerine falan geldi. Behice Hanım, eşimize bir yemek tarifi yapıyordu. Doğrusu çok şaşırmıştık. Behice Hanım'ı 1940'lı yılların sonlarından beri tanıyorduk. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde sosyoloji doçentiydi. Adnan Cemgil'in çıkardığı bir gazetedeki *Yurt ve Dünya* dergisindeki yazılarını okurduk, üniversiteden uzaklaştırılışını, Türk Barışsever Cemiyeti Başkanlığı'nı, Kore'ye Türk askeri gönderilmesine karşı çıkışını, hapse girişini, hapishanede büyüyen oğlu için Melih Cevdet Anday'ın yazdığı, ortak dostumuz Ruhi Su'nun türküleştirdiği Dursun Bebek şiirini falan bilirdik. Behice Boran, 1965'te Urfa'dan TİP milletvekili seçilmiş, yeniden Ankara'ya dönmüştü. Meclis'te kendini dinletmesini bilen ender konuşmacılardan biriydi. Gözümüzde Behice Boran hep bir kavga insanıydı. Kısa kesilmiş saçları, gülmediği zaman oldukça haşin bakışları, gösterişsiz erkeksi giyimi ile ev hanımı yanını bir türlü düşünmezdik. Onun için

ilk kez, bir yemek tarifi yaparken duyduğumuzda çok şaşırmıştık. Börekli-çörekli, hem de usta işi börekli-çörekli Behice Hanım'la tanışmamız işte böyle olmuştu. (...)"

Sevgi Soysal

Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 24-25

"(...) Behice Hanım'ın, bütün gücünü en gerekli yere saklamak akıllılığını gösteren sağlıksız kişilerden olduğunu anlıyorum. Hiç boşa harcamıyor kendini. Gücünü hep kendi seçtiği ve gerekli bulduğu biçimde harcayanlardan; boş yorgunluklardan titizlikle sakınanlardan. O ilk tutukluluk yazında, gölgeye çektiği iskemlesinde oturuşu geliyor gözümün önüne. Dizlerinin altından lastikle tutturduğu çorapları, terlikleri, durgun ve donuk bakışlarıyla, hayatla nasıl başa çıkacağını düşünen bezgin bir ev kadınına benziyordu daha çok. Ama mahkeme başlayınca değişiverdi. Bir gün öncesinden sardığı gümüş renkli saçlarını, eli bu işlere yatkın olan Sevim Onursal'a taratıp hani neredeyse sevgilisiyle buluşacak bir genç kız titizliğiyle giyinirdi. İyi görünmeliydi mahkemede, dirençli bir resimdi istediği. Başardı da bunu. Behice Hanım'ın mahkeme sırasında çekilmiş fotoğraflarıyla, benim aklımda kalan bezgin ve yorgun kadın görünüşü bir fotoğrafa çevrilip kıyaslansa, aradaki fark çok şaşırtıcı olur. (...)"

Mîna Urgan

Bir Dinozorun Anıları, 21. baskı, YKY, 1998, s. 215-220

Barışsever, insan hakları savunucusu ve sosyalist olarak Behice Boran'ın kişiliğinden ölümünden sonra, övgüyle söz edildi; ileride de her zaman söz edilecek. Bense, onun "resmi" diyebileceğimiz kişiliğini değil; arkadaşım Behice Boran olarak özel kişiliğini anlatmak istiyorum. Bunu da içtenlikle duygulanarak yapmaktan çekinmeyeceğim.

Benden beş yaş büyük olan Behice Boran ile Arnavutköy

Amerikan Kız Koleji'nde öğrenciliğimin ilk yılında, on yaşındayken karşılaştım. O sırada başlayıp yıllar yılı süren dostluğumuz boyunca Behice Boran'ı yakından tanımayanların, onu bir hayli katı ve hırslı olmakla suçladıklarını duydum. Oysa Behice Boran ne katıydı ne de hırslı. Katı olsaydı çevresindekilerin güçsüz yanlarını kolayca bağışlayamazdı; beni de bağışlayamazdı. Çünkü, 1950'de Barışseverler Derneği'ne girmemi önerdiği zaman aile geçindirdiğimi, maaşımdan başka gelirim olmadığını, hapse düşersem, işimden atılırsam, yakınlarımın aç kalacağından korktuğumu söyledim. Bunu söylerken de çok, ama çok ezildim. Ne var ki, Behice beni ayıplamadı, dostluğunu da esirgemedi benden. Bunun nedenini de yıllarca sonra açıkladı: Tutumuma bir özür bulmak için bahaneler uydurmamıştım. Açıkça söylemiştim korktuğumu. Behice ise ancak ikiyüzlülük edenlere katı davranırdı. Ancak öylelerini bağışlayamazdı kolayca.

Behice Boran haris değildi. Eğer faşist eğilimlerin egemen olduğu bir üniversitede çalışmasaydı, çevresinde uygarca bir hoşgörüyle karşılaşsaydı, işinden atılmasaydı, Behice Boran Marksist bir öğretim üyesi olarak sosyoloji dalında parlak bir akademik kariyer yapardı. İstediği de buydu zaten. 1965'te milletvekili seçildiği sırada "şu işe bak" demişti bana; "Ben kürsümde kalıp okuyup yazmak, ders vermek, öğrencilerimle uğraşmak, sadece küçük bir dost çevresiyle ilişki kurmak istedim öteden beri. Oysa şimdi siyasal savaşın tam ortasına atılmak zorunda kaldım. Kimbilir bu işin altından nasıl kalkacağım."

1948'de Behice Boran, Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav ile birlikte mahkemeye verilmişti. Mahkemede aklanınca, üçünün de kadrosu lağvedilmiş, açıkta

kalmışlardı. Böylece ülkesinin koşulları bu inançlı sosyalisti öğretim üyeliğinden koparmış, eyleme itmişti. Behice Boran bu eylemi sonuna değin, büyük özverilerde bulunarak, büyük acılara katlanarak, başarılı bir dirençle sürdürdü.

Behice Boran, öteki iki arkadaşı gibi, yabancı üniversitelerden iş önerileri aldı. Ama ülkesinde kalmayı yeğ tuttu. Bunun başlıca nedeni, Behice Boran'ın tutkulu yurtseverliğiydi. Memleketini sadece soyut bir kavram olarak değil, elle tutulur bir gerçek olarak severdi. Azgelişmişliğiyle, yoksulluğuyla, eşitsizlikleriyle, haksızlıklarıyla, buruk acılarıyla severdi. İşte bu yüzdendir ki, ömrünün son yedi yılını sürgünde, memleketinin taşından toprağından uzak, sevdiği her şeyden uzak geçirdiğini düşünmek, dayanılmaz bir hüzün verir onu yakından tanıyanlara.

Ben ortaokuldayken Behice Boran'ın bir ara bizlere ders verdiğini; o konuşurken, sanki kafamın içini devinen güçlü projektörler tarıyormuş da, bu ışıklar tüm karanlık köşeleri aydınlatıyormuş gibi, öğrettiklerini hemen kavramamı unutamıyorum.

Dünyanın en vefalı dostu olan Behice Boran'ın siyasal nedenlerden ötürü bazı gençlik arkadaşlarını yitirince duyduğu kederi; "herkesin aşk acıları vardır, benim de arkadaşlık acılarım var" demesini unutamıyorum.

Doğa sevgisini; soğuk bir kış akşamı karanlık basmak üzereyken evimin balkonuna çıkıp lodos fırtınasını bir saat seyretmesini unutamıyorum.

Kadınlığına özgü becerilerini, evinin tertemiz düzenini, herkese açık sofrasının güzelliğini, yemeklerinin tadını, coştuğu zamanlarda duyarlı sesiyle türküler söylemesini unutamıyorum.

Cerrahpaşa Hastahanesi'nde felçli yatan Nevzat Hatko'yu görevini yapan bir eş gibi değil de, gülümseyerek, şakalaşarak, iki aylık bir bebeğe bakar gibi temizlemesini, unutamıyorum.

Yirmi yedi yıl önce 147'lik olup üniversiteden atıldığım zaman, beni ve iki çocuğumu, Armutlu'daki kumsalda birkaç kuruşa kiraladığı, elektriksiz, susuz, kırık dökük eve gö-

türüp, sanki lüks bir oteldeymişçesine haftalarca rahat ettirmesini, üzüntümü gidermesini unutamıyorum.

Altı günlükken yitirdiği ilk çocuğu Elif'in ölümü yüzünden yıllar boyu çektiği acıyı; daha sonraları çok güç koşullar altında dünyaya gelen oğlu Dursun'a sevgisini; ikide bir hapse girdiği için bir anne olarak görevlerini yerine getiremediğini düşünerek duyduğu kaygıyı unutamıyorum.

Tüm küçük çocuklara, bu arada Sakarya Hapishanesi'nde kocasını baltayla kesen bir köylü kadının çocuğuna gösterdiği sevgiyi; o dokuz aylık bebeği bana demir parmaklıkların arkasından hayranlıkla göstermesini unutamıyorum.

Brüksel'in yağmurlu, soğuk parklarında yürürken, İstanbul'un şu ya da bu köşesi üzerine benden ayrıntılı bilgiler istemesini unutamıyorum.

Deniz sevgisini; Gökova'da bir tekneyle gezerken duyduğu keyfi; onu son görüşümde Ostend'de denize girişimizi; koskocaman dalgalar bizi devirdikçe çocuksu sevincini unutamıyorum.

Arkadaşım Behice Boran ile dostluğumuzun yarım yüzyıldan fazla sürmesi bir mutluluk kaynağı oldu benim için. Ölüm haberini alınca duyduğum acı, bu mutluluğu hiç gölgeleyemez.

Behice Boran ile ilgili bazı notlar eklemek istiyorum bu yazıya: Behice, Ankara Cezaevi'nde yatarken onu görmeye gidememiştim. Ama Türkiye İşçi Partisi'nin avukatlarından duyduğuma göre, Behice orada en aşırı sol gruplardan en bağnaz kızlarla bile, gül gibi geçiniyormuş. Koğuşta herkesin büyük saygısı varmış ona. Kadınlararası dayanışmanın ilginç bir örneği de, Behice mahkemeye götürüleceği zaman, kadın gardiyanların onu süslemeleri; giyinmesine, saçını düzeltmesine yardım etmeleri; yargıçların ve dinleyicilerin karşısına düzgün ve hoş bir kılıkta çıkması için, ellerinden geleni yapmalarıydı. Hoşuma giden başka bir ayrıntı da, Behice'ye konuşma sırası gelince, jandarmalar dahil, onu dinlemek için herkesin mahkeme salonuna üşüşmesiydi.

Behice, Sakarya Cezaevi'ne getirildikten sonra, bazen Avukat Necla Fertan'ın arabasıyla, bazen de otobüsle, oraya neredeyse her hafta giderdim. Hapiste de sürekli okuduğu için kitap taşırdım ona. Biraz para kazanması amacıyla Joseph Kessel'in *Les Cavaliers* adlı kalın romanını Türkçeye çevirmesini önerdim. Fransızcası, İngilizcesi kadar mükemmel olmadığı halde, romanı İngilizce çevirisinden değil, biraz zahmet ederek, Fransızca metinden çevirmeyi daha doğru buldu. Bunun Behice'nin çevirisi olduğunu kitabı basacak arkadaştan gizlememiştim; ama roman başka bir çevirmen adıyla yayınlandı gene de.

1974 yazında genel af çıktığı halde, siyasiler öteki mahkûmlarla birlikte değil, daha sonraları serbest bırakıldı. Kocasını baltayla kesen kadın özgürlüğüne kavuşurken, Behice onun dokuz aylık bebeğini son kez kucağına alıp öptü kokladı. Sonra işaret parmağını sallayarak, "seni bir daha buralarda görmeyeyim ha!" diyerek, anneyi uyarınca, bir sinir gülmesi tutmuştu beni. Çünkü kocasını doğrayan kadıncağız gidiyordu; ama Behice "buralarda" kalıyordu.

12 Temmuz 1974'de Behice de tahliye edildi. O sabah erkenden Nihat Sargın ile eşi Yıldız, Asuman, başka TİP'liler ve ben Sakarya Cezaevi'nin önünde beklemeye başladık. On beş saatten fazla geçti, ama formaliteler bir türlü bitmiyordu. Gece yarısı, bizi hapishanenin avlusundan çıkardılar. Bir yığın cemse avluya girdi; hepsinin farları yakıldı; hapishanenin kapısı projektörlerle aydınlandı. Avluya doluşan askerler, ellerinde silahları, sanki o kapıdan yüzlerce tehlikeli katil çıkacakmış gibi, tetikte bekliyorlardı. Derken kapı açıldı. Farların kör edici ışığında, sağ elinde küçük bir naylon poşet tutan, ak saçlı, ufacık bir kadın çıktı o büyük kapıdan. Behice'yi kiraladığımız minibüse alıp İstanbul'a doğru yönelirken, bir de baktık ki, askeri bir cip peşimizden geliyor. Minibüsümüzü durdurunca, cip de durdu. Neden izlendiğimizi sorduk içindekilere. Rakı kokan bir subay, sendeleyerek araçtan indi. "Sakarya ilinin sınırına ka-

dar Behice Hanıma refakat etmek onurundan bizi mahrum etmeyin" dedi. Alay ediyor sandım ilkin. Ama adamın sarhoş yüzünde garip bir saygı vardı.

1965 seçimlerinde milletvekili olduğu için, Behice'nin cenazesinde ilk tören TBMM'nin önünde yapıldı. 1987 yılında, Behice Boran gibi komünistliğiyle ünlü bir kişiye böyle resmi devlet töreni yapılması çok şaşılacak bir şeydi. "Mevzuat" denilen o akıllara sığmaz gizli güç, siyasal kaygılardan ağır basmış, TBMM'i de tongaya basmıştı anlaşılan. Bense her zamanki saflığımla "hangi milletvekili böyle onurlandırılmaya Behice kadar hak kazanmıştır acaba?" diye düşündüm. Bodrum'dan doğru İstanbul'a gittiğim için, Ankara'daki törende bulunamadım.

18 Ekim 1987'de İstanbul'da yapılan cenaze görkemliydi. Mustafa Kemal'inkinden bu yana, şimdiye kadar gördüğüm cenazelerin en görkemlisiydi belki. Sosyal Demokratlar, solun çeşitli fraksiyonları ve Behice'nin siyasal düşmanları dahil, herkes oradaydı. Ne yazık ki, ancak bu cenazede birleşebildi Türk solu. Behice Boran'ı Türk yurttaşlığından çıkarmışlardı; ama onun her zaman Türk kaldığını vurgulamak için, bayrağa sarılı tabutunun üstüne, nüfus kağıdının poster boyunda büyütülmüş çerçeveli bir sureti konulmuştu. Nüfus kağıdında, 20 yaşında, gül gibi bir Behice'nin fotoğrafı vardı. Onun o gencecik halini ötekiler bilmiyordu ama, ben biliyordum.

Cenaze Şişli Camii'nden çıkacağı sırada, bir yaz yağmuru gibi, ansızın müthiş bir alkış koptu. Sonraları çok yaygınlaşan bu alkış olayını ilk kez duyuyordum. Cenazenin ardından Zincirlikuyu'ya kadar yürümek istiyorduk. Ama cenaze arabası ortadan yok olmuş, doğru mezarlığa gitmişti. Bizler oraya varamadan Behice'yi toprağa verecekler diye korktuk bir ara. Ne var ki, bunu yapamadılar. Cenaze bizi Zincirlikuyu'da bekliyordu.

Camiden çıktıktan sonra dağılmamızı istedilerse de, bu isteklerinin nafile olduğunu hemen anladılar. Trafiğin engel-

lenmemesi bahanesiyle, caddenin ortasında yürümemizi yasakladılar. Oysa polis ve asker araçlarından başka trafik yoktu caddede. Üç dört kişilik sıralar halinde, çifte kordon altında, trotuvarda yürümeye başladık. Bizimle birlikte yürüyen dış kordon çevik kuvvetten, iç kordon da bir kadın bir erkek, el ele tutuşmuş genç işçilerden oluşuyordu. Tepemizde helikopterler vızır vızır uçuyordu. Yürüyenlerin bir ucu henüz Şişli Meydanı'ndayken, öteki ucu Zincirlikuyu'ya varmıştı bile. Kabristana girerken, askerler de, üniformalı polisler de ortadan yok oldu. Biz bize kalmıştık. Kol kola girdik ve "yiğidim aslamın burda yatıyor" gibi Behice'nin sevdiği türküleri söyleyerek, mezarının başına kadar yürüdük.

Behice'nin ölümünden dört yıl önce, oğlu Dursun Hatko, "babamı Sofya'da gömdük; kimbilir annemi nerede gömeceğiz" demişti. Ama biz, Behice Boran'ı kendi memleketinde toprağa verdik, hem de şanına lâyık bir cenaze töreniyle.

ISBN 975-6947-68-3